

BOSNIACA : ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE BOSNE I HERCEGOVINE
God. 23, br. 23 (decembar 2018)

BOSNIACA : JOURNAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA

Vol. 23, No. 23 (December 2018)

Edicija Memoria Bosniaca | Edition Memoria Bosniaca

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK | EDITOR-IN-CHIEF

dr. Ismet Ovčina

UREDNIKA | EDITOR

Adisa Žero, viši bibliotekar

UREDNIŠTVO | EDITORIAL BOARD

dr. Aleksandra Horvat (Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska)

dr. Mirna Willer (Sveučilište u Zadru, Zadar, Hrvatska)

dr. Aleš Bošnjak (IZUM, Maribor, Slovenija)

Laslo Blašković (Narodna biblioteka Srbije, Beograd, Srbija)

mr. sc. Biljana Zarić (NUBBiH, Sarajevo, BiH)

mr. sci. Zijada Đurđević-Alidžanović (NUBBiH, Sarajevo, BiH)

mag. bibl. Vjenceslava Ševaljević (Nacionalna biblioteka Crne Gore "Đurđe Crnojević", Cetinje, Crna Gora)

mag. bibl. Žaklina Gjalevska (Nacionalna i univerzitetska biblioteka "Sv. Kliment Ohridski" Skopje)

Muamera Smajić, MA (NUBBiH, Sarajevo, BiH)

Dženana Tuzlak, viši bibliotekar (NUBBiH, Sarajevo, BiH)

Bogoljub Mazić (Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“, Beograd, Srbija)

LEKTOR | COPYEDITOR

mr. sc. Zenaída Karavdić (Institut za jezik, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, BiH)

PREVODILAC | TRANSLATOR

Anja Mastilović, dipl. kom. i dipl. bibl.

FOTOGRAFIJA NA KORICI | COVER PAGE PHOTO

Damir Hajdarbašić

GRAFIČKI UREDNIK

Eldin Hodžić

ŠTAMPA | PRINT

Štamparija Fojnica DD, Fojnica

ISSN 1512-5033 (Print)

ISSN 2303-8888 (Online)

WEB: <http://bosniaca.nub.ba>

TIRAŽ | CIRCULATION

300

CILJEVI I OPSEG

BOSNIACA je časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine koji izlazi jedanput godišnje i u njemu se objavljuju originalni stručni i naučni radovi, građa od značaja za obnovu kolekcija Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH i za bibliotečku struku u cjelini. Časopis je upisan u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Bosne i Hercegovine, 1996. godine pod rednim brojem 467.

AIM AND SCOPE

BOSNIACA is journal of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina that is published annually and includes original professional and scientific works, materials significant for renovation of National and University Library of Bosnia and Herzegovina collections and library science in general. The journal is registered in the Official Journal of the Ministry of Education, Science, Culture and Sport of BiH, in 1996, under the number 467.

KONTAKT INFORMACIJE | CONTACT INFORMATION

Časopis Bosniaca

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

Zmaja od Bosne 8b

71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel. / Fax: + 387 33 275 408, E-mail: bosniaca@nub.ba

KONTAKT INFORMACIJE IZDAVAČA | PUBLISHER CONTACT INFORMATION

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

Zmaja od Bosne 8b

71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel. + 387 33 275 312, Fax: + 387 33 218 431

E-mail: nubbih@nub.ba

www.nub.ba

ČASOPIS BOSNIACA JE INDEKSIRAN U | THE JOURNAL BOSNIACA IS INDEXED IN

EBSCO-CEEAS (Central & Eastern European Academic Source)

EBSCO (The Belt and Road Initiative Reference Source)

Web of Science™ / Emerging Sources Citation Index

DOSTUPAN JE U | AVAILABLE IN

C.E.E.O.L. (Central and Eastern European Online Library)

ROAD - Directory of Open Access scholarly Resources

Hrčak - Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa

UDC 02

ISSN 1512-5033

BOSNIACA

ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE
BOSNE I HERCEGOVINE

God. 23, br. 23 (2018)

BOSNIACA

JOURNAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Vol. 23, No. 23 (2018)

Sarajevo, 2018.

SADRŽAJ | CONTENTS

7	Ismet Ovčina RIJEČ UREDNIKA FOREWORD BY EDITOR-IN-CHIEF
BIBLIOTEČKO-INFORMACIJSKI SISTEM (BIS) LIBRARY-INFORMATION SYSTEM (LIS)	
9	Alma Mešić METAPODACI I SCHEME METAPODATAKA ZA OBJEKTE UČENJA METADATA AND METADATA SCHEME FOR LEARNING OBJECTS
17	Džejla Khattab UPOTREBA ANALIZE SENTIMENTA U KONTEKSTU PERCEPCIJE BRENDA BIBLIOTEKE USAGE OF SENTIMENT ANALYSIS IN THE CONTEXT OF LIBRARY BRAND PERCEPTION
26	Samir Lemeš STANDARDIZACIJA ZA INFORMACIJSKU I BIBLIOTEČKU DJELATNOST U BIH STANDARDIZATION FOR INFORMATION AND LIBRARY ACTIVITIES IN B&H
33	Tatijana Petrić BIBLIOGRAFSKA ORGANIZACIJA NEOMEĐENE GRAĐE: MODEL ENTITET-ODNOS ILI OBJEKTNO ORIJENTIRANI MODEL? BIBLIOGRAPHIC ORGANIZATION OF CONTINUING RESOURCES: ENTITY-RELATIONSHIP OR OBJECT-ORIENTED MODEL?
48	Gaëlle Béquet ENCHANCING ISSN DATA AND ISSN SERVICES TO PUBLISHERS AND LIBRARIES POBOLJŠANJE ISSN PODATAKA I ISSN USLUGA IZDAVAČIMA I BIBLIOTEKAMA
51	Danijela Getliher DVADESET GODINA IDENTIFIKACIJE MREŽNE NEOMEĐENE GRAĐE: IZMIJENJENI U PRIJENOSU TWENTY YEARS OF IDENTIFICATION OF ONLINE CONTINUING RESOURCES: CHANGED IN TRANSITION
DOKUMENTARNO NASLIJEĐE DOCUMENTARY HERITAGE	
58	Jasmina Bajo POPULARIZACIJA KULTURNE BAŠTINE NA PRIMJERU IZDAVAČKE DJELATNOSTI GRADSKJE BIBLIOTEKE I ČITAONICE KOTOR POPULARIZATION OF CULTURAL HERITAGE ON EXAMPLE OF PUBLISHING ACTIVITY OF CITY LIBRARY AND READING ROOM KOTOR
62	Ernis Šljivo POKLONJENI PREDMETI I DRUGI NAČINI POPUNJAVANJA ZBIRKI ODJELJENJA ZA ETNOLOGIJU ZEMALJSKOG MUZEJA BIH (2005-2017) GIFTED ITEMS AND OTHER METHODS OF COMPLETING THE COLLECTIONS OF DEPARTEMENT FOR ETHNOLOGY OF THE NATIONAL MUSEUM B&H (2005-2017)
68	Ismet Ovčina, Muamera Smajić, Azra Smajić Gačević, Adelaida Grabovica, Anja Mastilović OBJEDINJAVANJE GRAĐE U FONDOVIMA NACIONALNE I UNIVERZITETSKJE BIBLIOTEKE BIH O KULTURNOHISTORIJSKOJ ZAOSTAVŠTINI SILVIJA STRAHIMIRA KRANJČEVIĆA THE CONSOLIDATION OF MATERIALS OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FUNDS ON THE CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ
90	Jane Andresoo THE HUNDRED-YEAR-OLD NATIONAL LIBRARY'S MESSAGE TO FUTURE GENERATIONS PORUKA STOGODIŠNJE NACIONALNE BIBLIOTEKE BUDUĆIM GENERACIJAMA
95	Stefan Jamandilović, Miroljub Stojanović UNAPREĐENJE BEZBEDNOSTI BIBLIOTEČKO-INFORMACIONOG SISTEMA PRIMENOM STANDARDIA ISO 27001 IMPROVING THE SECURITY OF LIBRARY-INFORMATION SYSTEM BY APPLYING STANDARD ISO 27001
INFORMACIJE I SERVISI U NOVOM TEHNOLOŠKOM OKRUŽENJU INFORMATION AND SERVICES IN THE NEW TECHNOLOGICAL ENVIRONMENT	
99	Emina Kešan Tolomanoski ŽELIMO LI KVALITET ILI KVANTITET USLUGA BIBLIOTEČKO-INFORMACIONOG SISTEMA UNIVERZITETA U SARAJEVU U OKVIRU SADRŽAJNE OBRADJE? DO WE WISH QUALITY OR QUANTITY SERVICES IN THE LIBRARY-INFORMATION SYSTEM OF UNIVERSITY OF SARAJEVO IN THE FRAME OF SUBJECT CATALOGUING?

105

Nevenka Hajdarović

VIRTUALNA BIBLIOTEKA BOSNE I HERCEGOVINE (VIBBIH)

KOOPERATIVNI ONLINE BIBLIOGRAFSKI SISTEM I SERVISI BOSNE I HERCEGOVINE (COBISS.BH)

1988-1998-2018

VIRTUAL LIBRARY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

CO-OPERATIVE ONLINE BIBLIOGRAPHIC SYSTEM & SERVICES OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

(COBISS.BH) 1988-1998-2018

PRIKAZI | REVIEWS

110

Anja Mastilović

NUBBIH U MEĐUNARODNOM PROJEKTU DARIAH MREŽE (DIGITALNA ISTRAŽIVAČKA INFRASTRUKTURA ZA UMJETNOST I HUMANISTIKU)

NULB&H IN THE INTERNATIONAL PROJECT OF DARIAH NETWORK (DIGITAL RESEARCH INFRASTRUCTURE FOR ART AND HUMANITIES)

112

Zijada Đurđević-Alidžanović

EDUKACIJA BIBLIOTEKARA I STRUČNI ISPITI U 2018. GODINI

EDUCATION OF LIBRARIANS AND PROFESSIONAL EXAMS IN 2018

114

Narcisa Rastoder

Prikaz radionice "IFLA GLOBAL VISION WORKSHOP"

Workshop review "IFLA GLOBAL VISION WORKSHOP"

117

Lejla Kodrić Zaimović

NOVI MUZEJSKI I GALERIJSKI MENADŽMENT U SVIJETU NOVE DINAMIKE ODNOSA NA RELACIJI MUZEJI I GALERIJE VS. GRAD, DRŽAVA, FONDACIJE I MULTINACIONALNE KORPORACIJE (u povodu knjige *Muzeji i grad: prikrivena muzeologija u globalnoj politici i ekonomiji*, Mirza Hasan Čeman, Sarajevo, 2015, str. 244)NEW MUSEUM AND GALLERY MANAGEMENT IN THE WORLD OF NEW DYNAMICS OF RELATIONS BETWEEN MUSEUMS AND GALLERIES vs. CITY, STATE, FOUNDATIONS AND MULTINATIONAL CORPORATIONS (on the occasion of the book *Museums and the City: the hidden museology in the global politics and economy*, Mirza Hasan Čeman, Sarajevo, 2015, p. 244)

120

Anja Mastilović

SEDMA KONFERENCIJA DIREKTORA NACIONALNIH BIBLIOTEKA JUGOISTOČNE EUROPE I RADIONICA NA TEMU DIGITALIZACIJE, 4-5. oktobar 2018. godine, Narodna biblioteka Srbije

SEVENTH CONFERENCE OF THE DIRECTORS OF NATIONAL LIBRARIES OF SOUTHEAST EUROPE AND WORKSHOP ON DIGITIZATION, 4-5. October 2018., The National Library of Serbia

121

PREPORUKE AUTORIMA ZA DOSTAVLJANJE RADOVA

123

RECOMMENDATIONS FOR AUTHORS / AUTHOR GUIDELINES

RIJEČ UREDNIKA

Poštovane čitateljice i poštovani čitatelji,

Sa zadovoljstvom vam predstavljamo novi broj časopisa *Bosniaca*, njegovo 23. izdanje, koje predstavlja još jedan važan izvor informacija iz svijeta bibliotekarstva, nauke i kulturne baštine.

U ovome broju, s posebnim zadovoljstvom, najavljujemo 13 radova, iz oblasti bibliotečko-informacijskog sistema, dokumentarnog naslijeđa, informacija i servisa u novom tehnološkom okruženju. Osim radova, tu su i četiri prikaza, od kojih se neki bave i učešćem Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH u međunarodnim projektima i radionicama.

Dio posvećen bibliotečko-informacijskom sistemu objedinjuje radove koji su po svojoj strukturi veoma raznoliki i bave se različitim temama, od problema organizacije i identifikacije neomeđene građe, preko analize sentimentata u percepciji biblioteka, zatim metapodataka za objekte učenja do standardizacije za informacijsku i bibliotečku djelatnost.

Kada je u pitanju dokumentarno naslijeđe, čitatelji imaju priliku steći uvid u bibliografiju radova Silvija Strahimira Kranjčevića čiji se Arhiv rukopisa nalazi u NUBBIH te izdavačku djelatnost Gradske biblioteke Kotor. Osim toga, u ovom bloku donosimo rad iz kulturne baštine BiH s osvrtom na zbirke koje se čuvaju u Zemaljskom muzeju BiH.

U bloku Informacije i servisi u novom tehnološkom okruženju dotičemo se standarda za zaštitu i bezbjednost informacija ISO 27001. Dio sadržaja je i rad na temu usluga u bibliotečko-informacionom sistemu Univerziteta u Sarajevu. Također, tu je i rad na temu Virtualna biblioteka Bosne i Hercegovine (VIBBIH), Kooperativni online bibliografski sistem i servisi Bosne i Hercegovine (COBISS.BH).

U posljednjem bloku Prikazi i prilozi čitat ćete o međunarodnom projektu DARIAH mreže, Sedmoj konferenciji direktora nacionalnih biblioteka Jugoistočne Europe i radionici na temu digitalizacije. Tu se nalazi i prikaz radionice "IFLA Global Vision Workshop" te izvještaj o Edukaciji bibliotekara i stručnim ispitima u 2018. godini. Na samom kraju dat je prikaz knjige *Muzeji i grad: prikrivena muzeologija u globalnoj politici i ekonomiji* Mirze Hasana Čemana.

FOREWORD BY THE EDITOR-IN CHIEF

Dear Readers,

With pleasure, we present you new issue of *Bosniaca*, its 23rd edition, which represents important source of information from the world of library science, science and cultural heritage.

In this issue, with special pleasure, we announce 13 papers in the area of the library-information system, documentary heritage, information and services in the new technological environment.

In addition to the papers, there are also four reviews, some of which deal with the participation of the National and University Library of B&H in international projects and workshops.

The part dedicated to the library-information system combines papers that are very diverse in their structure and deal with different themes, from the problems of organization and identification of continuing resources, through sentiment analysis in the context of library brand perception, metadata for learning objects to standardization for information and library activities.

When it comes to the documentary heritage, readers have the opportunity to gain insight into the bibliography of Silvije Strahimir Kranjčević's works, whose Manuscript archive is in the NULB&H and the publishing activity of the Kotor City Library.

In addition, in this section, we bring the paper in the cultural heritage of Bosnia and Herzegovina with a review of the collections that are kept in the National Museum of B&H.

In the Information and services in the new technological environment section, we address the ISO 27001 standard for protection and security of information. Part of the content is also paper with the theme on services in the library-information system of the University of Sarajevo. Also, there is paper on the Virtual Library of Bosnia and Herzegovina (VIBBIH), the Cooperative Online Bibliographic System and Services of Bosnia and Herzegovina (COBISS.BH).

In the last section, you will read about the international project DARIAH Network, the Seventh Conference of National Library Directors of Southeast Europe and the workshop on digitization. There is also a review of the workshop "IFLA Global Vision Workshop" and a report

Vjerujemo da će predstavljene teme u ovom broju časopisa *Bosniace* privući pažnju stručne bibliotečke javnosti, kao i opravdati važnost postojanja jednog ovakvog časopisa, koji je od 2018. godine prihvaćen za indeksiranje u bazu Emerging Sources Citation Index (ESCI), koja je dio platforme Web of Science™.

Dr. Ismet Ovčina
Glavni i odgovorni urednik

on the education of librarians and professional exams in 2018. At the very end, the book review *Muzeji i grad: prikrivena muzeologija u globalnoj politici i ekonomiji* (Museums and the City: the hidden museology in the global politics and economy) by Mirza Hasan Ćeman is presented. We believe that the themes presented in this issue of *Bosniaca* will draw the attention of the professional library public as well as justify the importance of the existence of such journal, which has been accepted for indexing in 2018 in the Emerging Sources Citation Index (ESCI), which is a part of the Web of Science™ platform.

Ismet Ovčina, PhD.
Editor-in-chief

METAPODACI I SCHEME METAPODATAKA ZA OBJEKTE UČENJA METADATA AND METADATA SCHEME FOR LEARNING OBJECTS

Alma Mešić, MA

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH
alma.mesic@nub.ba

Sažetak

Razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) i njena raznolika primjena uvjetovala je promjene i u obrazovnom procesu. Sve je učestalija pojava sistema za učenje na daljinu s ciljem da se tradicionalni način realiziranja nastave dopuni elektronskim učenjem. No da bi se obrazovni proces odvijao u virtualnom okruženju, neophodno je adekvatno organizirati i prezentirati znanje. Osnovni nositelji znanja u elektronskom učenju jesu objekti učenja. Kroz predstavljanje (IEEE) LOM sheme metapodataka, rad nastoji da pokaže prednosti i nedostatke shema, ukaže na postojanje derivata shema metapodataka i aplikacijskih profila te naglasi važnost i ulogu bibliotečke profesije u obrazovanju 21. stoljeća.

Cljučne riječi: objekti učenja, metapodaci, sheme metapodataka, interoperabilnost, repozitorij, (IEEE) LOM

Abstract

The development of information and communication technology (ICT) and its use have caused changes in the educational process. Distance learning systems are created with the aim of supplementing the traditional way of teaching with e-learning. However, in order to maintain the educational process in a virtual environment, it is necessary to organize and present the knowledge. The primary bearers of knowledge in electronic learning are learning objects. Through the introduction of the (IEEE) LOM metadata scheme paper aims to present the benefits and disadvantages of metadata scheme and role of libraries in education.

Keywords: learning objects, metadata, metadata schemes, interoperability, repository, (IEEE) LOM

Obrazovanje 21. stoljeća: informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) i redefiniranje uloge biblioteke

Razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT) ne samo da je u velikoj ekspanziji u posljednjoj deceniji nego je i primjena IKT-a poprimila široke i raznolike razmjere. Tako su IKT svoje mjesto pronašle i u okvirima obrazovnog procesa, koji se sada, u 21. stoljeću, a koji je usmjeren ka specifičnoj kategoriji društva – *digitalnim urođenima*, sve više realizira primjenom novih alata i modela, čime se nadilaze tradicionalni modeli realiziranja nastavnog procesa. Već je David Lankes (2007) uočio kako je implementiranje IKT-a u sve sfere ljudskog djelovanja pred biblioteku kao ustanovu koja ima i obrazovnu funkciju posta-

vilo nove zadatke, a pred bibliotekare imperativ usvajanja novih znanja i vještina kojima bi bili u mogućnosti odgovoriti na cjelokupan izazov u sveopćem umreženom, digitalnom i informacionaliziranom društvu. Ovi se zadaci ne tiču samo izgradnje digitalnih biblioteka ili procesa digitalizacije analogne građe, kao ni uvođenja online usluga i održavanja adekvatnih sistema i servisa, nego i mogućnosti da biblioteka uspije pratiti sveobuhvatnu a relevantnu konverzaciju koja se sada sve više odvija na Mreži, upravo jer ta konverzacija kao sredstvo komunikacije u sebi sadrži informaciju. Za Lankesa su tako biblioteka dužne ne samo da prate tehnološke promjene vezane za svoje poslovanje i djelovanje nego i da "idu tamo gdje je konverzacija i tamo gdje je znanje" (Lankes 2007, 19). Znanje je, dakle, pohranjeno u digitalnom obliku

na Mreži koja djeluje kao složena a ujedno i strukturirana metaplatforma, međutim, informacije koje su tu pohranjene nisu strukturirane, provjerene, a uglavnom ni relevantne. Stoga ne samo da je na Mreži prisutan informacijski kaos nego je i relevantnost informacijskih izvora, pa time i kvaliteta dobivenih informacija, vrlo upitna. Značaj biblioteke i bibliotečkih usluga u vezi s obrazovanjem leži upravo u mogućnosti da biblioteka ne samo "ide tamo gdje je konverzacija" nego da tu konverzaciju ocijeni, definiše, opiše, adekvatno pohrani, ponudi, distribuirati, a po potrebi i dopuni te prilagodi. Način na koji to biblioteke mogu i trebaju uraditi jeste aktivnim sudjelovanjem u elektronskom obrazovnom procesu.

Elektronsko učenje, repozitoriji i objekti učenja

Prelaz na tehnologiju koja potpomaže elektronsko učenje i razvoj globalne povezanosti i umreženosti doveo je do povećanja programa poznatog i kao elektronsko učenje. U tom smislu elektronsko učenje podrazumijeva skup različitih procesa koji se realiziraju korištenjem novih medija i alata, odnosno primjenom IKT-a u obrazovanju. Jednako kao i u tradicionalnom načinu realizovanja obrazovnog procesa, u središtu djelovanja svih aktera elektronskog učenja jeste korisnik – onaj koji uči. Heterogenost korisničkog okruženja, kao i njihove potrebe, usložnjavaju se s obzirom da nemaju svi korisnici jednako razvijene kompetencije informacijske, digitalne, informatičke, bibliotečke, odnosno medijske pismenosti. U idealnoj zamisli, elektronsko učenje postaje vid humanizacije učenja; ono je moguće realizirati bilo kada i bilo gdje, te u odnosu na tradicionalno obrazovno okruženje nudi veći pristup, otvara više mogućnosti te razmatra šire koncepte. Međutim, u stvarnosti je ovu zamisao vrlo teško precizno realizovati.

Proces realiziranja elektronskog učenja predstavlja složeni model koji je sastavljen iz više faza (Bersin 2005, 21). U prvoj fazi se, uzimajući u obzir specifikacije obrazovnog procesa te ciljanu skupinu, dizajnira proces učenja na daljinu koji se može realizovati putem izgradnje sistema za učenje, odnosno repozitorija. Druga faza životnog ciklusa elektronskog učenja predstavlja fazu proizvodnje sadržaja koji je iskazan kroz nositelje znanja, obrazovne jedinice koje

se nazivaju objekti učenja. Objekti učenja predstavljaju osnovne elemente učenja na daljinu jer u svojoj strukturi nose onaj dio informacije koju učenik, odnosno onaj koji uči, treba da usvoji i primijeni. Treća faza je implementiranje sadržaja elektronskog učenja u okviru kojeg se, uz saradnju svih učesnika, kako nastavnika – onih koji podučavaju, tako i učenika, sadržaj pakuje i distribuira korisnicima. Četvrta faza elektronskog učenja predstavlja fazu provjere usvojenog znanja. Životni ciklus elektronskog učenja tako se kontinuirano odvija.

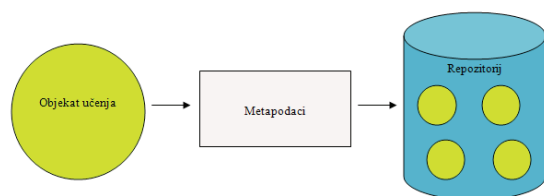
Aktivno sudjelovanje biblioteke u elektronskom učenju može se realizirati kroz izgradnju sistema za učenje na daljinu u saradnji s matičnom institucijom uz koju ili za koju je biblioteka vezana. Sistem obuhvata i zbirku digitalne građe u kojoj se pohranjuje potrebna građa, a koju okuplja, priprema, selektira, opisuje, pohranjuje i ažurira biblioteka prateći nastavni plan i program. U zavisnosti od namjene, sistem može biti zatvorenog (za užu zajednicu) i otvorenog (za širu zajednicu) tipa. Sistemi za elektronsko učenje nadilaze tradicionalne metode učenja korištenjem animacije, zvučnih zapisa i sl. s ciljem povećanja interaktivnosti i bolje kvalitete obrazovanja. U ovim sistemima, obrazovni materijal je organiziran i opisan tako da je uvijek dostupan te se može lako ažurirati i održavati. No, da bi sve ovo bilo moguće, potrebno je prilagoditi strukturu sistema za učenje na daljinu korisničkom okruženju, definirati uslove korištenja, kao i specificirati zastupljeni obrazovni materijal, ali prije svega adekvatno izraditi i opisati jedinice učenja. Jedinice učenja su nositelji znanja u elektronskom obrazovnom kontekstu te se kao takve nazivaju (digitalnim) objektima učenja. Kako bi objekti učenja mogli funkcionisati i biti svrsishodni, nužno je da budu organizirani u zbirke, pohranjeni u baze, odnosno, u stručnoj terminologiji, smješteni u repozitorije. Repozitorij predstavlja zbirku objekata učenja ili digitalnih jedinica "koja omogućuje sustavno upravljanje procesima objavljivanja, pristupa i pohrane nastavnog/obrazovnog sadržaja" (Lasić-Lazić, Špiranec i Banek Zorica 2005, 7). Tipologija repozitorija moguća je prema brojnim aspektima – od tehnološke izrade, pristupa, sadržaja, obima, vrste jedinica koje su u repozitorij smještene, nivoa koji pokrivaju, po relaciji objekt učenja – metapodatak u smislu da li se metapodatak nalazi uz samu jedinicu ili je smješten odvojeno od nje i

dr. Za objekte učenja relevantni su repozitoriji objekata učenja, a neki od najutjecajnijih jesu MERLOT – *Multimedia Educational Resource for Learning Objects* (www.merlot.org/merlot/index.htm), ARIADNE – *ARIADNE Foundation for the European Knowledge Pool* (www.ariadne-eu.org/), EdNA – *Education Network of Australia* (http://apps-new.edna.edu.au/edna_retired/edna/go.html), CLOE – *Cooperative Learning Object Exchange* (<http://lt3.uwaterloo.ca/CLOE>).

Kako se elektronsko učenje sve više razvijalo, tako su stručnjaci nastojali da kreiraju takve strukture koje omogućavaju povezivanje i korištenje izvora koji su smješteni u različitim okruženjima. Razvijaju se i pokreću brojne inicijative, kreiraju se i izrađuju sheme metapodataka i inicijative. Banek Zorica (2007) napominje kako u tu svrhu nastaju brojne inicijative i protokoli: Open Archive Initiative – OAI i protokol za interoperabilnost i sabiranje metapodataka među repozitorijima The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting OAI-PMH.

Arhitektura repozitorija objekta učenja

Uspješnost izgradnje repozitorija učenja zavisi i od toga da li su objekti učenja modelirani i opisani tako da podržavaju strukturu repozitorija (Slika 1). Među objektima moraju biti uspostavljeni odnosi, a svaki od njih nosi izvjestan edukativni sadržaj iskazan kroz različitu formu (audiooblik, videooblik, interaktivni oblik i dr). Taj sadržaj može izrađivati autor sadržaja, onaj ko je odgovoran za sadržaj na repozitoriju ili neko drugi (studenti, korisnici, administratori i sl.).

Slika 1. Elementi elektronskog učenja (prema: Mortimer 2002)

Repozitorij mora biti izgrađen na platformi koja je održiva i alatima koji omogućavaju da se upravlja sadržajem, ali i metapodacima koji služe za opisivanje objekata učenja. Ujedno,

repozitorij treba biti siguran, a podaci na njemu relevantni, pouzdani i provjereni. Pri izradi repozitorija s objektima učenja, neophodno je, pored savladavanja osnovnih zamisli i uvjeta, voditi računa i o pedagoškim karakteristikama i voditi se načelom da je repozitorij objekta učenja okrenut heterogenom korisničkom okruženju čije su potrebe, kao i kompetencije, složene i različite. Autor Shounhoug Wang (2008: 8) definira sljedeće uvjete:

- a) Metasubjekt jeste koncept koji definira metaobjekt učenja, odnosno metasubjekt jeste sama disciplina. Predstavlja polaznu tačku razvoja pedagoškog promišljanja o repozitorijima učenja. Hijerarhijski odnos zasnovan je na kategorijama: fakultet/škola, program, kolegij/predmet, tema.
- b) Metaobjekt predstavlja koncept koji se odnosi na način usvajanja onog što se metasubjektom definira. Iskazan je kroz pet načina usvajanja i evaluiranja: 1) razumijevanje: znati, definirati, identifikovati, 2) aplikacija: formulirati, objasniti, 3) analiza: analizirati, organizirati, 4) sinteza: planirati, kreirati, 5) evaluacija: kritikovati, vrednovati.
- c) Instrukcionalne metode predstavljaju načine implementiranja metasubjekta putem metaobjekta u okviru jednog elektronskog obrazovnog procesa, a obuhvataju niz postupaka poput: prezentiranja, demonstracije, diskusije, tutoriala, simulacija i sl.
- d) Instrumenti isporučivanja predstavljaju metodu učenja u elektronskom okruženju, odnosno metodu prezentiranja znanja (u vidu dokumenata, prezentacije, audio i videooblici i sl.)
- e) Instrumenti ocjenjivanja kojima se vrednuje cjelokupan proces realiziranja, kao i efekti ovakvog načina usvajanja znanja (evaluacija od strane nastavnika, evaluacija studenta).

Pri tehničkoj izradi repozitorija uglavnom se koriste slobodno dostupni programski paketi: FEDORA, ePrints, Dspace za institucionalne repozitorije, kao i Moodle koji je rezervisan za izradu repozitorija objekata učenja te je prilagođen obrazovnom kontekstu, dok su prva tri bazirana na digitalne objekte, bez pedagoških nazora pri implementiranju.

Metapodaci za objekte učenja i sheme metapodataka

Opisivanje objekata učenja kao temeljnih nositelja znanja u elektronskom učenju vrši se metapodacima. Na najosnovnijoj razini, metapodatak predstavlja podatak o podacima, a njegova osnovna namjena jeste da opiše i organizira informacijski izvor kako bi se ovaj izvor mogao pronaći, evaluirati i upotrijebiti.

Zapis metapodatka, nasuprot bibliografskom opisu, sadrži detaljan opis o načinu pristupa dokumentu kao i njegovu mrežnu adresu što omogućuje izravnu dostupnost dokumentu. (Sarić, Magdić i Essert 2010, 137)

Time su i zadaci metapodataka složeni. Oni se ne odnose samo na opisivanje i organiziranje informacijskih izvora već i na lociranje, pohranjivanje i vrednovanje jednog informacijskog objekta. Ujedno, metapodaci služe za utvrđivanje autorskih prava i autentičnosti objekta na višem nivou te se koriste i u svrhu razmjene podataka među različitim sistemima.

[Metapodaci] su strukturirani podaci koji se unose u automatizirane procese, što upućuje da se taj pojam koristi u kontekstu sa elektronskom građom. Uz ovu definiciju također se navodi da su metapodaci oni podaci koji opisuju attribute (svojstva) elektroničke građe. Njihova funkcija je: lociranje (mjesto pohrane), pronalaženje (pretraživanje), dokumentiranje, evaluacija i odabir objekta sličnih dokumentu (document-like objects – DLO); teksta i slika. (Dizdar 2011, 287)

Radi uspješnijeg opisivanja objekata učenja, metapodatke je moguće grupisati u obliku shema metapodataka. Hodgins et al. (2002, 49) navode četiri osnovna principa metapodataka od kojih zavisi uspješnost opisivanja:

1. Modularnost metapodataka je komponenta metapodatka na kojoj počiva proces organiziranja metapodataka. Omogućuje da se iz već postojećih shema metapodataka kombiniranjem kreiraju nove prilagođene strukture.
2. Princip ekstenzije shema metapodataka kojima se omogućava dodavanje novih elemenata. Određeni broj elemenata isti je u većini shema metapodataka, dok su specifični elementi rezervisani za pojedine aplikacijske profile.

3. Usavršavanje shema metapodataka i njihova proširivost kako bi se funkcija sheme poboljšala i prilagodila potrebnim strukturama.
4. Višejezičnost je komponenta metapodataka u okviru koje metapodatak može biti prilagođen različitim jezicima i kulturama, odnosno korisničkom okruženju.

Opisivanje metapodacima predstavlja složen proces jer neki elementi za opisivanje otvaraju mogućnost subjektivitetu, pa je za ovo neophodno potrebno znanje i iskustvo, ali i izvjesna kontrola. U svojoj osnovi, svi metapodaci mogu biti jednostavni, strukturirani i složeni. Ono što je bitno jeste da, pored pronalaska, evaluiranja i opisivanja određenog digitalnog objekta, funkcija očuvanja objekta mora biti dio zadatke samog metapodatka.

Za izradu metapodataka, a uz poštivanje standarda, koriste se softveri za izradu metapodataka. Oni su raznovrsni, mogu biti *slobodno* dostupni i besplatni, kao i komercijalni, namijenjeni za sve platforme operativnih sistema. Pri izradi metapodataka za objekte učenja uglavnom se koriste Reload IMS, Curriculum Online Tagging Tool te LomPad. Lompad je softver za izradu i doradu metapodataka za objekte učenja baziran na (IEEE) LOM shemi koja se i najčešće koristi u repozitorijima objekta učenja, *slobodno* dostupan za preuzimanje i korištenje.

Interoperabilnost i nivoi interoperabilnosti

Banek Zorica napominje kako je osnovna namjera interoperabilnih sistema jeste da omogućuje razmjenu i grupisanje metapodataka koji opisuju određeni informacijski izvor i u tom smislu interoperabilnost, kao mogućnost sistema da mijenjaju informacije u neizmijenjenom obliku, vrlo je važna pri uspostavljanju sistema za elektronsko učenje. Razvojem elektronskog učenja pitanje interoperabilnosti usložnjava se na nivou repozitorija objekata učenja i pripadajuće građe, ali i na nivou različitih repozitorija objekata učenja. S tim u vezi nastoje se standardizirati metapodaci kako bi se omogućio pristup informacijskom izvoru nezavisno od nepodudarnosti koja postoji među shemama metapodataka. Na interoperabilnost sistema utiču kako ljudi tako i tehnologija, a uvjeti njenog ostvarivanja leže u dosljednosti i postojanosti

pri opisivanju objekta, odnosno dodjeljivanju metapodataka. Ona funkcionira na tri različita nivoa:

1. Semantički nivo – osigurava razvoj prikladnih standarda kako bi se opisao sadržaj u shemi metapodataka. Ovaj zahtjev može se regulirati upotrebom kontroliranih rječnika.
2. Sintaktički nivo – koji se odnosi na skup pravila koja određuju na koji će način informacija biti predstavljena.
3. Strukturni nivo – uspostavljanje takvih struktura koje će omogućiti komunikaciju između različitih repozitorija i razmjenu metapodataka nezavisno od zastupljenih shema metapodataka.

Sheme metapodataka za objekte učenja: (IEEE) LOM, Dublinska jezgra, IMS

Uporedo s razvojem IKT-a i njenom primjenom na cjelokupni obrazovni proces, neophodno je bilo razvijati standarde za izradu metapodataka koji služe za opisivanje objekta učenja, pa su tako nastajale i sheme metapodataka.

Shema metapodataka je skup elemenata metapodataka izrađen za određenu svrhu, kao što je opisivanje određene vrste informacijskog izvora. Definicija značenja samih elemenata poznata je kao semantika sheme. Vrijednosti elemenata metapodataka su sadržaj. Općenito, sheme metapodataka specificiraju imena elemenata i njihovu semantiku. Mogu odrediti i pravila kako sadržaj treba biti formuliran. Također postoje i sintaksna pravila kako elementi i njihov sadržaj trebaju biti koordinirani. (Sarić, Magdić i Essert 2010, 12)

Standard, kao obavezna tehnička norma koja definira načine izrade, korištenja i implementiranja, ima za cilj opisivanje kako bi se olakšalo pronalaženje potrebnih objekata učenja. Ujedno, ovakva nastojanja omogućavaju i razmjenu objekata učenja između različitih sistema elektronskih obrazovnih okruženja.

Ako se objekti učenja sagledavaju kao entiteti, a metapodaci kao atributi tih entiteta, onda su sheme metapodataka način njihovog bilježenja i identificiranja. Objekti učenja posmatraju se kao osnovni elementi cjeloživotnog učenja, ali i izmijenjenog obrazovnog konteksta. Stoga su brojna nastojanja okrenuta upravo kreiranju takvih shema metapodataka koje bi najpotpunije i najadekvatnije omogućile njihovu razmjenu, ali i akcentirale načelo ponovne iskoristivosti i implementiranja u različite strukture.

The Dublin Core – DC, odnosno Dublinska jezgra¹ je otvorena inicijativa za razvoj interoperabilnih standarda metapodataka koji bi bili primjenjivi u velikom broju modela i repozitorija. Iako Dublinska jezgra ima attribute koji sadrže podatke o autoru, naslovu... itd., korisne za opisivanje objekata učenja, ovaj set metapodataka ne sadrži pedagoške aspekte. Banek Zorica (2007) navodi kako s ciljem fokusiranja isključivo na obrazovni koncept, razvijene su brojne sheme, kao što su *Instructional Metadata Standard* – IMS², *The CanCore Learning Resource Metadata Initiative* – CanCore³, *IEEE Learning Object Metadata* – LOM⁴. Uporedo s tim javljaju se brojne inicijative koje imaju zadaću povećati interoperabilnost među različitim shemama. Tako se uspostavlja inicijativa – *The Advance Distributed Learning Initiative*⁵ koja ima za cilj uspostaviti raspodijeljeno učenje koje omogućuje interoperabilnost i razmjenu objekata učenja na jednom globalnom nivou. Sa svrhom povećanja interoperabilnosti razvija se i *Sharable Content Object Reference Model* – SCROM koji je definiran kao standard koji omogućava kreiranje objekta učenja. No ovaj standard daje i cijeli okvir u kojem se objekti učenja mogu spajati i mijenjati im prvobitnu namjenu. Ovakvi se standardi razlikuju prema veličini opisa jednog objekta učenja, kao i prema dostupnosti za slobodnu upotrebu, a njihov je osnovni zadatak definirati sintaksu i semantiku metapodataka.

¹ The Dublin Core Metadata Initiative. Dostupno na: <http://dublincore.org/> (11. 12. 2018)

² *Instructional Metadata Standard* – IMS. Dostupno na: <http://www.imsglobal.org/> (11. 12. 2018)

³ *The CanCore Learning Resource Metadata Initiative* – CanCore. Dostupno na: <http://www.cancore.ca/> (11. 12. 2018)

⁴ *IEEE Learning Object Metadata* – LOM. Dostupno na: <http://ltsc.ieee.org/wg12/index.html> (11. 12. 2018)

⁵ The Advance Distributed Learning Initiative. Dostupno na: <http://www.adlnet.org> (18. 10. 2018)

Learning Object Metadata Standard – (IEEE) LOM

Learning Object Metadata Standard – (IEEE) LOM je standard koji je namijenjen isključivo za opisivanje objekta učenja. Standard je 2000. godine razvijen od strane Learning Technology Standards Committee (IEEE LTSC). Kako se navodi u dokumentaciji LOM-a, nastaloj od strane osnivača IEEE-a, osnovni ciljevi LOM strukture tiču se definiranja i organiziranja objekata učenja:

LOM standard će se fokusirati na minimalan set atributa koji su neophodni da bi se objekti učenja organizirali, locirali i evaluirali. Relevantni atributi objekta učenja koji trebaju biti zastupljeni obuhvataju tip objekta, autorstvo, vlasništvo, uslove distribucije i format.⁶

Ovaj je standard baziran na hijerarhiji elemenata. Hijerarhija je sastavljena iz devet glavnih kategorija koje sadrže potkategorije, zajedno s elementima. Ona obuhvata sljedeće:

1. Opća kategorija: Identifikator, Katalog, Zapis, Naslov, Jezik, Opis, Ključne riječi, Pokrivenost, Struktura, Skupina (Granularnost).
2. Kategorija životnog ciklusa – govori o ulozi doprinosa razvoja objekta učenja, kao i datum izrade/dorade na objektu učenja: Verzija, Stanje, Doprinos, Uloga, Entitet, Datum, Shema, Jezik.
3. Kategorija meta-metapodataka – informacije o metapodacima, a ne o objektu učenja: Identifikator, Katalog, Zapis, Doprinos, Uloga, Entitet, Datum.
4. Tehnička kategorija – daje informacije o tehničkim specifikacijama objekta učenja, primjerice nudi informaciju o veličini digitalnog objekta: Format, Veličina, Lokacija, Zahtjev, Uvjeti za korištenje, Tip, Ime, Min verzija potrebne tehnologije, Max verzija potrebne tehnologije, Instalacijska oznaka, Uvjeti za softver/hardver, Trajanje.
5. Obrazovna kategorija – nudi obrazovne karakteristike koje ukazuju kojoj je ciljanoj skupini objekt učenja namijenjen:

Vrsta interaktivnost / Tip učenja, Tip izvora, Nivo interaktivnosti, Semantička gustoća, Uloga, Kontekst, Opseg (Dob korisnika), Težina, Vrijeme (za učenje), Opis, Jezik.

6. Kategorija prava – obuhvata intelektualna prava i uvjete korištenja objekta učenja: Troškovi, Copyright/Copyleft, Opis/Komentari o uvjetima korištenja.
7. Kategorija odnosa – grupira svojstva koja definiraju odnose između objekta učenja i ostalih srodnih objekta učenja: Vrsta, Izvor, Identifikator, Katalog, Zapis, Opis.
8. Kategorija anotacije – putem komentara omogućava se vrednovanje objekta učenja: Entitet, Datum, Opis.
9. Kategorija klasifikacije – opisuje objekt učenja u odnosu na određeni klasifikacijski sistem: Namjera, Taksonomski put, Izvor, Taksonom, Identifikacija, Zapis, Opis, Ključne riječi.⁷

Osnovna LOM struktura evidentno se može proširiti. Od prvobitnih glavnih 9 kategorija može se kreirati 77 elemenata koji služe za opisivanje objekata učenja. Najmanji dozvoljeni maksimum karaktera pri opisu je 10 za pojedine elemente, a najveći 40, tako da se vrijednosti karaktera kreću u rasponu 0–40. Banek Zorica (2007) navodi da „metapodatkovni element sadrži popis vrijednosti, a ne jednu vrijednost. Taj popis može biti propisan ili nepropisan.“ (Banek Zorica 2007, 127). Tako je u propisanom načinu obilježavanja, za razliku od nepropisanog, redoslijed jako bitan. U popisu autora publikacije prvo se navedeno ime smatra najvažnijim. Autor Mikael Nilson navodi da je “problem (IEEE) LOM strukture njena opsežnost” (Nilson 2010, 41). Premda nudi raznovrsnost korištenja, u vezi s proširenjem na veliki broj elemenata, upravo radi te kompleksnosti LOM standard se nužno mora razvijati i dalje kako bi se povećala interoperabilnost koja je ključna u virtualnom okruženju. Ujedno, zbog velikog broja zastupljenih elemenata, neopohodno je educirati se o načinima organiziranja i opisivanja te uporedo razvijati smjernice i upute o implementiranju LOM strukture na nivou obrazovnog procesa.

⁶ (IEEE) LOM Standard. Dostupno na: <http://ltsc.ieee.org/wg12/> (18. 10. 2018)

⁷ Prema: (IEEE) LOM Standard for Learning Objects. Dostupno na: http://ltsc.ieee.org/wg12/files/LOM_1484_12_1_v1_Final_Draft.pdf (14.12.2018) Prijevod prema: Banek, Zorica (2007)

Postojanje velikog broja standarda, shema, aplikacijskih profila i kombiniranih oblika proizvodi nedosljednost njihovog korištenja te se u komunikaciji više sistema javlja gubljenje metapodataka. Zbog toga se često vrši mapiranje shema metapodataka i kombiniranje elemenata kako bi se objekti učenja mogli dijeliti putem različitih repozitorija objekata učenja. Smjernice, upute i edukacija pri upotrebi shema metapodataka ključne su u ostvarivanju interoperabilnosti i dosljednoj primjeni standarda, jednako kao i poštivanje pedagoških nazora pri implementiranju elektronskog učenja i adekvatna izrada objekata učenja i opisivanje metapodacima. Ujedno je nužno da se radi na razvijanju kompetencija informacijske pismenosti svih sudionika elektronskog učenja, u kojem biblioteke mogu pronaći novi izazov, ako već ne (novu) zadaću.

Zaključak

Kako bi se adekvatno realizovao obrazovni proces putem elektronskog učenja i zadovoljili svi nivoi interoperabilnosti, počevši od nivoa objekta, shema i repozitorija, gdje je elektronsko učenje kreirano putem sistema za učenje na daljinu, odnosno repozitorija objekata učenja, nužno je ispuniti kriterije definiranja, pravilnog odabira platforme te izrade repozitorija, kao što je neophodno ispravno kreiranje objekata učenja i opisivanje objekata učenja metapodacima uz dosljedno poštivanje smjernica, standarda i pedagoških nazora pri implementaciji i realizaciji. Premda postoje brojne sheme metapodataka, koje sačinjavaju grupisani metapodaci i sheme koje su specijalizirane za opisivanje obje-

kata učenja, poput IEEE LOM sheme, te kao što postoje aplikacijski profili i derivati shema metapodataka, adekvatna realizacija zavisi u najvećem postotku od ljudskog faktora. Pri razmatranju uspostavljanja elektronskog učešća, u kojem i biblioteke moraju pronaći svoj iskaz, nužno je razmatrati sljedeće opcije: za koje se korisničko okruženje namjeravaju izrađivati metapodaci za digitalne objekte, ko je zadužen za kolekciju i izrađivanje metapodataka, kakva su sredstva i na kojim platformama su izrađeni sistemi, kako će se pristupati kolekciji i kakve su njihove kompetencije, kakva je zbirka digitalnih objekata te da li je ona uvezana s nekom drugom, odnosno da li postoji namjera povezivanja, da li će metapodaci biti pobirani od strane protokola ili mapirani s drugim shemama i sl. S obzirom na činjenicu da su se biblioteke kroz svoje poslovanje uvijek koristile podacima i metapodacima, kao i na njenu obrazovnu funkciju, ali i snažnu društvenu ulogu, one moraju aktivno ili bar aktivnije (posebno školske i visokoškolske biblioteke) sudjelovati u nastavnom procesu, pored svojih primarnih poslova, i to učešćem u kreiranju metapodataka, razmatranjem i analizom prikladnih sistema za realizaciju elektronskog učenja, opismenjavanjem i razvijanjem kompetencija informacijske pismenosti svih sudionika obrazovnog procesa, nadopunjavanjem sadržaja nastavnih planova i programa elektronskog učenja, formiranjem digitalnih zbirki i uvezivanjem s postojećim. U vremenu sveprisutne pojave IKT-a i njenog implementiranja u sve sfere djelovanja, postati statična primarno baštinska ustanova značilo bi izgubiti ogroman potencijal i društveni značaj koji biblioteke imaju.

Literatura

- Banek Zorica, Mihaela. 2007. *Sustavi za upravljanje obrazovnim materijalom u elektroničkom okruženju: doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Bersin, Josh. 2005. "The Four Stages of E-learning" What Works: 2-56. <http://archive.e-learningcentre.co.uk/eclipse/Resources/Four%20Stages%20of%20e-Learning%20Industry%20Study.pdf>. Datum pristupa: 15. 11. 2018.
- Chan, Lois, i Zeng, Marcia. 2006. "Metadata Interoperability and Standardization – Achieving Interoperability at the Schema Level" *D-Lib Magazine* 6(12): 50-62. <http://www.dlib.org/dlib/june06/chan/06chan.html>. Datum pristupa: 8. 11. 2018.
- Dizdar, Senada. 2011. *Od podatka do metapodatka*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.
- Dublin Core Metadata Standard*. <http://dublincore.org/documents/education-namespace/>. Datum pristupa: 13. 11. 2018.
- Hodgins, et al. 2002. "Metadata Principles and Practicalities" *D-Lib Magazine* 8(4): 44-52. <http://www.dlib.org/dlib/april02/weibel/04weibel.html>. Datum pristupa: 13. 11. 2018.
- IEEE Learning Object Metadata – LOM*. <http://ltsc.ieee.org/wg12/index.html>. Datum pristupa: 13. 11. 2018.
- Instructional Metadata Standard – IMS*. <http://www.imsglobal.org/>. Datum pristupa: 8. 11. 2018.
- Lankes, David. 2007. "Participatory Networks: The Library as Conversation" *Lita* 26(4): 17-22. <http://quartz.syr.edu/rdlankes/Publications/Journals/CO-LISFinal-v7.pdf>. Datum pristupa: 10. 11. 2018.
- Lasić-Lazić, Jadranka, Sonja Špiranec, i Mihaela Banek Zorica. 2005. "Repozitorij digitalnog obrazovnog materijala kao sastavnica kvalitete suvremenih koncepta obrazovanja" *Edupoint: časopis o primjeni informacijskih tehnologija u obrazovanju* 33(5): 6-11. <http://edupoint.carnet.hr/casopis/33/clanci/1>. Datum pristupa: 13. 11. 2018.
- Mortimer, Lori. 2002. "(Learning) Objects of Desire: Promise and Practicality" *ASTD Learning Circuits* 12: 44-90. <http://www.learningcircuits.org>. Datum pristupa: 13. 11. 2018.
- Nilson, Mikael. 2010. *From Interoperability to Harmonization in Metadata Standardization: Designing an Evolvable Framework for Metadata Harmonization*. Stockholm: KHT.
- Sarić, Ivana, Antonio Magdić, i Mario Essert. 2011. "Sheme metapodataka značajne za knjižničarstvo s primjerom" *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54 (1/2): 134-157.
- Sharable Content Object Reference Model – SCORM*. <http://www.adlnet.gov/scorm>. Datum pristupa: 13. 11. 2018.
- The CanCore Learning Resource Metadata Initiative – CanCore*. <http://www.cancore.ca/>. Datum pristupa: 15. 11. 2018.
- Wang, Shouhong. 2008. "Ontology of Learning Objects Repository for Pedagogical Knowledge Sharing" *Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects* (4): 1-10. <http://www.ijello.org/Volume4/IJELLOv4p001-012Wang200.pdf>. Datum pristupa: 15. 11. 2018.

UPOTREBA ANALIZE SENTIMENTA U KONTEKSTU PERCEPCIJE BRENDA BIBLIOTEKE

USAGE OF SENTIMENT ANALYSIS IN THE CONTEXT OF LIBRARY BRAND PERCEPTION

Džeja Khattab, MA

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, BiH
Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo
Katedra za bibliotekarstvo
dzejla.khattab@ff.unsa.ba

Sažetak

Tehnološki napredak i promjene koje je društvo posljedično doživjelo, na biblioteke djeluju revolucionarno. Ipak, percepcija biblioteka ostaje duboko ukorijenjena u prošlosti bez obzira na snažan društveni, kognitivni i emocionalni razvoj pojedinca u okruženju koje je determinirano razvojem tehnologije. Unatoč predodžbi o dinamičnoj povezanosti savremenih konzumenata informacija i tehnologije te pretpostavci o njihovim iznimnim vještinama, prvenstveno u korištenju, a zatim automatizmom, i u procesu pronalaženja izvora informacija, njihova percepcija biblioteka kao "skladišta knjiga" ostaje tradicionalna, ne reflektirajući značajne promjene u iskustvu korištenja ažuriranih službi i usluga biblioteka. Unatoč uspješnoj prilagodbi biblioteka rastućim izazovima kompleksnog informacijskog okruženja, u literaturi se upozorava na nepostojanje konsenzusa oko poruke koju biblioteke šalju društvu u cjelini i koja objedinjuje kompleksnost i vrijednost njene uloge unutar zajednice. Brendiranje je jedan od marketinških koncepata koji determiniraju uspjeh bibliotečkog marketinga. Percepcija brenda (brand image), kao pokazatelj korisničke percepcije biblioteka, te identitet brenda (brand identity), kao način na koji biblioteka želi da bude percipirana, ključne su komponente brenda organizacije. S obzirom na dostupnost korisnički generiranog sadržaja u kojem se izražavaju emocije, zatim recentni napredak u automatskoj kategorizaciji mišljenja korisnika koji generiraju sadržaj na webu te dostupnost besplatnih alata za analizu sentimenta, ovaj rad ima za cilj eksperimentalno primijeniti analizu sentimenta u kontekstu razumijevanja brenda biblioteka. Analiza sentimenta bavi se automatskom ekstrakcijom pozitivnih, odnosno negativnih mišljenja iz teksta (Pang i Lee, 2008) i postaje popularno područje primjene obrade prirodnog jezika s ciljem uvida u stavove i mišljenja potrošača. Ovaj rad ima za cilj ispitati kako se analiza sentimenta može iskoristiti za prikupljanje informacija o načinu na koji su biblioteke percipirane u savremenoj kulturi. Namjerava se utvrditi da li se odabrani alati za analizu sentimenta Social Mention i sentiment viz mogu iskoristiti kao instrument za razumijevanje brenda biblioteka. Stoga će mogućnosti upotrebe alata biti istražene kroz odabrane primjere biblioteka za koje postoje dokazi brendiranja, ali će uključiti i riječi / fraze koje se odnose na biblioteke s ciljem identificiranja asocijacija koje se pojavljuju u vezi s globalnim brendom biblioteka. Istraživanje će demonstrirati da se biblioteke suočavaju s naslijeđenom percepcijom brenda, nedostatkom koherentne vizije identiteta te nemogućnošću definiranja i komuniciranja novog identiteta brenda za biblioteke digitalnog doba.

Ključne riječi: analiza sentimenta, brend biblioteka, brendiranje, percepcija brenda

Abstract

Technological advancements and changes that society has consequently experienced, has revolutionary impact on libraries. Nevertheless, perception of libraries remains strongly rooted in the past regardless of the strong social, cognitive and emotional individual development in the environment that is determined by development of technology. Despite the notion of dynamic connection between modern information and

technology consumers and assumptions about their exceptional skills, primarily in use, then automatically, in the process of finding information sources, their perception of libraries as “warehouses of books” remains traditional, without reflecting significant changes in the experience of using updated library services. In spite of the successful adaptation of libraries to the growing challenges of a complex information environment, the literature underlines the lack of consensus on the message that libraries are sending to society as a whole and which combines the complexity and value of its role within the community. Branding is one of the marketing concepts that determine the success of library marketing. Brand image, as an indicator of user perception of the library and brand identity as the way the library wants to be perceived, are key components within the branding process. Following the availability of user-generated content that expresses emotions and recent advances in automatic categorization of user-generated content on the web, as well as the availability of free sentiment analysis tools, the purpose of this paper is to experimentally examine the usage of sentiment analysis in the context of understanding library brand. Sentiment analysis deals with automatic extraction of positive or negative opinions from the text (Pang and Lee, 2008) and becomes a popular field of application of natural language processing with the aim of insight into consumer attitudes and opinions. The purpose of this paper is to examine how sentiment analysis can be used to gather information on how libraries are perceived in contemporary culture. It is intended to determine whether selected sentiment analysis tools can be used as an instrument for understanding library brand. Therefore, selected tools will be evaluated in relation to examples of libraries with evident branding efforts, but will also include words/ phrases to identify associations that appear in relation to the global library brand. The research will demonstrate that libraries are facing inherited brand perception, lack of a coherent vision identity, and the inability to define and communicate the new brand identity for digital libraries.

Keywords: branding, brand perception, library brand, sentiment analysis

Uvod

Kolektivno iskustvo korištenja bibliotečkih službi i usluga i interakcija između biblioteke i konzumenata informacija kreira reputaciju biblioteke. “Komplementarna reputaciji je percepcija brenda – snažni element koji razlikuje (i ističe) organizaciju od njenih konkurenata” (Hernon, Altman i Dugan 2015, 8) te se u tom smislu, brend biblioteke definira kao “način na koji korisnik shvaća organizaciju” (Hernon, Altman i Dugan 2015, 8). Značaj marketinga za neprofitni bibliotečki sektor postaje veći s razvojem online informacijskih servisa kao alternativnih pružatelja usluga te s očekivanjima konzumenata informacija koja se radikalno mijenjaju. Stoga predodžba o dostatnosti postojanja biblioteke i njenim zadovoljnim i lojalnim korisnicima više nije validna. Biblioteke više nisu jedinstveni pružatelji usluga za dolaženje do informacijskih izvora, jer djeluju u konkurentnom okruženju alternativnih pružatelja informacijskih izvora, gdje se superiornost bibliotečkih servisa razumijeva kao mit, posebno bez “unikatnih” usluga ili servisa koji su prepoznati kao jedinstveni. Prema tome, brend biblioteke je jedan od marketinških koncepata koji determiniraju uspjeh bibliotečkog marketinga. Brend se definira kao “naziv, termin, znak, simbol ili dizajn, ili njihova kombinacija, namijenjeni za identifikaciju proizvoda i usluga, od jednog pružatelja ili grupe pružatelja, uključujući

jući i načine njihovog međusobnog razlikovanja” (American Marketing Association Dictionary 2018). To je onaj “unikatni” element, koji će biblioteku kao pružatelja informacija konkurentno pozicionirati, i to kontinuirano, odnosno koji će osigurati reputaciju biblioteke. “Brend je skraćenica priče koju organizacija želi ispričati potencijalnim korisnicima o tome kako mogu zadovoljiti određenu potrebu u svom životu” (Doucett 2008, 3). Postojanje jasne i privlačne priče esencijalno je za marketinške napore biblioteke, ali je jednako značajan i vizualni identitet brenda, koji predstavlja vizualnu reprezentaciju biblioteke i njene priče (usp. Doucett 2008, 3). “U skladu s identitetom brenda, biblioteke mogu koristiti artikulacije brenda (kao logo i vizualni identitet brenda) i marketinšku komunikaciju, zajedno s cjelokupnim iskustvom konzumenata s brendom, kako bi ne samo izgradili svijest o brendu već istaknuli prednosti brenda i osigurali lojalnost” (Doucett 2008, 3). Stoga se u radu istražuju komplementarni načini prikupljanja pokazatelja o kolektivnom shvaćanju biblioteka, a s ciljem uvida u načine i izazove ažuriranja tradicionalne percepcije biblioteka kao “skladišta knjiga”. Ishodi svih marketinških aktivnosti, inicijativa i ulaganja jesu izgrađivanje svijesti o brendu, isticanje prednosti te pripadnosti brendu (Gupta 2013, 55).

Kriza brenda biblioteka

Na krizu brenda biblioteka specifično su se osvrnuli pojedini autori, i to ukazujući na ukorijenjenu negativnu percepciju nekorisnika biblioteka (McNabola 2008), nedovoljno poznavanje profesionalne uloge bibliotekara u zajednici korisnika (Nilsen i McKechnie 2002), kao i nedostatak koherentne vizije o budućnosti biblioteka digitalnog doba unutar zajednice informacijskih stručnjaka (Vassilakaki i Moniarou-Papaconstantinou 2014; Thorhauge 2007). Autori su složni u tome da brendiranje košta. Google ili Amazon se ističu kao veliki konkurenti biblioteka, iako je riječ o velikim komercijalnim organizacijama s marketinškim budžetom, koje u kontekstu ponude svog komercijalnog proizvoda stoje visoko na ljestvici rangiranja. S obzirom na limitirane marketinške resurse biblioteke, zajedno s nepovoljnim položajem javnog sektora kojem pripadaju, neophodno je osvrnuti se na istaknute stavove o bibliotekama, posebno na negativnu percepciju, uključujući i diskusiju o razlozima negativnog stava. Za cjelovitost diskusije, neophodan je i osvrt na nepostojanje jasne i cjelovite vizije o identitetu brenda biblioteke.

Svjetska biblioteka mreža pod nazivom OCLC – Online Computer Library Center, 2005. priređuje detaljnu studiju pod nazivom “Percepcija biblioteka i informacijskih izvora”, koja donosi zaključke o krizi brenda biblioteka. U zaključke sekcije izvještaja koja je bila fokusirana na istraživanje dimenzija korisničkih opažanja i povjerenja prema bibliotekama, ubraja se stav korisnika prema pouzdanosti bibliotečkih informacijskih izvora u poređenju s izvorima koje nude web-tražilice. Naime, 69% ispitanika smatra da su izvori do kojih su došli pretraživanjem popularnih tražilica podjednako relevantni kao i bibliotečki izvori (De Rosa et al. 2006). S obzirom na to da je jedan od ključnih ciljeva OCLC-ovog izvještaja definiran kao jasniji uvid u razumijevanje “brenda biblioteka”, identificirane asocijacije i emocije koje se javljaju u svijesti konzumenata prilikom spomena biblioteka potvrđuju krizu brenda. U tom smislu, korisno je osvrnuti se na pozitivne i negativne asocijacije koje su ponudili ispitanici spomenutog istraživanja. Naime, ispitanici su ponudili izrazito pozitivan stav prema knjigama, ali i istovremeno negativan stav naspram knjiga. Približno jednake vrijednosti su ponuđene

i za pojam “informacija” kao pozitivnu asocijaciju. Kategorizacija pridjeva koji se javljaju uz ova dva dominantna pojma okuplja pojam “knjiga” najčešće uz sintagme “besplatne knjige, različite knjige, posuđivanje knjiga, dobre knjige, dostupne knjige, pregledavanja knjiga i recentna izdanja” (De Rosa et al. 2006), dok su informacije najčešće “besplatne, pouzdane / provjerene, dostupne, svježije i razumljive” (De Rosa et al. 2006). Autori izvještaja kao identitet brenda biblioteke iz perspektive konzumenata online informacija prepoznaju “knjige” i “informacije” kao dominantne asocijacije u kontekstu biblioteka. Nadalje, analiza korisničkih komentara na pitanje o prvoj asocijaciji na koju pomisle kad se spomene biblioteka, rezultira sa 69% komentara koji se odnose na pojam “knjiga” (De Rosa et al. 2006). I kada se eliminirala percepcija informacijskih konzumenata koji nemaju iskustva s korištenjem bibliotečkih službi i usluga, što, prema ovom izvještaju, procentualno možemo sažeti kao “59% ispitanika koji ne znaju da biblioteke nude elektronske izvore informacija, 59% koji nisu svjesni postojanja pristupa online bazama podataka te 33% ispitanika kojima nije poznato da biblioteke posjeduju mrežnu stranicu”, percepcija brenda ostaje ista. “Primarna asocijacija ispitanika koji su se izjasnili kao oni koji imaju iskustva s korištenjem biblioteke, jesu pojmovi ‘knjige’ i ‘knjiga’, i to 60% u ovoj potkategoriji” (De Rosa et al. 2006).

Izvještaj pokazuje da je globalni brend biblioteka i u digitalnom dobu “knjiga” te da većina ispitanika ne poznaje ponudu informacijskih izvora i službi svoje lokalne biblioteke. Iako asocijacija na knjige leži u stoljetnoj ulozi biblioteke, brend “knjiga” je rezultat restriktivne percepcije (usp. Rowley 1997), koja ne objedinjuje ulogu i vrijednost biblioteke. Storey (2006) interpretira izvještaj OCLC-a kao diskonekciju između resursa savremenih biblioteka i percepcije koju imaju korisnici.

Unatoč uspješnoj prilagodbi biblioteka rastućim izazovima kompleksnog informacijskog okruženja, gdje se pojavljuju specifične i prepoznatljive službe i usluge, kao što je redizajn mobilne biblioteke u “Informacijsku pumpu” (Information Gas Station 2018), servis Biblioteke grada Helsinkija, gdje korisnici “mogu pitati bilo šta, putem bilo čega”, u literaturi se upozorava na nepostojanje konsenzusa oko

poruke koju biblioteke šalju društvu u cjelini i koja objedinjuje kompleksnost i vrijednost nje-ne uloge unutar zajednice (Thorhauge 2007: 3). Suština problema koji otežava bibliotekama da predstave ono što rade jeste u tome da biblioteke nude niz kompleksnih, nečujnih i individualnih iskustava, gdje širok izbor mogućnosti čini sumiranje uloge kompleksnim zadatkom (Hariff i Rowley 2011: 349). S obzirom na to da je brend nemjerljiv element i da je teško izmjeriti njegovu vrijednost, takva situacija olakšava ignoriranje potrebe za jasnim identitetom brenda unutar zajednice bibliotekara.

Pregled literature u bibliotekskim i informacijskim naukama između 2000. i 2013. godine ne nalazi dokaze izmijenjene percepcije biblioteka, naprotiv, donosi podatke o iznimno negativnim stereotipima (Vassilakaki i Moniarou-Papaconstantinou 2014: 366). Nadalje, McNabola (2008) podvlači da istraživanje Savjeta muzeja, biblioteka i arhiva u Velikoj Britaniji – MLA koje godišnje prikuplja nacionalne indikatore performanse, tj. mjere učinka servisa i njegovog korištenja za ovaj sektor, pokazuje “indiferentnost i čak neprijateljsko raspoloženje nekorisnika, koji često imaju ukorijenjene negativne percepcije”.

Brendiranje za biblioteke

Različite vrste organizacija prepoznaju značaj brenda za marketing, kako bi pružile što bolji učinak i kako bi jačale veze s korisnicima. “U doba proliferacije konkurenata, gdje su proizvodi i servisi često duplicirani ili zamjenjivi, brendovi postaju važno sredstvo pojednostavlivanja procesa odlučivanja za konzumente” (Hariff i Rowley 2011: 32). Svi se tržišno orijentirani sektori uglavnom bave proizvodima čije se esencijalne karakteristike ne razlikuju mnogo jedne od drugih te u tom smislu imaju poteškoće s privlačenjem pažnje kupaca, kao i održavanjem lojalnosti prema proizvodu. Kako bi se takmičili u ovom turbulentnom i nepredvidivom okruženju, ulažu se napor u kreiranje identiteta robne marke, odnosno identiteta brenda.

Rowley (1997: 246) diskutira o korporativnom upravljanju brendom koje je kao pristup načinu upravljanja pogodno za primjenu u bibliotekskim i informacijskim servisima, gdje se razlika između percepcije koju ima organizacija i percepcije koju imaju konzumenti vidi kao distink-

cija između koncepta korporativnog identiteta i koncepta korporativne percepcije, čije usklađivanje predstavlja najveći izazov za bibliotečki menadžment. “Korporativni identitet je način na koji organizacija vidi sebe, u smislu postignuća, vrijednosti, misije i svojstava proizvoda kao što su ponuda, cijena i kvalitet” (Rowley 1997: 246). S druge strane, “korporativna slika je način na koji korisnici, potencijalni korisnici i drugi ciljni konzumenti percipiraju organizaciju, u smislu gore navedenih aspekata” (Rowley 1997: 246). Percepcija brenda (*brand image*), kao pokazatelj korisničke percepcije biblioteke, te identitet brenda (*brand identity*), kao način na koji biblioteka želi da bude percipirana, ključne su komponente brenda organizacije. Menadžment je u prilici da kontrolira identitet brenda biblioteke, dok je percepcija brenda neuhvatljiva i ne može se na isti način kontrolirati. Izazov je, dakle, nametnuti identitet organizacije tako da se otklone postojeći stereotipi koji su utjecali na formiranje dosadašnje percepcije.

Za promjenu percepcije brenda, Rowley (1997: 248) ističe da je potrebno uzeti u obzir postojeću percepciju konzumenata, jer brendiranje nije proces koji počinje od “prazne ploče” te je neophodno razmatranje postojeće pozicije koju je organizacija izgradila u odnosu s konzumentima. Način na koji će biblioteka brendirati organizaciju postat će način na koji komunicira s konzumentima koji bi mogli koristiti proizvod ili uslugu. Komunikacija brendom ne postaje samo značajna strategija osiguravanja prepoznatljivosti organizacije i njenih servisa, jer ako je efikasna, može prenijeti i ulogu i značaj usluga koje pruža organizacija (Walton 2008: 771). Kao pokazatelj balansa između korisničkih potreba i bibliotekskih službi i usluga, biblioteke se od 1990-ih godina fokusiraju na prikupljanje indikatora performansi servisa. Konceptualizacija kvalitete servisa u bibliotekskim i informacijskim naukama te razvoj mjerila kvalitete doprinijeli su uvidu u ponašanje informacijskih konzumenata koji koriste vlastitu mogućnost izbora iz ponude pružatelja informacijskih usluga, što ih u konačnici može u potpunosti udaljiti od biblioteka (Hernon i Whitman 2001). I drugi su autori razmatrali koncept brendiranja u vezi s kvalitetom kao aspektom proizvoda / usluge (Kunneke 2006: 150): “Efikasan će brend demonstrirati vrijednost servisa kupcu ili drugom korisniku na tržištu.”

Nadalje, u kontekstu mjera kvalitete bibliotekskih servisa, o mogućnostima vrednovanja počelo se ozbiljnije razmišljati s oblikovanjem različitih pokazatelja uspješnosti. Brophy (2004) je iz literature o općem menadžmentu prilagodio niz atributa kvalitete za biblioteke te navodi "opaženi kvalitet" kao jedan od kriterija kvalitete, a koji definira kao korisničku percepciju servisa. U priručniku IFLAe (2007), indikatori performanse za biblioteke izvedeni su kao rezultat prilagodbe menadžerske strategije Balanced Scorecarda koja je razvijena za komercijalni sektor. Indikatori su predstavljeni kroz usvojene četiri perspektive – resursi i infrastruktura, upotreba, učinkovitost te potencijali i razvoj (Poll i Boekhorst 2007: 43). Perspektiva upotrebe odnosi se na način na koji je bibliotekski servis prihvaćen. Cilj ovog indikatora je procijeniti stepen zadovoljstva korisnika, kako bibliotekom u cjelini, tako i njenim pojedinim servisima, a "stepen zadovoljstva različitim transakcijama i susretima koje iskusi pojedinac u vezi s određenom organizacijom, zajedno formiraju impresiju kvalitete servisa za tog pojedinca" (Hernon, Altman i Dugan 2015: 5). Na isti način će Hernon i Altman (2010: 138) diskutirati o dvije perspektive pristupa zadovoljstvu u kontekstu kvalitete servisa. Prva se perspektiva odnosi na zadovoljstvo susretima sa servisom gdje se utvrđuje stepen zadovoljstva korisnika određenom uslugom, dok je druga perspektiva rezultat ukupnog korisničkog iskustva s organizacijom.

Alati za analizu sentimenta u kontekstu percepcije brenda biblioteka

Prvi korak efikasnog brendiranja jeste utvrditi postojeću sliku i percepciju biblioteke te prepoznati važnost usklađivanja percepcije s identitetom biblioteke. Tragom recentnog napretka u istraživanju "velike količine podataka" (Big Data) u računarski potpomognutom istraživanju u društvenim naukama, ovaj rad ima za cilj ispitati kako se analiza sentimenta kao jedan od često korištenih analitičkih pristupa može iskoristiti za prikupljanje informacija o načinu na koji su biblioteke percipirane u savremenoj kulturi. Utvrđivanje percepcije bibliotekarima će omogućiti prepoznavanje značaja promoviranja onih vrijednosti koje nisu prepoznate u zajednici informacijskih konzumenata, jer je "način na koji osoblje razumijeva, određuje i

doprinosi vrijednosti brenda ključno za osiguravanje obećane i kontinuirane isporuke brenda" (Schroeder i Morling 2005). Za isporuku brenda od jednake je važnosti i fokusiranje na obećanu isporuku kroz iskustvo sa brendom. "U iskustvenoj ekonomiji, krajnji izlaz procesa brendiranja nije slika brenda kao način na koji korisnici vide biblioteku, već korisnička percepcija njihovog iskustva s bibliotekom" (Gupta 2013).

Danas biblioteke komuniciraju multidimenzionalnim komunikacijskim kanalima te je djelovanje putem društvenih medija prisutno u svim tipovima biblioteka, od onih nacionalnih s više zaposlenih, do specijalnih biblioteka s jednim bibliotekarom. Za informacije o efikasnosti i utjecaju ove vrste komunikacije, važno je razviti mjere učinka. Istovremeno, društvene mreže omogućavaju pristup velikim količinama strukturiranih i nestrukturiranih podataka. Prikupljanje i iskorištavanje informacija iz dostupne "velike količine podataka" nastalih kao rezultat korisničke participacije u okruženju Weba 2.0 posljednjih godina privlači pažnju, prvenstveno metodom analize sadržaja. U prikupljanju indikatora o interakciji korisnika i sadržaja kojem biblioteka omogućava pristup putem weba, što se posljednjih godina objedinjuje pod nazivom "web metrika" (web-metrics), za potpuno razumijevanje interakcije nužna je kategorizacija načina interakcije. Za mjerenje "odjeka" pojedinog bibliotečkog projekta, broj spomena (mentions) nije dovoljan indikator, jer razlozi zbog kojih korisnici spominju projekat mogu biti različiti. Kategorizacija će osigurati razlikovanje korisničkih izjava koje se odnose na biblioteku od onih koje se odnose na partnere koji finansiraju projekat. "Kategorizacija se u web-metrici može postići analizom sentimenta ili analizom sadržaja" (Stuart 2014: 36).

Analiza sentimenta je računalna detekcija i analiza mišljenja, osjećaja, emocija i subjektivnosti u tekstu (Pang i Lee 2008). "Brzi porast interesa za analizu sentimenta u posljednjem desetljeću pokrenut je i omogućen zbog velike količine podataka u kojima se izražavaju emocije" (Liu 2012). Analiza sentimenta bavi se automatskom ekstrakcijom pozitivnih, odnosno negativnih mišljenja iz teksta (Pang i Lee 2008) i postaje popularno područje primjene obrade prirodnog jezika s ciljem uvida u stavove i mišljenja potrošača. "Prednosti weba u rasvjetljavanju pro-

cesa širenja ideja, primjerice utvrđivanjem broja spomena ključne riječi na mrežnim mjestima i blogovima, jesu dostupnost podataka putem web-tražilica, analiza velike količine podataka, te je proces analize relativno pasivan i jeftin” (Thelwall 2009).

S obzirom na dostupnost korisnički generiranog sadržaja u kojem se izražavaju emocije, zatim recentni napredak u automatskoj kategorizaciji mišljenja korisnika koji generiraju sadržaj na webu te dostupnost besplatnih alata za analizu sentimenta, ovaj rad ima za cilj eksperimentalno primijeniti analizu sentimenta kao način savremene web-metrike u kontekstu razumijevanja brenda biblioteka. Web-metrika se ovdje shvaća kao “standard mjerenja koji je moguće kvantificirati” (Stuart 2014), odnosno “mjerenje koje može kvantificirati stvaranje i upotrebu web-sadržaja” (Stuart 2014). Stoga se čini relevantnim istražiti upotrebu alata za automatizirano prepoznavanje sentimenta u kontekstu percepcije brenda biblioteka u digitalnom dobu. Mjerenja koja se pokazuju relevantnim u procesu analize odabranih besplatnih alata mogu poslužiti kao praktični instrument za evaluaciju ponašanja biblioteka u online okruženju. Za relevantnost upotrebe ovog analitičkog pristupa zanimljiva je reinterpretacija Ranganathanovih zakona u kontekstu web-metrike: “Web-metrika nam može pomoći kao odrednica o korištenju knjiga, kao odgovor na pitanje da li korisnici imaju pristup informacijama koje su im potrebne, da li su informacije diseminirane onima kojima su potrebne, da li štedimo vrijeme korisniku, te za reflektiranje činjenice da je biblioteka rastući organizam” (Stuart 2014, 7).

U radu se eksperimentira s odabranim besplatnim alatima za analizu sentimenta *Social Mention* i *sentiment viz* u kontekstu brenda biblioteka s ciljem demonstriranja pojedinih mogućnosti primjene analize sentimenta u bibliotekama radi postizanja kompetitivne inteligencije. Do sada se analiza sentimenta pokazala korisnom metodom web-metrike kao komplementaran alat za evaluaciju rezultata korisničkih komentara (usp. Moore 2017), i to automatiziranim filtriranjem korisničkih odgovora i komentara u anketama koje istražuju zadovoljstvo korisnika.

Alati za analizu sentimenta identificiraju indikatore sentimenta u tekstu, pomoću kojih zatim klasificiraju tekst kao pozitivan, negativan ili neutralan. Konačna evaluacija alata nije mogu-

ća s obzirom na konstantno promjenljivu dinamiku tržišta u pogledu ponude proizvoda. Kao primjer biblioteka za koje postoje dokazi brendiranja odabrane su Nacionalna biblioteka Velike Britanije – British Library (<https://www.bl.uk/>) i Idea Stores (www.ideastore.co.uk/) – rezultat brendiranja javnih biblioteka u Velikoj Britaniji, kada biblioteke lokalnih zajednica postaju prepoznatljive građevine u centrima gradova koje kombiniraju bibliotečke službe i usluge s kulturnim sadržajima i cjeloživotnim učenjem. Alati su evaluirani 26. novembra, te 15. i 18. decembra 2018. Primjeri prepoznatljivih brendova biblioteka odabrani su s ciljem testiranja alata i kompariranja rezultata. Iako većina alata pokazuje loše rezultate za manje poznate brendove, pretražene su i riječi i fraze koje se odnose na biblioteke s ciljem identificiranja asocijacija koje se pojavljuju u vezi s globalnim brendom biblioteka. Kako bi pretraživanje automatskih sistema bilo uspješnije, identificirani korpus je ograničen na englesko govorno područje.

Social Mention

(<http://www.socialmention.com/>)

Social Mention je alat za pretraživanje i analizu sadržaja koji korisnici generiraju putem društvenih medija i koji je usvojio izgled web-tražilice. Omogućava praćenje i analizu generiranog sadržaja velikog broja servisa za društveno umrežavanje kao što su Twitter, Facebook, FriendFeed, YouTube, Digg, Google, Flickr, Delicious, Photobucket, Yahoo News i drugi. Social Mention sadržaj analizira pomoću nekoliko indikatora koji su imenovani specifičnom terminologijom – snaga, doseg i strast. Snaga (*Strenght*) je metrički rezultat koji upućuje na vjerovatnoću diskusije o pretraživanom pojmu na društvenim medijima. Rezultat je izražen procentualno dijeljenjem broja spomena pretraživanog pojma u posljednja 24 sata s brojem mogućih spomena (Social Mention 2018). Ne omogućava se uvid u parametar “mogućih spomena” te je stoga ovu metriku moguće evaluirati isključivo s aspekta funkcionalnosti za korigiranje pojmova pretraživanja koji su odabrani kao pojmovi za istraživanje percepcije biblioteka. Komplementarna funkcija za provjeru funkcionalnosti odabranih pojmova za pretraživanje jeste funkcija Top hashtag-ova, “koja pokazuje da li je alat ‘razumio’ upit” (Zuell i

Mikelić-Preradović 2013: 128). Za pretraživani pojam “libraries” alat pokazuje da je razumio upit, kao i za pojam “British Library”, koji prepoznaje kao brend. Strast (*Passion*) je indikator koji upućuje na vjerovatnoću ponavljanja pretraživanog pojma. Ako imamo malu grupu strastvenih “pratitelja” našeg brenda koji često spominju naš proizvod, rezultat će dati veći procenat u odnosu na spominjanje brenda od strane različitih korisnika društvenih medija, što će dati nižu procentualnu vrijednost (Social Mention 2018). Brend British Library ima nizak procenat strasti, dok su komentari uglavnom kategorizirani kao pozitivni i neutralni, s pojedinim negativnim komentarima. Indikator “strasti” u kombinaciji s pozitivnim i/ili neutralnim sentimentom, upućuje na pozitivnu percepciju brenda. Pri tome, pružatelji platforme Social Mention sentiment definiraju kao omjer pozitivnih komentara u odnosu na negativne (Social Mention 2018). Doseg (*Reach*) je indikator koji precizira broj individualnih korisnika društvenih medija koji spominju pretraživani pojam. Ovo mjerilo “utjecaja” izračunava se dijeljenjem broja individualnih autora koji se referiraju na određeni brend, proizvod, odnosno pojam, s ukupnim brojem spomena (Social Mention 2018). British Library ima doseg od oko 30–50% prilikom pretraživanja u vremenskim intervalima. Social Mention je otkrio kako se British Library povezuje s aktualnim izložbama koje organizira, što instituciji može osigurati kompariranje rezultata različitih događaja. Moguće je izolovati negativno klasificirane komentare te je “otkrivena” negativna percepcija korisnika koji posjećuje biblioteku radi električnog priključka, iako uz negativan stav naspram knjiga i čitanja. Alat pokazuje loše rezultate za manje poznate brendove, kao što je slučaj s Idea Stores. Alat ne prepoznaje Idea Stores kao brend te u rezultatima pretraživanja nudi sadržaj koji nije u kontekstu biblioteka.

Ključne riječi koje se pojavljuju u analiziranom sadržaju društvenih medija mogu biti odraz dominantnih tema koje se grupiraju u vezi s “bibliotekom” kao pojmom pretraživanja. Social Mention automatski pobire najčešće ključne riječi, što je u kontekstu biblioteke osiguralo uvid u prepoznavanje pojmova kao što su javnost / javna, univerzitet / univerzitetska, besplatno, elektronski, ljubav i resursi.

Sentiment viz: Tweet Sentiment Visualisation (https://www.csc2.ncsu.edu/faculty/healey/tweet_viz/tweet_app/)

Alat za vizualizaciju sentimenta pobire nedavne tweetove koji sadrže pretraživani pojam. Nastao je kao rezultat projekta analize i vizualizacije sentimenta kratkih isječaka iz teksta (Healey i Ramaswamy 2017). Alat nudi različite mogućnosti vizualne reprezentacije automatski detektiranog sentimenta. Svi pojedini prozori nude različite načine vizualizacije kao alternativne načine za interpretiranje podataka. Tematski prozor grupira tweetove koji spominju iste teme, a na osnovu analize istih riječi koji se pojavljuju u različitim tweetovima. Za korpus istraživanja nije bilo moguće izolovati dominantne teme u kontekstu razumijevanja percepcije. Nadalje je indikativan prozor s oblakom tagova, jer je moguće brzo vizualizirati frekvencije riječi, kao i targetirati ih i dalje analizirati. Dominantne riječi u oblaku tagova za pretraživani pojam “libraries” jesu knjige, knjiga, javna, učenje, alati, pristup i besplatno. Sentiment viz je online alat koji ne zahtijeva instalaciju. Iako teži da osigura širu sliku, alat omogućava analizu pojedinih tweetova, ili detalja u njima, uključujući i analizu pojedinih riječi. Istraživanjem se utvrđuje kako su mogućnosti analize alata ograničene na tekstualni sadržaj, jer nije moguće analizirati emotikone ili druge semantičke markere. Po završetku analize sentimenta, nije moguće pohraniti ili eksportovati rezultate.

Tweetovi kao odraz odnosa konzumenata i brendova

Analiza sentimenta nije posebno pogodna za direktno detektiranje aktualnih tema, ali se može iskoristiti kao polazna tačka za otkrivanje dominantnih tema u procesu analize podataka. Iako možemo govoriti o primjerima uspješnog brendiranja, biblioteke posvećuju nedovoljno pažnje pozicioniranju ovog koncepta unutar marketinške strategije organizacije, a uz to tradicionalno imaju poteškoće s razumijevanjem i prezentiranjem identiteta vlastitog brenda. U već nepovoljnom položaju nemogućnosti identifikiranja i komuniciranja identiteta brenda s konzumentima informacija, savremeno okruženje radikalnih promjena u kontekstu traganja za informacijama i u kontekstu njihove upotrebe implicira potrebu za evolucijom identiteta brenda biblioteke. Polazište za inovacije s fokusom

na korisnika nalazimo u definiciji pretraživanja i pronalaženja informacija (engl. *information retrieval*) iz korisničke perspektive kao “promjeni paradigme od bibliografski orijentiranih bibliotečkih servisa prema bibliotečkim servisima orijentiranim na procese” (Kuhlthau 2003). To znači da bibliotečke službe i usluge teže inovativnosti koja je fokusirana na traženje značenja, za razliku od ranije paradigme traganja za informacijskim izvorima. Prikupljanje informacija koje će reflektirati korisničke potrebe kompleksan je proces, koji teži balansu između perspektive biblioteke (identiteta brenda) i perspektive korisnika (percepcije brenda). U tom smislu, doprinos analize sentimenta kao jednostavnog i jeftinog načina istraživanja korisničkih emocija predstavlja prihvatljiv komplementaran metod koji teži uspostavljanju spomenutog balansa. Analitički pristup nestrukturiranim podacima, kao što su mišljenja korisnika dostupna na društvenim mrežama, doprinosi boljoj informiranosti prilikom donošenja odluka, kao i pravovremenom predviđanju trendova. Analiza sentimenta demonstrira da tweetovi mogu iskazati odnos između konzumenata i brendova. Takav odnos je nadalje moguće iskoristiti za podizanje svijesti o brendu, kao i za izgradnju zajednice pozitivnih kritičara brenda.

Istovremeno, istraživanje demonstrira da se biblioteke suočavaju s naslijeđenom percepcijom brenda, nedostatkom koherentne vizije identiteta te nemogućnošću definiranja i komuniciranja novog identiteta brenda za biblioteke digital-

nog doba. U usporedbi s drugim izvorima informacija, kao što su ankete ili arhivski podaci, društveni mediji imaju određene prednosti u otkrivanju mišljenja i osjećanja pojedinaca, kao i u predviđanju performansi organizacije jer reflektiraju direktne i trenutne stavove konzumenata weba.

Zaključak

Brendiranje donosi benefite vidljivosti, prepoznatljivosti, nedvosmislenu svrhu i lojalnost korisnika. Istovremeno, brendiranje omogućava fokusiranje osoblja na misiju i viziju organizacije, gdje se može postići dodatni benefit za percepciju korisnika čiji se zahtjevi evaluiraju i koji se osjeća vrednovanim. Bez intenzivne upotrebe biblioteke neće biti u mogućnosti ostvariti svoje temeljne uloge kulturnih, društvenih i obrazovnih ustanova, zbog čega moraju neprestano uključivati svoje korisnike i tako osigurati upotrebu i ostvarivanje vrijednosti bibliotečkih izvora, usluga, kao i bibliotečkog prostora. Brendiranje se razumijeva kao jedna od komponenti marketinške strategije organizacije, unutar koje je pozicionirano kao korak koji slijedi nakon segmentacije korisničke zajednice te nakon targetiranja ciljnih grupa kojima će priča, kreirana brendiranjem, biti ispričana. Razumijevanje korisničkih potreba i adaptiranje bibliotečkih servisa na dinamiku očekivanja korisnika osigurat će biblioteci relevantno pozicioniranje na lokalnom i globalnom tržištu.

Literatura

- American Marketing Association Dictionary. 2018. <https://www.ama.org/resources/Pages/Dictionary.aspx>. Datum pristupa: 9. 11. 2019.
- De Rosa, Cathy et al. 2006. *College Students' Perceptions of Libraries and Information Resources*. Dublin, OH: OCLC Online Computer Library Center. www.oclc.org/reports/pdfs/studentperceptions.pdf. Datum pristupa: 9. 11. 2019.
- Doucett, E. 2008. *Creating Your Library Brand: Communicating Your Relevance and Value to Your Patrons*. Chicago: American Library Association.
- Gupta, D. K., A. Massisimo, i C. Koontz 2013. *Marketing Library and Information Services II: A Global Outlook*. Berlin: De Gruyter Saur.
- Hariff, Subnum, i Jennifer Rowley. 2011. “Branding of UK public libraries” *Library*

Management 32(4/5): 346-360. doi: <https://doi.org/10.1108/01435121111132338>. Datum pristupa: 9. 11. 2018.

Healey, C., i S. Ramaswamy. “Visualising Twitter Sentiment.” https://www.csc2.ncsu.edu/faculty/healey/tweet_viz/. 1. 11. 2018.

Helsinki Public Library. 2018. <http://igs.kirjastot.fi/index3.html>. 9. 1. 2018.

Hernon, Peter, i Ellen Altman. 2010. *Assessing Service Quality: Satisfying the Expectations of Library Customers*. Second Edition. Chicago: American Library Association.

Hernon P., E. Altman, i R. E. Dugan. 2015. *Assessing Service Quality: Satisfying the Expectations of Library Customers*. Third Edition. Chicago: American Library Association.

- Hernon, P., i J. R. Whitman. 2001. *Delivering Satisfaction and Service Quality: A customer-based approach for libraries*. Chicago, London: American Library Association.
- Hood, D. i K. Henderson 2006. "Branding in the United Kingdom public library service" *New Library World* 106 (1208/1209): 16-28.
- Information Gas Station. 2018. <http://igs.kirjastot.fi/index3.html>. Datum pristupa: 9. 11. 2018.
- Kuhlthau, Carol C. 2003. *Seeking meaning: a process approach to library and information services*. Second Edition. Libraries Unlimited.
- Kunneke, K. 2006. "Branding as a process: a viewpoint from South Africa" U Marketing Library and Information Services: International Perspectives, uredili U D. K. Gupta, C. Koontz, A. Massisimo, i R. Savard. Munchen: K. G. Saur.
- Lambeth Public Library. 2018. "New idea stores" www.ideastore.co.uk/. Datum pristupa: 9. 11. 2018.
- Liu, B. 2012. *Sentiment Analysis and Opinion Mining*. Morgan & Claypool Publishers. <https://www.cs.uic.edu/~liub/FBS/SentimentAnalysis-and-OpinionMining.pdf>. Datum pristupa: 19. 11. 2018.
- McNabola, A. 2008. "Increasing Attendance and Participation". MLA Research Briefing Number 4.
- Moore, M. T. 2017. "Constructing a sentiment analysis model for LibQUAL+ comments" *Performance Measurement and Metric* 18(1): 78-87. <https://doi.org/10.1108/PMM-07-2016-0031>. Datum pristupa: 9. 11. 2018.
- Nilsen, K., i L. McKechnie. 2002. "Behind closed doors: an exploratory study of the perceptions of librarians and the hidden intellectual work of collection development in Canadian public libraries" *Library Quarterly* 72(3): 294-325.
- Pang, B., i L. Lee. 2008. "Opinion mining and sentiment analysis" *Foundations and Trends in Information Retrieval* 2(1-2): 1-135.
- Poll, Roswitha, i Peter te Boekhorst. 2007. *Measuring Quality. Performance Measurement in Libraries. 2nd edition*. Berlin, Boston: K. G. Saur. <https://www.degruyter.com/view/product/37583>. Datum pristupa: 5. 11. 2018.
- Rowley, J. 2001. *Information Marketing*. Aldershot: Ashgate.
- Rowley, J. 1997. "Managing branding and corporate image for library and information services" *Library Review* 46(4): 244-250. doi: <https://doi.org/10.1108/00242539710167922>. Datum pristupa: 9. 11. 2018.
- Schroeder, J., i M. S. Morling. 2005. *Brand Culture*. London: Routledge.
- Storey, T. 2006. "How legacy brands are reenergized and what libraries can learn from them" *NextSpace* 1. www.oclc.org/nextspace/001/1.htm. Datum pristupa: 19. 11. 2018.
- Stuart, David. 2014. *Web Metrics for Library and Information Professionals*. London [England]: Facet Publishing.
- Thelwall, Michael. 2009. *Introduction to Webometrics: Quantitative Web Research for the Social Sciences*. Morgan & Claypool. doi: <https://doi.org/10.2200/S00176ED1V01Y200903ICR004>. Datum pristupa: 9. 11. 2018.
- Thorhauge, J. 2007. "Branding the library" *Scandinavian Public Library Quarterly* 40(4): 3.
- Vassilakaki, Evgenia, i Valentini Moniarou-Papaconstantinou. 2014. "Identifying the prevailing images in library and information science profession: is the landscape changing?" *New Library World* 115(7/8): 355-375. doi: <https://doi.org/10.1108/NLW-03-2014-0029>. Datum pristupa: 4. 11. 2018.
- Walton, Graham. 2008. "Theory, research, and practice in library management 5: branding" *Library Management* 29(8/9): 770-776. doi: <https://doi.org/10.1108/01435120810917369>. Datum pristupa: 4. 11. 2018.
- Zuell, B., i N. Mikelić-Preradović, "Methods and usage of sentiment analysis in the context of the TV industry" *Recent Advances in Information Science*. ISBN: 978-960-474-304-9. <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2013/Dubrovnik/ECC/ECC-19.pdf>. Datum pristupa: 1. 11. 2018.

STANDARDIZACIJA ZA INFORMACIJSKU I BIBLIOTEČKU DJELATNOST U BIH STANDARDIZATION FOR INFORMATION AND LIBRARY ACTIVITIES IN B&H

dr. sc. Samir Lemeš

Politehnički fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica, BiH
slemez@unze.ba

Sažetak

Ovaj rad daje osvrt na stanje standardizacije u oblasti informacijske i bibliotečke djelatnosti u Bosni i Hercegovini, kroz rad dva tehnička komiteta Instituta za standardizaciju BiH. Informatizacija društva, kakva je opisana u strateškim dokumentima iz prethodne decenije, realizirana je ne zahvaljujući, nego uprkos podršci države. Složena politička i teška socijalna situacija u BiH nisu bile prepreka da po broju korisnika interneta budemo iznad svjetskog prosjeka. Na primjeru akademskih i istraživačkih mreža pokazano je da ipak zaostajemo u brzinama pristupa internetu, koje su među najnižim u regiji. IT industrija, kao perspektivna privredna grana, sama čini napore i vrši pritisak na državu da se učini više na razvoju ove djelatnosti, prvenstveno u sektoru obrazovanja. Na kraju rada dat je kritički osvrt na pojam Big Data i njegovu primjenu u naučnim podacima, koji čine usko specijalizirani dio bibliotečke djelatnosti, te ulogu standardizacije u toj oblasti.

Ključne riječi: standardi, informatizacija, digitalizacija, biblioteke

Abstract

This paper gives an overview of the state of standardization in the field of information and library activities in Bosnia and Herzegovina, through the work of two technical committees of the Institute for Standardization of B&H. Informatization of the society, as described in the strategic documents from the previous decade, was realized not thanks to, but despite the support of the state. The complex political and difficult social situation in Bosnia and Herzegovina did not represent obstacles to have the number of Internet users above the global average. On an example about academic and research networks, it has been shown that we are lagging behind in the speed of Internet links, which are among the lowest in the region. IT industry, as a promising business sector, makes efforts and exerts pressure on the state to do more in the development of this activity, primarily in the education sector. Finally, a critical overview of the concept of Big Data and its application in scientific data, which make up a narrowly specialized part of the library activity, and the role of standardization in the field, is presented.

Keywords: standards, computerization, digitization, libraries

Uvod

Ljudi se svakodnevno sreću sa standardima, bez obzira da li su toga svjesni ili ne. Savremeni život na brojne načine je upravljani ili podržan nekom vrstom standarda. Spajanje punjača za mobilne telefone, protokoli za plaćanje kreditnim karticama, bežično otključavanje ulaznih vrata, način navođenja citata u tekstovima, raspored slova na tastaturi, veliči-

na fonta u digitalnom tekstu; samo su neki od primjera upotrebe standarda u svakodnevnom ljudskom djelovanju.

Standardizacija se definira kao "djelatnost uspostavljanja odredbi (pravila) za opću i višekratnu upotrebu, koja se odnose na postojeće ili moguće probleme, radi postizanja optimalnog stepena uređenosti u određenoj oblasti" (Tano-
vić 2012, 3). Savremenu standardizaciju, za razliku od one iz prethodnog stoljeća, karakterizir-

ra princip dobrovoljnosti primjene, što znači da primjena standarda nije obavezna, osim u specijalnim slučajevima kada se na primjenu nekog standarda poziva legislativa. Na primjer, zakon propisuje obavezu mjerenja izduvnih gasova, a tačnu tehniku i parametre tog mjerenja propisuje standard na koji se takav zakon poziva.

Sferu standardizacije u industrijskom dobu (Sivan 2000, 3) čine dvije kulture: tehnologija i ekonomija. Kultura tehnologije bavi se pronalaskom alata koji ljudima omogućuju da proizvode, ali i da troše više. Kultura ekonomije bavi se upravljanjem proizvodnje, marketinga i finansija, koji prenose tehnologiju iz laboratorija u kojima su izumljene na tržište. Ovakav pristup ima ozbiljan nedostatak, jer je razvoj tržišta, vođen stalnim pritiskom za rastom potrošnje, u suprotnosti s ograničenim životnim prostorom na Zemlji, te smo danas izloženi negativnom djelovanju čovjeka na prirodu koje se manifestira u klimatskim promjenama. Stoga bi takvu definiciju trebalo proširiti prvo na kulturu očuvanja okoliša, a zatim i na kulturu informacija, odnosno kulturu znanja, koje u stvari omogućuju da te četiri komponente (tehnologija, ekonomija, okoliš i informacije/znanje) vode napretku umjesto uništenju čovječanstva.

Posebnu ulogu standardizacija ima u razmjeni informacija, odnosno nečemu što se danas naziva informaciono-komunikacione tehnologije (IKT). Ta uloga je dvostruka, jer su IKT istovremeno i objekt standardizacije, ali i alat pomoću kojeg se standardi kreiraju, usvajaju i provode. U dobu u kojem su ljudi izloženi tolikoj količini raspoloživih podataka da im je teško razlučiti pouzdane od nepouzdanih i korisne od beskorisnih, standardi bi mogli pomoći da se postigne optimalan stepen uređenosti u kojem bi se informacije mogle pretvarati u znanje koje vodi napretku. IKT se u praksi implementiraju kroz informacione sisteme (Hasselbring 2000, 116), koji se grade ili odozdo ka gore (*bottom-up*) ili odozgo prema dolje (*top-down*). Standardi omogućuju i podržavaju i jedan i drugi pristup, koji imaju svoje prednosti i mane. Prvi pristup koristi se kod novih tehnologija, i po njemu se podrazumijeva da se prvo kreira standard, koji se potom implementira u praksi, dok je drugi pristup primjenjiv na postojeće sisteme, koji su već u upotrebi kao heterogeni, a standardi se koriste da bi se omogućila njihova integracija ili interoperabilnost. Industrijski standardi

su primjer prvog pristupa (*bottom-up*), dok međunarodni standardi češće koriste drugi pristup (*top-down*).

U oblasti bibliotečke djelatnosti, standardi obezbjeđuju pravila za identificiranje, indeksiranje, klasificiranje, pristup, izbor, korištenje, komuniciranje, razmjenu i očuvanje informacija (Matysek 2015, 91). Glavno međunarodno standardizacijsko tijelo koje razvija standarde za ovu oblast je međunarodni tehnički komitet ISO/TC 46 "Informacije i dokumentacija". U organizacijama za standardizaciju EU nema tehničkih komiteta koji su posvećeni samo ovom području, nego te standarde razvijaju neka tehnička tijela iz CEN i CENELEC.

Nacionalno standardizacijsko tijelo u Bosni i Hercegovini je Institut za standardizaciju BiH, osnovan 2004. godine, sa sjedištem u Istočnom Sarajevu. Prije toga, poslovima standardizacije bavio se Institut za standarde, mjeriteljstvo i patente BiH (BASMP). Institut za standardizaciju predlaže strategiju standardizacije u BiH, priprema i publikuje bosanskohercegovačke standarde (BAS), zastupa i predstavlja Bosnu i Hercegovinu u međunarodnim, evropskim i drugim organizacijama za standardizaciju te obavlja poslove koji proizlaze iz međunarodnih sporazuma i članstva u tim organizacijama. Također, Institut sudjeluje u pripremanju tehničkih propisa, razvija i uspostavlja informacijski sistem o standardima BiH, organizira i provodi specijalističko obrazovanje kadrova u području standardizacije te se bavi i izdavačko-publicističkom djelatnošću iz područja standardizacije (Baljaj 2009, 50). Institut je punopravni član Međunarodne organizacije za standardizaciju ISO od 1997. godine i Evropskog instituta za standardizaciju u oblasti telekomunikacija ETSI od 1997. godine, a pridruženi član Međunarodne komisije za elektrotehniku IEC od 1997. godine, Evropskog komiteta za standardizaciju u oblasti elektrotehnike CENELEC od 1999. godine i Evropskog komiteta za standardizaciju CEN od 2008. godine.

Institut djeluje kroz tehničke komitete kojih je do kraja 2018. godine formirano 62, od čega je danas 58 aktivno, 1 je u statusu mirovanja, a 3 su raspuštena. U radu BAS tehničkih komiteta volonterski učestvuje nekoliko stotina zainteresiranih eksperata za oblasti koje pokrivaju ti komiteti. Svake godine Institut usvoji oko 2000 standarda metodom preuzimanja, nekoliko de-

setina standarda metodom prevoda te nekoliko izvornih bosanskohercegovačkih standarda. Oko tri četvrtine usvojenih standarda su evropski, dok ostatak čine međunarodni standardi te mali broj standarda drugih zemalja.

Tehnički komitet BAS/TC 1: Informaciona tehnologija

Područje informacionih tehnologija u Institutu pokriva tehnički komitet BAS/TC 1, koji je osnovan 1998. godine. Područje rada BAS/TC 1 je priprema i utvrđivanje prijedloga bosanskohercegovačkih (BAS) standarda, preuzimanje međunarodnih i evropskih standarda te revizija postojećih važećih standarda iz oblasti informacione tehnologije, uključujući magnetne kartice i kartice s integralnim kolima, simbole pri kodiranju crticama (bar kod), telematiku koja se primjenjuje u drumskom prometu i transportu, zdravstvenu informatiku, skupove karaktera, inženjering informacionih sistema te elektronsku razmjenu podataka. Tehnički komitet BAS/TC 1 korespondira velikom broju međunarodnih komiteta: 33 CEN i 47 ISO tehničkih komiteta (TC), potkomiteta (SC), zajedničkih tehničkih komiteta (JTC) i radnih grupa (WG).

Od osnivanja do danas, ovaj tehnički komitet usvojio je 3.125 standarda. Četiri standarda usvojena su metodom prevoda, i to su BAS ISO/IEC 27000:2016 "Informaciona tehnologija – Sigurnosne tehnike – Sistemi za upravljanje sigurnošću informacija – Pregled i rječnik", BAS ISO/IEC 27001:2015 "Informaciona tehnologija – Sigurnosne tehnike – Sistemi za upravljanje sigurnošću informacija – Zahtjevi", BAS ISO/IEC 27002:2007 "Informaciona tehnologija – Sigurnosne tehnike – Pravilo dobre prakse za upravljanje sigurnošću informacija" i BAS IEC 60050-732:2018 "Međunarodni elektrotehnički rječnik – Dio 732: Računarska mrežna tehnologija". Svi ostali standardi usvojeni su metodom proglašavanja.

Tehnički komitet BAS/TC 1 trenutno ima 18 članova iz cijele Bosne i Hercegovine.

Tehnički komitet BAS/TC 44: Bibliotekarstvo

Bibliotečku djelatnost u Institutu pokriva tehnički komitet BAS/TC 44, osnovan 2007. godine. Područje rada BAS/TC 44 je standardizacija u području bibliotekarstva, dokumentacije i in-

formacije, izdavačke djelatnosti, leksikografije, arhivistike i mikrografije. Tehnički komitet BAS/TC 44 korespondira međunarodnim komitetima:

- ISO/TC 154: Procesi, elementi podataka i dokumenti u trgovini, industriji i administraciji
- ISO/TC 171: Aplikacije za upravljanje dokumentima
- ISO/TC 46: Informacije i dokumentacija
- ISO/TC 46/SC 4: Tehnička interoperabilnost
- ISO/TC 46/SC 8: Kvalitet – Statistika i ocjena performansi
- ISO/TC 46/SC 9: Identifikacija i opisivanje
- ISO/TC 46/SC 11: Upravljanje arhivama/zapisima
- ISO/TC 171/SC 2: Datotečni formati dokumenata, EDMS sistemi i autentičnost informacija
- ISO/TC 171/SC 1: Kvalitet, očuvanje i integritet informacija
- ISO/TC 46/SC 10: Zahtjevi za pohranjivanje dokumenata i uslovi za očuvanje
- CEN/SS F17: Administrativni dokumenti

Od osnivanja do danas, ovaj tehnički komitet usvojio je 305 standarda, od čega je 79 povučeno jer su izašle novije verzije, a 226 je trenutno važećih standarda. Samo jedan usvojeni standard je evropski standard (BAS EN ISO 3166-1:2015), a svi ostali su ISO međunarodni standardi. Od ukupnog broja usvojenih standarda, 30 su tehnički izvještaji (TR), a 13 je tehničkih specifikacija (TS). Dva standarda usvojena su metodom prevoda, i to su BAS ISO 690:2016 "Informacije i dokumentacija – Smjernice za izradu bibliografskih referenci i citiranje informacijskih izvora" te BAS ISO 3297:2018 "Informacije i dokumentacija – Međunarodni standardni broj serijske publikacije – ISSN". Ostali standardi usvojeni su metodom proglašavanja. U radu tehničkog komiteta BAS/TC 44 učestvuje deset članova.

Izazovi informatizacije društva u Bosni i Hercegovini

U saradnji s Razvojnim programom Ujedinjenih nacija (UNDP) za Bosnu i Hercegovinu, razvijen je i usvojen dokument pod nazivom "Strategija razvoja informacionog društva BiH" koji je tada dao strateške smjernice i plan djelo-

vanja za razvoj informacionog društva u Bosni i Hercegovini za period 2004–2010 (Zaimović i Šabić 2004). Strategija je bila bazirana na viziji i ciljevima proklamovanim u Politici razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine, na osam razvojnih stubova: IKT infrastruktura, IKT industrija, ePoslovanje, eObrazovanje, eZdravstvo, eUprava, eLegislatura i Informaciono društvo i održivi razvoj. U tim dokumentima detaljno su bili obrađeni izazovi pred kojima je bila Bosna i Hercegovina koja je nakon rata morala ići u korak s razvijenim zemljama.

Nažalost, kao i većina drugih strateških dokumenata, vrlo malo iz te strategije je planski i sistematski implementirano u praksi, tako da su za sva postignuća u toj oblasti više zaslužni entuzijasti, obaveze nametnute iz procesa EU integracija, razvoj tehnologije te samo tržište, nego što su ona bila rezultat kvalitetnog i sistematskog djelovanja države.

Kao primjer za izostanak djelovanja države u ovoj oblasti može se navesti slučaj akademske i istraživačke mreže Bosne i Hercegovine. Prve internetske konekcije u BiH ostvarene su još za vrijeme rata u sklopu mreže ZAMIR 1994. godine. Nakon toga slijedila je prva prava internetska konekcija kroz Univerzitetski teleinformatički centar UTIC u Sarajevu 1996. godine, koji je od tada pa sve do danas administrator državne domene .ba. Prvi ozbiljan napor učinjen na informatizaciji obrazovnog i istraživačkog sektora u BiH bilo je formiranje Akademske i istraživačke mreže Bosne i Hercegovine BIHARNET 1998. godine, koji je bio prva takva institucija na nivou cijele države. BIHARNET je bio formiran kao projekat koji je finansirala Slovenija, a realizirao ga je institut IZUM iz Maribora. Za dvije godine svog postojanja BIHARNET je bio pokretačka snaga digitalnog povezivanja univerziteta i biblioteka. Međutim, taj projekat je trajao samo dok je trajala i donacija kojom je pokrenut, jer nije bio dovoljno razrađen u smislu trajnog finansiranja (Zaimović i Šabić 2004). Zbog nepostojanja podrške organa vlasti, ugašeni su međunarodni i međugradski linkovi koji su do tada povezivali javne univerzitete i biblioteke u Sarajevu, Zenici, Mostaru, Tuzli, Banjaluci i Bihaću.

Prije privatizacije Telekom RS, Vlada RS donijela je odluku da se dio infrastrukture izdvoji iz privatizacije kako bi se obezbijedili međugradski linkovi za spajanje obrazovnih i

istraživačkih ustanova i biblioteka. Formirano je tijelo pod imenom Akademska mreža Republike Srpske SARNET, kojoj su na upravljanje dodijeljeni međugradski linkovi, a glavno čvorište na Elektrotehničkom fakultetu u Banjaluci, spojeno je preko akademske mreže Srbije na evropsku istraživačku mrežu GEANT. Ne može se baš reći da je SARNET bio akademska mreža u pravom smislu tog pojma, jer ta mreža nikog nije povezivala, osim što je link na GEANT imao jedan fakultet.

Vlada Republike Hrvatske obezbijedila je link na evropsku istraživačku mrežu GEANT za Sveučilište u Mostaru, koje je tako uključeno u akademsku mrežu Republike Hrvatske CARNET.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je 2008. godine u saradnji s javnim preduzećem BH Telecom pokušalo da poveže javne univerzitete u Federaciji BiH optičkim linkovima koji bi predstavljali akademsku i istraživačku mrežu FBiH, koja bi se spojila na evropske akademske mreže. Projekat je uspješno okončan tako što je obezbijedena oprema za povezivanje, pušteni su u rad optički linkovi koji su velikom brzinom i propusnošću podataka povezali sve javne univerzitete, ali se ti resursi danas uopšte ne koriste. Naime, nije dovoljno samo obezbijediti hardver i uspostaviti vezu nego je potrebno imati institucionalni okvir koji bi obezbijedio administraciju te mreže, koja podrazumijeva dodjeljivanje IP adresnog prostora, planiranje, razvoj, nadzor, praćenje incidenata i sl. Kako nadležni nisu imali razumijevanja za uspostavljanje takvog okvira, sve se završilo samo na uspješnom testiranju instalirane opreme koja i danas stoji neiskorištena.

U međuvremenu se stepen informatizacije društva u BiH jako povećao, tako da je po podacima "Digital Global" za 2018. godinu 75% stanovnika u Bosni i Hercegovini povezano na internet, što je nešto niže od prosjeka u južnoj Evropi koji iznosi 77%, a više od svjetskog prosjeka (53%). Broj korisnika mobilnog interneta u BiH jednak je broju stanovnika. Čak 48% stanovnika koristi društvene mreže (Kemp 2018). Jedini parametar po kojem zaostajemo za svijetom je brzina, odnosno propusnost internet konekcija, prvenstveno zahvaljujući monopolskom položaju telekom operatera i internet provajdera.

U Bosni i Hercegovini uočava se i nedostatak razumijevanja ogromnog potencijala softverske

industrije, kako u nadležnim institucijama vlasti u BiH tako i u široj javnosti (Talić 2017). Razvoj IT sektora je globalni trend i prema mišljenju mnogih stručnjaka industrija budućnosti. Investicije u IT sektor su višestruko isplative, prije svega jer omogućuju nove procese i inovativne proizvode, a novac koji je u to uložen povećava produktivnost radnika, a tako povećana produktivnost je mnogo veća nego u drugim investicijama (Talić 2017).

Danas, u novim okolnostima uslijed izuzetno brzog razvoja informacionih tehnologija u svijetu i promjenama na globalnom tržištu, za razvoj softverske industrije neophodan je konkretniji i odlučniji institucionalni pristup. Odlučniji pristup u strateškoj podršci softverskoj industriji u zemljama regije učinio je ovu industriju znatno razvijenijom nego kod nas. Na primjer, kada je riječ o izvozu usluga informacionih tehnologija u kontekstu učešća u ukupnom izvozu, trenutno su sve zemlje okruženja bolje pozicionirane od BiH, koja na svjetskoj ljestvici zauzima 77. mjesto (Rumunija 18, Albanija 21, Srbija 26, Makedonija 37, Bugarska 41, Crna Gora 45, Hrvatska 50). Osim prema stepenu korištenja interneta, BiH je u svim ostalim aspektima IKT rangirana slabije od drugih zemalja regije. Najveći zaostatak u rangiranju u odnosu na zemlje regije BiH ima u upravo u kvaliteti obrazovanja u IKT i podršci nadležnih institucija (Talić 2017). Upravo zbog toga su se firme iz ovog sektora udružile u asocijaciju Bit Alijansa, koja zastupa interese tog sektora privrede i koja se 2018. godine uspjela izboriti za izmjene legistative u oblasti formalne edukacije IT kadrova.

Uloga standardizacije u eri "Big Data"

Nakon osvrta na stanje informatizacije bosanskohercegovačkog društva te na obim i kvalitet rada tehničkih komiteta iz oblasti standardizacije informacijskih i bibliotečkih djelatnosti, postavlja se pitanje koliko su standardi i njihova primjena zaista imali utjecaja na povećan stepen primjene IKT u svakodnevnim djelatnostima bh. društva. Era velike količine podataka koja je već tu i koja značajno utječe na svakodnevni život, pred nas postavlja nove izazove, koji se djelimično mogu riješiti primjenom standarda.

Pojam *Big Data* (velike količine podataka) predstavlja tehnologiju koja omogućava prikupljanje i obradu velikih količina strukturiranih i nestrukturiranih podataka u realnom vremenu.

Jedna od definicija pojma "Big Data" opisuje se s 3 slova V: *Volume* (velika količina podataka, reda veličine petabajta, koji se prikupljaju, obrađuju i stavljaju na raspolaganje za analizu), *Velocity* (kontinuirano prikupljanje velike količine podataka u realnom vremenu brzinom koja je veća od brzine obrade podataka), *Variety* (podaci su dostupni u različitim oblicima i izvorima: slike, satelitski snimci, atmosferski podaci, podaci s društvenih mreža, logovi sa servera, podaci prikupljeni senzorima itd.). Ovaj pojam od svog nastanka, 2001. godine, stalno širi područja svoje primjene na mnoge oblasti (Lemeš 2016).

Biblioteke su uvijek igrale značajnu ulogu u distribuciji znanja i informacija, kao mjesta u kojima se mogu naći relevantne i pouzdane informacije na efikasan način. U digitalnom dobu, tu ulogu biblioteka značajno je izmijenio internet i IKT generalno, gdje su podaci postali pristupačniji, ali je istovremeno značajno opala pouzdanost tih podataka. Upravo su standardi taj set alata koji omogućava bibliotekama da zadrže integritet informacija kojima raspolažu i upravljaju. Osnovni alat za lakšu manipulaciju i kvalitetno upravljanje velikim količinama digitalnih podataka jesu standardizirani metapodaci, i među glavne izazove s velikim količinama heterogenih podataka u bibliotekama ubraja se upravo pravilna primjena standarda (Wang et al. 2016, 1). Pri tome se ne misli isključivo na *de-jure* međunarodne standarde koje razvijaju regionalne i međunarodne organizacije ISO, CEN, IEC, CENELEC, nego čak i na industrijske standarde, kao što su opisni jezici (HTML, XML, UML).

Zanimljivo je da postoji samo jedan ISO standard koji opisuje HTML, a koji je i u BiH usvojen metodom proglašavanja: BAS ISO/IEC 15445:2012 "Informaciona tehnologija – Jezici za opis i obradu dokumenata – *Hyper Text Markup Language* (HTML)". Iako je konzorcij IT kompanija (W3C), koji je taj opisni jezik napravio kao industrijski standard, razvio 5 glavnih standardnih verzija tog jezika tokom 25 godina, ISO je usvojio samo jednu zvaničnu verziju 2000. godine, a jedina revizija, bez promjena sadržaja standarda, uslijedila je tek 2017. godine. Međutim, sam W3C konzorcij je prvu verziju HTML standardizirao na osnovu jezika SGML koji je definiran u standardu ISO 8879:1986 (revidiran bez izmjena posljednji put 2008. go-

dine). Verzija 5 HTML jezika donijela je pravu revoluciju u prikaz web stranica, posebno multimedijalnih sadržaja i prilagodljivost prikazu na pametnim telefonima i sličnim mobilnim uređajima, kao i povećanu sigurnost informacija.

Posebnu pažnju treba posvetiti digitalnim kolekcijama naučnih podataka, kao što su naučni i stručni radovi u časopisima i zbornicima radova, knjigama i monografijama, disertacijama i sličnim rezultatima istraživanja. Neki autori za ovu kategoriju digitalnih informacija čak predlažu pojam *Big Scholarly Data (BSD)* (Xia et al. 2017, 1), koji 3 skraćenice V koje čine *Big Data (Volume, Velocity, Variety)* proširuju s još dva V (*Value* – vrijednost i *Veracity* – pouzdanost, istinitost). Neka istraživanja pokazuju da se broj takvih dokumenata povećava brzinom od desetina hiljada dnevno, što svakako ovu vrstu informacija svrstava u kategoriju *Big Data*.

Brojne inovacije i pokušaji da se poveća dostupnost i pouzdanost naučnih dokumenata, ali i da se izbjegnu neželjene pojave kao što su plagijarizam ili falsifikovanje, doveli su do razvoja nekoliko specijaliziranih društvenih mreža koje služe u te svrhe, kao što su *ResearchGate*, *Academia.edu*, *Mendeley*, *Orcid*, *LinkedIn*, *Pubblons* te do komercijalnih (*ScienceDirect*, *Web of Science*, *Scopus*, *IEEE Xplore*) i besplatnih (*Google Scholar*, *Microsoft Academic Search*) servisa za pretraživanje i indeksiranje takvih dokumenata. Za jedinstveno označavanje i lakše referenciranje takvih dokumenata sve je više u upotrebi digitalni identifikator objekata (DOI) koji je definiran standardom usvojenim i u BiH: BAS ISO 26324:2013 "Informacija i

dokumentacija – Sistem za identifikaciju digitalnih objekata (DOI)". Ono što nedostaje u Bosni i Hercegovini je veća primjena tog i sličnih standarda, što bi svakako povećalo i vidljivost naučnih rezultata bosanskohercegovačkih autora, kao i njihovu citiranost i naučni značaj na međunarodnom planu.

Zaključak

Sveopšta digitalizacija svih vrsta dokumenata i podataka izmijenila je ulogu biblioteka u informacijskom dobu. Od statičnih repozitorija i riznica znanja, biblioteke su postale dinamični servisi za pohranjivanje, čuvanje, obradu, distribuciju i valoriziranje informacija, koje samo primjenom standarda mogu u potpunosti ispunjavati te uloge.

Iako ekonomski nerazvijena zemlja, Bosna i Hercegovina u ovoj oblasti ne zaostaje puno za drugim zemljama, barem u području standardizacije. Iako je podrška države razvoju ove djelatnosti kroz izgradnju i održavanje informacijske infrastrukture uveliko izostala, entuzijazam pojedinaca i institucija, djelovanje tržišta i inicijative privatnog sektora ipak čine značajne pomake kako bi Bosna i Hercegovina išla u korak s ostatkom svijeta. Visok nivo penetracije interneta i mobilnih tehnologija u odnosu na svjetski prosjek trebalo bi iskoristiti za povećanje primjene digitalnih tehnologija u svim djelatnostima, pod uslovom da za to imamo školovane kadrove, bilo kroz formalne, bilo kroz neformalne oblike edukacije. U informacijsko doba ne možemo ići nesprenni, statični i oslo-njeni samo na postojeća znanja i vještine.

Literatura

Baljaj, Biljana. 2009. "O Institutu za standardizaciju BiH: s osvrtom na standardizaciju u oblasti bibliotekarstva" 3. međunarodna konferencija BAM 2009 – Partnerstvo u digitalnom dobu. Sarajevo, 16–17. oktobar 2009, 50-53. ISSN 2303-520X.

Ghiringhelli, Luca M., Christian Carbogno, Sergey Levchenko, Mohamed Fawzi, Georg Huhs, Martin Lüders, Micael Oliveira, i Matthias Scheffler. 2017. "Towards efficient data exchange and sharing for big-data driven materials science: metadata and data format." *npj Computational Materials* 3(1): 46. doi: 10.1038/s41524-017-0048-5.

Hasselbring, Wilhelm. 2000. "The role of standards for interoperating information systems" U *Information Technology Standards and Standardization: A Global Perspective*, ed. Kai Jakobs, 116-130. doi: 10.4018/978-1-878289-70-4.ch008.

Kemp, Simon. 2018. *Digital in 2018 Global Overview*. <https://digitalreport.wearesocial.com/> Datum pristupa: 15. 10. 2018.

Kozlova, E. I., i O. A. Antoshkova. 2018. "The Methodological Foundations of Standardization in the Field of Library and Information Support of Science" *Sci. Tech. Inf. Proc.* 45(14): 14-21. doi: 10.3103/S0147688218010021.

- Lemeš, Samir. 2016. "Izazovi održavanja velike količine grafičkih podataka" 4. konferencija Održavanje – Maintenance 2016. Zenica, 2-4. 6. 2016. ur. S. Brdarević, S. Jašarević, 137-143. ISSN 1986-583X.
- Matysek, Anna. 2015. "Standardization in library and information science in selected European countries", *AIP Conf. Proc.* 1644, 91-96. doi: 10.1063/1.4907822.
- Phillips, Margaret, Michael Fosmire, i Paul B. McPherson. 2018. *Standards are Everywhere: A Freely Available Introductory Online Educational Program on Standardization for Product Development*. Purdue University. Libraries Faculty and Staff Scholarship and Research. Paper 201. https://docs.lib.purdue.edu/lib_fsdocs/201. Datum pristupa: 30. 11. 2018.
- Sivan, Yesha Y. 2000. "Knowledge Age Standards: A Brief Introduction to their Dimensions." *Information Technology Standards and Standardization: A Global Perspective*, ed. Kai Jakobs, 1-18. doi: 10.4018/978-1-878289-70-4.ch001.
- Talić, Armin. 2017. *Inicijativa za strateško jačanje softverske industrije u Bosni i Hercegovini*. <http://bit-alliance.ba/bs/initiative/>. Datum pristupa: 15. 10. 2018.
- Tanović, Edina. 2014. *Standardizacija: priručnik za upotrebu u visokoškolskoj nastavi i permanentnom obrazovanju u poduzećima*. Bosanskohercegovački komitet za elektrotehniku BAKE. ISBN 978-9958-1975-1-2.
- Wang, Chunling, Xu Shaochun, Chen Lichao, i Chen Xuhui. 2016. "Exposing library data with big data technology: A review" *Computer and Information Science (ICIS)*, 2016 IEEE/ACIS 15th International Conference, 1-6. doi: 10.1109/ICIS.2016.7550937. Datum pristupa: 15. 10. 2018.
- Xia, Feng, Wei Wang, Teshome M. Bekele, i Huan Liu. 2017. "Big scholarly data: A survey" *IEEE Transactions on Big Data* 3(1): 18-35. doi: 10.1109/TBDATA.2016.2641460.
- Zaimović, Tarik, i Zlatan Šabić. 2004. *Strategija razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine: razvojni stubovi – eLegislatura, eObrazovanje, eUprava, IKT infrastruktura, IKT industrija*. Sarajevo: UNDP Bosna i Hercegovina.

BIBLIOGRAFSKA ORGANIZACIJA NEOMEĐENE GRAĐE: MODEL ENTITET-ODNOS ILI OBJEKTNO ORIJENTIRANI MODEL? BIBLIOGRAPHIC ORGANIZATION OF CONTINUING RESOURCES: ENTITY-RELATIONSHIP MODEL OR OBJECT-ORIENTED MODEL?

dr. sc. Tatijana Petrić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska
tpetric@nsk.hr

Sažetak

Autorica članka u radovima iz 2014. i 2016. prikazala je model bibliografske organizacije neomeđene građe prema IFLA-inim modelima FRBR, FRAD i FRSAD te prema Međunarodnim kataložnim načelima iz 2009. godine.

U vremenskom rasponu od nekoliko godina pojavljuje se nadopunjeno izdanje Međunarodnih kataložnih načela 2016., kao i novi IFLA-ini konceptualni modeli: PRESSoo za neomeđenu građu (2017.) i IFLA LRM model (2017.) za knjižničnu zajednicu.

Metodom analize i usporedbe članaka teoretičara informacijskih znanosti E. Jones, P. Riva i P. Le Boeuf, istraživanja autorice i novih konceptualnih modela, autorica će u novom kontekstu sagledati klasifikaciju i položaj neomeđene građe u bibliografskom univerzumu. Rezultati istraživanja ukazat će na trenutačnu poziciju neomeđene građe u bibliografskom univerzumu, kao i stvaranje prihvatljivih rješenja u bibliografskoj organizaciji neomeđene građe.

Gljučne riječi: neomeđena građa, konceptualni modeli, PRESSoo, IFLA LRM, bibliografska organizacija

Abstract

In her papers from 2014 and 2016 the author showed a model of bibliographic organization of continuing resources according to IFLA models FRBR, FRAD and FRSAD and the International Cataloguing Principles of 2009.

During the time span of several years, the library community witnessed the appearance of the amended edition of the International Cataloguing Principles in 2016, as well as new IFLA conceptual models: PRESSoo for continuing resources (2017) and IFLA LRM model (2017).

Using the methods of analysis and comparison of articles by theoreticians of information sciences E. Jones, P. Riva, P. Le Boeuf, author's own research and the new conceptual models, the author will address the classification and position of continuing resources in the bibliographic universe in the new context. The research results will point to the current position of continuing resources in the bibliographic universe and the creation of acceptable solutions for bibliographic organization of continuing resources.

Keywords: continuing resources, conceptual models, PRESSoo, IFLA LRM, bibliographic organization

Uvod

Problematika osmišljavanja bibliografske organizacije neomeđene građe uvelike je "nedorečena" u modelu FRBR (Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa 2004, 10). Stoga je IFLA-ina Radna skupina za neomeđenu građu (*Serials and other Continuing resources Section*) na sastanku IFLA-ine Skupine za pregled FRBR-a (*FRBR Review Group*) 2004. preporučila izradu zasebnog modela s naglaskom na prepoznavanju novih pojavnosti građe s karakteristikom serijalnosti poput *streaming resources* te *aggre-*

als and other Continuing resources Section) na sastanku IFLA-ine Skupine za pregled FRBR-a (*FRBR Review Group*) 2004. preporučila izradu zasebnog modela s naglaskom na prepoznavanju novih pojavnosti građe s karakteristikom serijalnosti poput *streaming resources* te *aggre-*

gate classes, kao i uzimanje u obzir svih ostalih promjena unutar dinamičkog univerzuma neomeđene građe (IFLA 2004,1-2). Za rješavanje jednog od aspekata navedene problematike bila je zadužena Radna skupina za agregirane entitete (*Working Group on Aggregates*), koja je djelovala od 2005. do 2011., a koja neomeđenu građu u svom završnom izvještaju objavljenom 2011. (*Final report on the Working Group on Aggregates* 2011, 6) definira kao skupni entitet, prema modelu koji su ponudili E. O'Neill i M. Žumer. Spomenuti izvještaj tako navodi časopis kao primjer skupnog entiteta (*collections*) koji je agregator zasebno stvorenih "izraza" objavljenih zajedno u jednoj "manifestaciji" ili "pojavnom obliku" (ibid). U daljnjim nastojanjima razvoja modela bibliografske organizacije neomeđene građe ističemo potrebu usklađivanja IFLA-inog konceptualnog modela s oznakom ISSN kao identifikatorom neomeđene građe (*FRBR Review Group Meeting Report* 2012, 3-4), kroz daljnju harmonizaciju ISSN-a, ISBD-a i međunarodnog kataložnog pravilnika RDA (*Resource Description and Access*) koji je, uostalom, zasnovan na konceptualnom modelu FRBR. Nakon završenih usklađivanja, posljedično, Upisnik ISSN-a (*ISSN Registar*) bilježi podatke usklađene s odredbama ISBD-a i RDA (Le Boeuf i Oury 2018).

U kontekstu ove teme, neophodno je istaknuti i razvoj modela PRESSoo kao zasebnog modela posvećenog neomeđenoj građi. Njegovu važeću verziju 1.3 koja je objavljena 2017. potvrdio je i IFLA-in Stručni odbor. PRESoo je objektno orijentiran model čiji je specifičan cilj organizacija bibliografskih informacija neomeđene građe (PRESoo 2017, 7). U tom je smislu PRESSoo proširenje FRBRoo koji, zapravo, predstavlja proširenje CIDOC CRM-a (ibid). Dakle, za PRESoo je specifično što predstavlja formalnu ontologiju, što ga razlikuje od FRBR-a, FRAD-a i FRSAD-a.

Razvojem te objavljivanjem konceptualnih modela FRBR, FRAD i FRSAD te FRBRoo, poznatih pod objedinjujućim nazivom FR-obitelj, kroz razdoblje od skoro dva desetljeća, postalo je jasno da između zasebnih studija postoje značajne razlike te da je stoga nemoguće govoriti o jednom jedinstvenom, IFLA-inom, konceptualnom modelu bibliografske organizacije. Stoga je 2010. Skupina za pregled FRBR-a (*FRBR Review Group*) počela raditi na konsolidiranju

konceptualnog modela za cijeli bibliografski univerzum te je 2013. godine osnovala Uredničku skupinu za objedinjavanje (*Consolidation Editorial Group* – CEG) koja je 2016. objavila dokument pod naslovom *Transition Mapping* koji je prikazao mapiranja korisničkih zahtjeva, entiteta, atributa i odnosa u konceptualnim modelima FRBR, FRAD i FRSAD. Prva verzija novog modela objavljena je pod naslovom FRBR LRM gdje LRM stoji za izraz knjižnični referentni model (*Library Reference Model*) što je donekle i zbunjujuće jer se ne odnosi na referentne usluge, već na bibliografsku organizaciju. U konačnoj verziji naslov je promijenjen u *IFLA Library Reference Model* (IFLA LRM) s podnaslovom "konceptualni model za bibliografske informacije". Dokument su usvojila i potvrdila IFLA-ina relevantna tijela te je objavljen u kolovozu 2017. (IFLA LRM 2017).

Važno je istaknuti promjenu konteksta u kojem je nastajao model IFLA LRM u odnosu na FRBR, s naglaskom na nove potrebe različitih zajednica korisnika kojima knjižnice moraju izaći ususret, nastanak i razvoj semantičkog weba, daljnji razvoj digitalnih knjižnica, zbirki i repozitorija itd. U kontekstu promjena i nastajanja novih modela, kao i radova teoretičara iz područja informacijskih znanosti, u radu će biti iznijeta analiza položaja neomeđene građe u kontekstu spomenutih modela.

Teorijski okviri bibliografskog modeliranja neomeđene građe

U teoriji informacijskih znanosti, odnosno knjižničarstva, posljednjih dvadesetak godina svjedočimo velikom broju radova i intenzivnim raspravama o novim načinima bibliografske organizacije knjižnične građe. Zasigurno je na takav intenzitet utjecao razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija koje su pokrenule promjene u objavljivanju, pristupu, pohrani, zaštiti i naravno bibliografskoj organizaciji kako novih tako i već uvriježenih vrsta građe. Od postavljanja temelja modernoj teoriji katalogizacije kroz uspostavljanje pravila za katalog Knjižnice Britanskog muzeja davne 1841. (*Ninety-One Cataloguing Rules*), ističe se kako katalog nije tek puki popis za pronalaženje građe. S. Lubetzky (2001, 264, 270) smatra kako je zadaća kataloga između ostalog i stvaranje veza kako bi se korisnik uputio na srodnu građu iz knjižničkog fonda, a E. Svenonius (2005,

19-20) sintaktičku strukturu kataloga, odnosno veze u katalogu, iskazuje kao cilj kretanja kroz neki bibliografski sustav, primjerice katalog. Iz toga jasno proizlazi da zadatke kataloga, osim tradicionalnih uloga identifikacije građe te okupljanja i organizacije informacija o dostupnoj građi, valja obogatiti mogućnošću daljnjeg kretanja. To je prepoznato i u Izjavi o međunarodnim kataložnim načelima (*Statement of International Cataloguing Principles* – ICP) u kojoj pronalazimo načelo kretanje unutar kataloga, te kretanje “izvan kataloga, prema drugim kataložima i ne-knjižničnim kontekstima” (ICP 2016, 11).

U ovom radu koristimo izraz neomeđena građa (*continuing resources*) ustanovljen kroz hrvatski prijevod ISBD(CR)-a (2005). Taj nadređeni pojam obuhvaća integrirajuću građu te serijske publikacije pod koje su još od drugog izdanja ISBD(S)-a podvedene periodičke publikacije. Vraćanjem u ne tako daleku povijest vidimo da je organizacija informacija u današnjem smislu pojma neomeđene građe na Međunarodnoj konferenciji o kataložnim načelima u Parizu 1961., čiji se zaključci uvelike temelje na doprinosima S. Lubetzkog i E. Verone, iskazana uglavnom kroz: okupljanje djela određenog naslova i okupljanje djela određenog autora. T. Petrić (2014, 48-50) uočava dvojako rješenje za bibliografsku organizaciju neomeđene građe u smislu elementa pronalaženja: pod stvarnim naslovom i nazivom korporativnog tijela, koje potječe od Pariških načela, a bilježimo ga i u današnjim kataložnim praksama, kako navode E. Verona (2005, 368) i A. Barbarić (2009, 107-112). Činjenica je da su Pariška načela dovela do ključnog trenutka u razdvajanju metodologije opisa omeđene i neomeđene građe, pri čemu za omeđene publikacije u više svezaka nisu propisana ista pravila kao za neomeđenu građu. Ovakvom rješenju doprinosi činjenica mogućnosti jednoznačne identifikacije serijskih publikacija pojavom identifikatora ISSN 1972., koji identificira upravo po naslovu, uvodi ključni naslov i razlikovni element, što dovodi do odstupanja spram kataložnih pravila (Petrić 2014, 288). Jaz između ključnog naslova s razlikovnim elementom, glavnog stvarnog naslova, mogućih usporednih naslova te činjenice da se s jednim dijelom serijskih djela postupa kao s autorskim djelima budući da se u katalog uvode pod nazivom korporativnog tijela, dok se s drugima postupa kao s anonimnim djelima u kataložnom smislu koji-

ma se pristupa isključivo preko naslova, dovodi do različitih rješenja u kataložnoj praksi. U knjižničnim kataložima djelima korporativnog autorstva pristupa se nadziranim pristupnicama, u ISSN to je razlikovni element, u prvom slučaju se okupljaju djela istog autora, a u drugom je riječ o identifikaciji neomeđene građe. U slučajevima prijevoda, drugog izdanja, kataložna pravila predviđaju jedinstveni stvarni naslov AACR2 i PPIAK (Jones 2018, 134; Petrić 2014, 253-293), dok je to u sustavu ISSN drugo serijsko djelo i naslov prijevoda.

Analizom entiteta djelo i izraz iz FRBR modela i teoretičara knjižničarstva, kao i završnog izvještaja Radne skupine za agregate, autorica (Petrić 2014, 245) uočava tri moguća načina modeliranja neomeđene građe, označene dalje u tekstu slovima A, B i C. Činjenica je da su teoretičari informacijskih znanosti modeliranja neomeđene građe kao skupnih entiteta temeljili različito, jedni na odnosu mnogi-mnogi, drugi na odnosu cjelina-dio. P. Riva (2004, 15-22) definirala je serijske publikacije kao skupno djelo i uvidjela korisnost skupa izraza, dok M. Žumer (2017) skupne entitete vidi kao pojavne oblike koji utjelovljuju više od jednog izrazitog izraza, s napomenom kako FRBR model nije dao jasne smjernice za modeliranje takvih publikacija, a koje se dosta pojavljuju. Prema dosljednoj primjeni konceptualnog modela FRBR i radovima teoretičari informacijskih znanosti S. Shadle (2007, 155-157) i B. Tillett (2009) skupne entitete serijskih publikacija temelje na odnosu cjelina/dio, uočava se model (A) gdje je serijsko djelo skup i slijed dijelova koji su također djela. Teoretičari informacijskih znanosti E. Svenonius (2005, 35), R. Smiraglia (2007, 75) i E. Jones (2005, 240) u svojim radovima složeno djelo, koje je skup izraza i pojavnih oblika sa zajedničkim obilježjima, definiraju kao model (B). Modeliranje složenog djela navedenih autora zasniva se na odnosu jedan-mnogi, koji nastoji držati vezu istog ili sličnog intelektualnog sadržaja, u koji je uključen cilj okupljanja, i odnos mnogi-mnogi, u koji je uključen cilj kretanja.

Radna skupina za agregirane entitete skupne entitete temelji na osnovnom odnosu mnogi-mnogi, kao skup “izraza” koji su utjelovljeni u “pojavnom obliku”, kao model (C). Skupne entitete definiraju kao pojavne oblike s dva ili više različitih izraza, i pri tome razlikuju: zbirku

izraza u kojoj su serijske publikacije i skupina paralelnih izraza zajedno objavljeni u jednom pojavnom obliku u kojem je integrirana građa, kao i skupne entitete nastale proširenjem. (IFLA 2011)

Završnom izvještaju Radne skupine za agregirane entitete pridodan je i Dodatak B u kojem je opisan alternativni pristup, odnosno metoda (A) koju je opisala B. Tillet, stoga postoji razlika u modelu A i C. Za razliku od metode C, metoda A temelji se na primjeni i razjašnjavanju skupnih i sastavnih entiteta prikazanih kao u FRBR modelu te njihovog odnosa cjelina/dio. B. Tillet navodi kako je temeljni odnos kod skupnih entiteta cjelina/dio primijenjen i u FRAD modelu posebno za entitet djelo. Osnovna razlika i neslaganje ovih dvaju koncepata jest činjenica što model (C) nudi skupni entitet na razini osnovnog odnosa između izraza i pojavnog oblika zvani mnogi-mnogi, dok B. Tillet smatra da u skupnom entitetu djelo, kao skupnom djelu pojedinih djela, vlada odnos cjelina/dio. Modeli (A i B) imaju cilj okupljanja djela, treći model (C) ima cilj okupljanja izraza i pojava oblika u svrhu identifikacije izraza i odabira pojava oblika. Važno je uočiti kako Radna skupina za agregirane entitete uvodi i razinu odgovornosti za skupne entitete (Petrić 2014, 158).

Autorica T. Petrić predložila je model bibliografske organizacije neomeđene građe (2016a, 113-120, 2016b, 294-315) na temelju IFLA-inih modela FRBR, FRAD, teorijskog rada autora R. Smiraglia (2007, 73) i G. Leazara (1999, 494) o bibliografskoj obitelji koja se temelji na taksonomiji izvedenih odnosa R. Smiraglie, povezanosti i lakšem kretanju korisnika bibliografskim univerzumom. Model se temelji na okupljanju pomoću jedinstvenog stvarnog naslova koji će okupiti različite pojavnosti jedinice neomeđene građe, a to rješenje prepoznato je i u razmatranjima o pretraživanju u online katalozima (Willer, M. et al. 2011, 107-115).

Metoda i cilj istraživanja

Cilj je ovog rada utvrditi klasifikaciju neomeđene građe u novim konceptualnim modelima PRESSoo i IFLA LRM, te načine bibliografskog modeliranja neomeđene građe u njima.

Istraživački zadaci izvršit će se metodom analize sadržaja, komparacije, deskripcije, sinteze i konkretizacije, te će se ukazati na problematič-

na, kao i pozitivna rješenja u analiziranim konceptualnim modelima. Analizirat će se stavovi i istraživanja teoretičara informacijskih znanosti: P. Riva, E. Jones, P. Le Boeuf, autorice rada i drugih. Rezultati analize mogli bi pridonijeti stvaranju prihvatljivih rješenja u budućim bibliografskim modelima neomeđene građe.

Na temelju provedena istraživanja potrebno je izvesti zaključke te predložiti viđenje ove problematike u budućnosti:

1. hoće li neomeđena građa s obzirom na serijsku i integriranu građu koju objedinjuje imati dva modela organizacije,
2. hoće li model bibliografske organizacije neomeđene građe biti različit u odnosu na bibliografsku organizaciju omeđene građe?

Teorijski konceptualni modeli

Studijska skupina za FRBR (*IFLA Study Group on the FRBR*) 1992. započinje s radom na prvom konceptualnom modelu FRBR koji je objavljen 1998. Od tog vremena mijenjaju se Radne skupne za FRANAR, FRSAR zadužene za rad na konceptualnim modelima, koji je završio 2010., do kada su svi objavljeni. Osnovna karakteristika FR-obitelji jest da su temeljeni na metodologiji entitet-odnos, nastojali su biti tehnologijski neutralni, ali su ipak donosili različita rješenja i stajališta. Vrlo brzo postalo je jasno kako FR-obitelj treba objediniti u jedan koherentan model kako bi se razjasnilo razumijevanje cjelokupnog modela. Skupina za pregled FRBR-a koja je od 2010. aktivno nastavila rad na razvoju objedinjenog modela, novi model prevodi izravno u semantičku ontologiju, nije više tehnologijski neutralna i, kako navodi K. Coyle (2015, 273), razlike između entitet-odnos modela i semantičkog weba različite su u funkcionalnosti. M. Žumer (2017.) najavljuje sljedeći korak za IFLA LRM model, mapiranje i usklađivanje sa semantičkim webom, te zaključuje kako IFLA ima moderan model. U predgovoru PRESSoo modela također se navodi usklađenost sa semantičkim webom (*Definition PRESSoo* 2017), kao što su i Međunarodna kataložna načela iz 2016. uglavnom nadopunjena promjenama koje su prihvatljive novim tehnologijama: otvorenost, interoperabilnost, pristup podacima i nove kategorije korisnika (IFLA. ICP 2016). Postoje konceptualna preklapanja

između definicija entiteta u modelu entitet-odnos i upotrebe klasa na semantičkom webu, ali s nekim značajnim razlikama. Budući da se semantički web model namjerava primijeniti na otvorenom prostoru weba, bez ograničenja brojeva ili vrsta doprinosa, upotreba klasa pruža kontekst podataka bez ograničenja. To je zato što u otvorenom kontekstu weba neka druga osoba ili zajednica mogu legitimno vidjeti iste informacije s drugačije točke gledišta. Model entitet-odnos prihvaćen u konceptualnom modelu FRBR nastao je iz zatvorenog okruženja baze podataka i stoga interpretira odnos između entiteta i svojstva kao restriktivan više nego informativan (Coyle 2015, 277), stoga je implementacija u semantički web lakša za objektno-orijentiran model koji je otvoren novim tehnologijama i novim potrebama korisnika. Na taj način objektno-orijentiran model ukazuje na odklon od Web.2 tehnologije, okreće se novim mogućnostima tehnologija semantičkog weba i rješavanju njegovih zadataka zanemarujući attribute i stavljajući pozornost na objekte, entitete i odnose. Razlog "laganog" prelaska jesu nove tehnologije i, kako P. Riva (2018, 13) navodi, attribute je teško prikazati u semantičkom webu, dok odnosi imaju važnu ulogu u izgradnji mreže, stoga je IFLA LRM model, kada je bilo moguće, radije koristio odnose koji se u RDF mogu kodirati. Nadamo se da će daljnji razvoj konceptualnih modela pratiti razvoj informacijskih tehnologija prema Web.4 tehnologijama i njihovoj primjeni u knjižničnoj zajednici.

PRESSoo model

Stalni odbor (*Standing Committee*) Sekcije za katalogizaciju u 2015. godini osniva Radnu Grupu PRESSoo, koja je izradila verziju 1.3 modela uzimajući u obzir preporuke IFLA-inog Odbora za standarde. Verziju 1.3 PRESSoo modela odobrio je IFLA-in Stručni odbor u ožujku 2017. godine (IFLA 2017). Model PRESSoo verziju 1.0 June 2014. prikazali su autori T. Petrić (2016, 105-109), P. Le Bouef i X. Pelegrin (2014), a verziju 1.3 E. Jones (2018, 135-141). S obzirom na prethodne prikaze verzije 1.0, kao i uvida u verziju 1.3, uočava se da nema strukturnih promjena u PRESSoo modelu. Autorica se neće baviti detaljnim prikazom PRESSoo

modela jer je to već učinjeno. U analizi će samo ukazati na promjene koje su uvedene u verziju 1.3, osvrnuti se na rješavanje kompleksnosti kod neomeđene građe, kao i na bibliografske odnose koji se navode u dokumentu *Definition of PRESSoo*.

U predgovoru dokumenta *Definition of PRESSoo* važan je navod koji će dalje okarakterizirati modeliranje neomeđene građe, a to je harmonizacija ISBD-a, RDA i ISSN iz 2011. godine i zaključak o neprihvatljivosti hijerarhijskog aspekta unutar I. grupe entiteta¹ za dinamički karakter neomeđene građe. Pri tome se navodi primjer prijevoda novina i nastanka novog izraza, koji može postati novo djelo u trenutku kada se originalno djelo prestane objavljivati (PRESSoo 2017, 6). E. Jones (2018, 135), P. Le Bouef i C. Oury (2018) uočavaju problem određivanja kraja i početka prijevoda ili geografskog izdanja, stoga je problem odrediti do kada su to "izrazi" istog djela, a kada to prestaju biti. Rješenje ovog problema neomeđene građe treba ponuditi PRESSoo model, koji se definira kao model visoke razine i može poslužiti kao model za buduća pravila katalogizacije. Primjena modela je široka i nije izravno usmjerena na katalogizatore serijskih publikacija, od njih se očekuje da dokument analiziraju (PRESSoo 2017, 8).

U Uvodu dokumenta *Definition of PRESSoo* navodi se evolucija neomeđene građe kroz vrijeme: promjena (izdavača, mjesta objave, učestalosti objavljivanja), što znači da njihovi bibliografski opisi imaju zapise iz prošlosti, sadašnjosti i pretpostavku za budućnost. Također se ukazuje na složene odnose neomeđene građe kao što su nastavak, podjela ili spajanje, ali i na lokalna, posebna ili jezična izdanja i ti su odnosi dio života neomeđene građe. U dokumentu koji se analizira u fusnoti 7 prikazana je definicija neomeđene građe, posebno serijskih publikacija "...složeni slučajevi skupljanja (*aggregations*): serijski naslov (publikacija ili građa, op. a.) sastavljen je od diskretnih objava koje su skup članaka ili drugih objekata." (PRESSoo 2017, 7). U novoj definiciji uočava se dodavanje riječi slučajevi skupljanja, kao i poistovjećivanje vrsta građe serijskih publikacija i njenih esencijalna obilježja diskretnih objava, sa *serial titles* koji ta obilježja može i ne mora iskazivati, tj. naslov

¹ Prva grupa entiteta iz FRBR konceptualnog modela: djelo, izraz, pojavni oblik i jedinica građe te prikaz osnovnog odnosa između entiteta prve grupe u tablici FRBR modela 3.1.

ne mora ukazivati na skup članaka, kao ni na diskretne objave.

PRESSoo model preuzima iz FRBRoo modela klasu *Serijsko djelo F18* te granulira djelo serijske jedinice građe u njegovim promjenama i odnosima, ali ne na razini entiteta I. skupine iz FRBR modela. PRESSoo model također preuzima i klase Procedura (*Design or Procedure*), Aktivnost (*Activity*), Događaj (*Event*) i Koncept djela (*Work Conception*) (Petrić 2016, 106-109). Važnost odnosa neomeđene građe u PRESSoo modelu očituje se u samom konceptu jer su odnosi i aktivnosti koje se odnose na nastajanje, prestajanje i promjene serijskih publikacija modelirani kao nove klase sa svojim specifičnim svojstvima, npr. Promjena serijske jedinice građe (*Serial transformation*), Spajanje (*Aborption*), Razdvajanje (*Separation*), Početak i kraj publikacije (*starting and ending of publication*), Promjena pravila objave (*Iussing rule change*). Navedene nove klase iz PRESSoo modela su potklase preuzetih klasa iz FRBRoo modela.

Klasa Procedura je centralna točka u stvaranju PRESSoo modela u kojoj se granularaju promjene neomeđene građe u vremenu, iz koje se stvaraju klase Pravila objave i Promjena pravila objavljivanja, a odnose se na promjene izdavačke politike (promjene u pravilnosti i učestalosti objavljivanja, jeziku, dimenziji, mediju, fontu, te manje i/ili veće promjene naslova). Klasi Pravila objave dodjeljuju se atributi koji su u FRBR modelu bili prikazani kao atributi "izraza" i "pojavnog oblika" (PRESSoo 2017, 27-29). Promjene u načinu objavljivanja i izražavanja stvaraju novo djelo serijske jedinice građe (*serial work*) u PRESSoo modelu. Autori R. Smiraglia (2001, 192-202) i T. Petrić (2016a, 119) u svojim radovima promjene na "izrazu" i "pojavnom obliku" ne vide kao stvaranje novog "djela", već novog izraza i/ili pojavnog oblika istog "djela". Značajan atribut djela serijske jedinice građe početak i završetak objavljivanja postaju nove klase u PRESSoo modelu, koje su pod utjecajem klase Događaj koji "organizira" izdavač, stoga se ne smatraju prirodnim svojstvom djela serijske jedinice građe, već su uzrokovane vanjskim događajem. Promjene zabilježene u ovim klasama su pojave na razini "izraza" i "Pojavnog oblika".

Promjenu i kompleksnost neomeđene građe PRESSoo model modelira i kroz novu klasu

Promjena serijske jedinice građe (*Serial transformation*) koja uključuje nastajanje novog djela serijske jedinice građe kroz složene odnose nastavak, zamjenu, razdvajanje i spajanje. Navedene odnose prepoznavamo u klasifikaciji koju daje autorica B. Tillet kao odnose sadržaja (Petrić 2016b, 164) na razini entiteta djelo, prepoznate kao uzastopan odnos u konceptualnim modelima FRBR (2004, 55-57) i FRAD (2010, 54,56). Klasa Promjena serijske jedinice građe potklasa je Koncepta djela (*Work Conception*) iz modela FRBRoo, u kojem se promjene događaju na razini "djela" i prikazane su složenim odnosima jer se mijenja idejni koncept "djela" serijske jedinice građe. Promjene pod utjecajem Aktivnosti kroz klase Apsorpcija i Privremena zamjena, koja se također može odnositi na promjenu ideje i koncepta neomeđene građe, ali je drugačije strukturirana, također su povezane odnosima, ali na razini "izraza". U taksonomiji autrotice Tillet i ovo su odnosi sadržaja, u FRBR modelu prepoznati kao izvedeni odnosi na razini djelo-izraz (ibid).

PRESSoo model odnos između djela serijske jedinice građe i njegove reprodukcije prikazuje kao odnos između serijskog djela i monografije (omeđenog djela, op. a.). Prema prije spomenutoj taksonomiji odnosa autorice Tillet, to bi bio odnos cjelina/dio, a u FRBR modelu odnos djelo-izraz ili cjelina-dio (ibid).

Model PRESSoo preuzima od FRBRoo-a i CI-DOC CRM-a entitete koji mu omogućuju realizaciju modela za identifikaciju pojavnih oblika/jedinica građe i njihovih skupova, no ne i razinu "djela" i složenog djela kao skupa "izraza", kako je definirano u FRBRoo modelu. U definiranju serijskog djela "odmiče" se od modela FRBRoo (Petrić 2016a, 105). U daljnjoj analizi i raspravi usporedit će se modeliranje neomeđene građe iz PRESSoo modela u odnosu na IFLA LRM model, kao i mogući utjecaj PRESSoo modela na stvaranje jedinstvenog modela bibliografske organizacije neomeđene građe.

IFLA-in knjižnični referentni model (LRM)

Prikaz aktivnosti Skupine za pregled FRBR-a, kao i dokumenta FRBR-Library Reference Modela (FRBR-LRM), dale su P. Riva i M. Žumer (2015). IFLA-ina relevantna tijela odobrila su i prihvatila posljednju verziju modela pod nazivom IFLA LRM koji je objavljen

2017. Model IFLA LRM, njegovu strukturu, ciljeve i uvod prikazalo je više autora: P. Riva i M. Žumer (2015), P. Riva (2016) i (2018), M. Žumer (2017), E. Jones (2018), stoga se u ovom članku neće detaljno razmatrati. Razmotrit će se nova rješenja koja donosi IFLA LRM model, odnose kako su definirani u modelu u usporedbi s prikazom odnosa koje je T. Petrić koristila u svom istraživanju, temeljene na taksonomiji B. Tillet (2014, 164-181). Prikazat će se i poglavlja 5.7 Modeliranje agregiranih entiteta (*Modelling of Aggregates*) i 5.8 Modeliranje serijskih publikacija (*Modelling of serials*) iz IFLA LRM modela.

IFLA LRM model nastoji ujediniti različita stajališta prethodnih IFLA-inih modela FRBR, FRAD i FRSAD, ali na proširenom okviru entitet-odnos modeliranja (IFLA LRM 2017, 5-9). U FRBR LRM konceptualni model nisu uključeni specijalizirani i specifični podaci za određene vrste građe. To je model na visokoj razini apstrakcije, koji dodatno modeliranje prepušta specifičnim aplikacijama. Stoga se u slučaju konkretnih primjena podrazumijeva daljnja razrada jer ni ovaj konceptualni model visoke apstrakcije ne rješava specifične zahtjeve pojedinih vrsta opisa ili građe. IFLA LRM model razmatra sve vrste građe koje su od interesa za knjižnice, on je općeniti model bibliografskih informacija. IFLA LRM model prvenstveno je fokusiran na podatke i funkcionalnost koji su potrebni krajnjem korisniku, ne knjižničnim operacijama. Na konceptualnoj razini IFLA LRM model "prihvaća" različita rješenja i odgovore, ali kao dokument upućen je knjižničarskoj zajednici (ibid).

IFLA LRM model uvodi novi entitet *Res* kao super klasu, što je revizija entiteta *Thema* iz FRSAD modela. Za entitet *Res* dodana su dva ključna atributa – *kategorija* i *napomena* – koji su prisutni i u svim ostalim entitetima kao generalni atributi. Spaja se značenje entiteta *nomen* iz FRSAD i FRAD modela i stvara entitet *Agent* kao super klasa za entitete *osoba*, *kolektivni agent*, *obitelj* i *korporativna tijela*, koji mogu imati različite vrste odgovornosti u odnosu s entitetima I. grupe FRBR modela. Uvode se entiteti *mjesto* iz FRBR modela i *vremenski entitet*. Entiteti definiraju okvir modela, oni su ključni objekti zanimanja korisnika knjižničnih informacijskih sustava, dok odnosi međusobno povezuju entitete (ibid).

Model uvodi atribut Reprezentativni izraz entiteta "izraz" kao prvi izvorni izraz djela koji je postvaren u prvom pojavnom obliku, odnosno u 1. izdanju (op. cit. autorica), a okuplja vrijednosti kao što su npr. jezik, medij objave i sl. Taj je atribut pragmatičan način da se informacija "smjesti" pod "djelo". Korisnici koji uočavaju da određena svojstva pripadaju ili su inherentna samom djelu, mogu izvršiti identifikaciju djela putem izraza (op. cit. autorica). Model ne propisuje kriterije koji bi se mogli primijeniti u odlučivanju o reprezentativnim vrijednostima atributa izraz, nego se to rješava u određenoj kataložnoj praksi (IFLA LRM 2017, 91-92). Najveća opasnost krije se u odluci koja će se temeljiti na procjeni katalogizatora, a prema potrebama krajnjih korisnika. Postavlja se pitanje različitosti i varijanti u kataložnim opisima i potrebama različitih skupina korisnika. IFLA LRM model se odlučuje za jedan atribut *Izjava o pojavnom obliku* entiteta "pojavni oblik", koji će obuhvaćati sve attribute pojavnog oblika. Uvođenje navedenog atributa upućuje na harmonizaciju s ISBD consolidate, uočavaju se sličnosti odredbe iz ISBD-a s atributom *Izjava o pojavnom obliku*: podaci stvarnog naslova i podataka o odgovornosti Izdanja, izdavanje i raspačavanje te nakladničke cjeline. Značajno je da se pojavni oblik prepoznaje po primjercima iz istog proizvodnog procesa, istog izdanja (op. cit. autorica). Model zauzima stav kako je preuzeti i proizvedeni elektronički pojavni oblik identičan jer nije došlo do promjene sadržaja, već do moguće pohrane na različitim medijima (IFLA LRM 2017, 87).

Srž IFLA LRM modela je I. skupina entiteta iz FRBR modela, stoga preuzima primarni odnos i zadanu kardinalnost, kao i odnose odgovornosti između 1. skupine entiteta i Agenti koji se na razini pojavnog oblika granulira dodavanjem novih relacija te stvara mogućnost da se pojavni oblik s obzirom na odnos *odgovornosti* kreira, distribuira i proizvede, a primjerak može biti *izmijenjen*, pri čemu se uglavnom misli na naknadni uvez. Odnosi su obilježeni slovom R (*relationships*) i rednim brojem, a u nekom mogućem proširenju mogu se dodavati novi odnosi. Odnosi navedeni u FRAD i FRSAD kao tematski odnos i odnos imenovanja prepoznaju se u odnosima entiteta *res* i *nomen*. Za termin *nomen* u knjižničnom kontekstu tradicionalno smo koristi ime ili naziv. Nadalje,

identifikator² može biti nadzirana pristupnica, usvojena ili neusvojena, pri čemu usvojena pristupnica može služiti kao identifikator (IFLA LRM 2017, 61-79, 88-89).

Odnosi sadržaja, na razini entiteta “djelo”, koji polazi od originalnog sadržaja u Tillet taksonomiji, razlikuju se kao izvedeni, istoznačni, opisni i uzastopni odnosi (Petrić 2014, 164). Uključuju odnos *prethodnik/sljedbenik* (R19), prepoznat i kao uzastopni odnos između dva djela, koji se primjenjuje u slučajevima kada se sadržaj drugog djela logično nastavlja na prethodno djelo, ali se ne primjenjuje na serijska djela, jer ovaj odnos označava slijed ideje, a ne vremensku povijest djela i zadržavanja vanjskih obilježja djela. IFLA LRM model u odnose sadržaja uključuje i odnose *inspiracije* i *transformacije/preinake*. Odnos *inspiracije* (R21) na razini je entiteta “djelo”, pri čemu je sadržaj prvog poslužio kao ideja za drugo djelo, inspiracija, preradba, varijacija, odnosno novo izdanje, što bi u taksonomiji autorice Tillet bili izvedeni odnosi (Petrić 2014, 163-164). Odnos *transformacije/preinake* (R22) na razini entiteta “djelo”, gdje novo djelo nastaje zbog promjene opsega ili uredničke politike, odnosi se na serijske publikacije ili agregirani entitet i obuhvaća odnose: nastavak, spajanje, razdvajanje, djelomična zamjena i kumulacija, koje iz taksonomije Tillet prepoznavamo kao uzastopni odnos. Odnos transformacije također obuhvaća i preradbu definiranu kao preinaku izvornog djela za drugu svrhu, upotrebu ili medij: dramtizaciju, adaptaciju, imitaciju (djelo koje kopira stil ili sadržaj izvornog djela), skraćivanje, proširenje, slobodan prijevod, što se u taksonomiji kod autorice Tillet prepoznaje kao izvedeni odnos (IFLA LRM 2017, 83-86).

Odnos sadržaja, na razini entiteta “izraz”, prepoznat kao *izvedeni odnos* (R24), označava dva izraza istog djela, drugi upotrijebljen kao izvor za prvi, pri čemu se inzistira na točnosti izvora za prijevod, preradbu, aranžman itd. To je odnos koji će pružiti detaljnu informaciju o prirodi transformacije (IFLA LRM 2017), tj. nastanku novog djela. Novi odnos na razini “izraz” jest *Odnos spajanja* (R25), koji označava odnos izraz (pojednog) djela izabran kao dio (uredničkog) plana u agregirani izraz odnosom spa-

janja. Kardinalnost je mnogi-mnogi kod agregiranih entiteta, izraz *je postvaren* u agregirani pojavni oblik i agregirani pojavni oblik *postvaruje* (spojeni) agregirani Izraz.

Odnos cjelina/dio na razini entiteta djelo prepoznat kao *cjelina/dio* (R18) definiran je kao odnos u kojem je sadržaj jednog djela sastavni dio drugog “djela”. Kod odnosa cjelina-dio uvodi se rekurzivni odnos i objašnjenje kako je u tom odnosu isti entitet, domena i doseg. *Odnos dopune i dodatka* (R20) odnosi se na neovisna djela koja se zajedno koriste kao dopune, u osnovi odnos cjelina/dio, npr. ima kazalo, ilustraciju, prilog itd. Kardinalnost kod ovih odnosa je mnogi-mnogi (IFLA LRM 2017, 83-86). Odnos cjelina/dio nije za modeliranje serijskog djela. Navedeni odnos prepoznat je i na razini entiteta izraz kao *cjelina/dio* (R23). Odnos *cjelina/dio* (R26) na razini pojavnog oblika u IFLA LRM modelu smatra se prikladnim za serijske publikacije koje sadrže poseban broj ili dodatak posvećen određenoj temi. U taksonomiji Tillet odnos istoznačnosti prepoznat je kao reprodukcija, faksimil, novi otisak i alternativni odnos ista građa u više formata, što je primjenjivo na neomeđenu građu (Petrić 2014, 163-164) i prepoznaje se i u IFLA LRM modelu na razini pojava oblika kao istoznačni odnosi.

Novi entiteti mjesto i vremenski raspon povezani su s entitetom res i sami mogu imati odnos *cjelina/dio*. Za entitet Agent LRM model predviđa tri osnovna odnosa – biti: član, *cjelina/dio* i nasljednik. Važno je istaknuti kako se recipročan odnos djela i cjeline upotrebljava i kod entiteta djelo i mjesto, a hipotetički silogizam ili implicitan odnos između entiteta Osoba, Agent, djelo ili korporativno tijelo.

IFLA LRM model u posljednjem poglavlju, poput FRBR modela, još jednom analizira slučajeve upotrebe i korisničke zadatke, uz objašnjenje kako slučajevi uporabe čine vezu između aktivnosti krajnjih korisnika modela, oblikujući pretraživanje informacija krajnjih korisnika u izraze entiteta, atributa i odnosa definiranih modelom.

Iz gore navedenog jasno je kako LRM model nije samo ujedinio različitosti prethodnih modela već je on novi model jer je pojednostavljen i riječ je o smanjenom broju entiteta, atributa i

² Navode se identifikatori za posebne vrste publikacija, identifikatori za osobe koje dodjeljuju autorizirane službe prema pravilima.

odnosa. Autorica A. Vukadin (2017, 57) smatra da je IFLA LRM model postigao “preciznu granulaciju odgovornosti i drugih podataka vezanih uz jedinicu građe, uz mogućnost iskorištavanja višestrukih pristupnica i poveznica u online okruženju”. Stvoren je preduvjet za okupljanje po naslovima i različitim vrstama autorstva, tj. različitim oblicima odgovornosti za pojedini entitet.

U IFLA LRM modelu prikazano je modeliranje agregiranih entiteta koji se temelji na završnom izvještaju Radne skupine za agregirane entitete i definira skupne entitete kao: *agregirane zbirke izraza* (antologije, sveščići serijskih publikacija (agregirani članci)), *agregirane entitete nastale proširenjem* i *agregirane entitete usporednih izraza* (npr. mrežne stranice). Radna skupina za agregirane entitete pri tome ističe značaj odnosa odgovornosti u procesu stvaranja agregiranog entiteta kao odnos *skupio je* (Final Report 2011). Iz analize IFLA LRM modela nameće se zaključak o agregiranom entitetu kao “pojavnom obliku”, koji utjelovljuje dva ili više različitih izraza, a nastaje intelektualnim naporom koji je kreiranjem uložila osoba ili korporativno tijelo. T. Petrić (2014, 153-158) analizirala je modeliranje neomeđene građe prema modelu Radne skupine za agregirane entitete, zaključila kako se modeliranje agregiranih entiteta temelji na odnosu mnogi-mnogi, a sastavnih entiteta na odnosu cjelina-dio. T. Petrić (2016b, 8) i R. Smiraglia (2007, 75) u svojim istraživanjima zaključuju kako serijske publikacije nisu samo agregirane zbirke izraza, nego one mogu istovremeno biti i agregirani entiteti usporednih izraza – navodi se primjer prijevoda i usporednog izdanja istovremeno kod serijskih publikacija.

Definiranje entiteta *djelo* u IFLA LRM modelu kao intelektualnog ili umjetničkog sadržaja pojedine kreacije, čija ukupnost koncepata i ideja čini zajednički sadržaj, različit je od definicija serijskog djela čije se definiranje zasniva na konceptu ili planu za odabir, spajanje ili redanje izraza drugih djela koja će biti postvorena u nastalom agregiranom pojavnom obliku (IFLA LRM 2017, 18-19, 94-96). Uočavaju se dvije definicije djela, jedna zasnovana na zajedničkom sadržaju, a druga na odnosu odabira, spajanja, redanja, tj. procesu agregiranja u zajednički pojavni oblik u njihovu slijedu objave, što čini serijsko djelo (ibid). IFLA LRM model serijske

publikacije modelira prema *odnosu cjelina-dio*, koji se primjenjuje na sveščiće koji se objavljuju u vremenskom razdoblju, i *odnos agregacije*, koji se odnosi na članke okupljene u pojedinom sveščiću. Agregirani pojavni oblik (sveščić) postvaruje izraze pojedinih djela i istovremeno postvaruje agregirani izraz agregiranog djela koje sadrži plan za agregaciju. IFLA LRM model serijsko djelo definira kao posebnu vrstu agregiranog djela, a ne prema terminu serijska publikacija, koja u knjižničnoj upotrebi označava slijed pojavnih oblika (sveščića) (IFLA LRM 2017, 95). Važnost i granulaciju odnosa kod neomeđene građe između entiteta I. skupine i podatka o odgovornosti Agentu T. Petrić (2014, 188-189, 248) je navodila u radu kao rezultat istraživanja, kao i važnost odnosa *djelo ima za temu res*, koji osim okupljanja i kretanja povezuje sa srodnim djelima. IFLA LRM model za serijsko djelo predviđa jedan izraz i jedan pojavni oblik, jer se ne može predvidjeti hoće li u budućnosti postojati odnos izvedenosti između reprezentativnog i izvedenog izraza, stoga promjena izraza ili pojavnog oblika stvara novo serijsko djelo. Za promjene koje nastaju kod serijskog djela, poput regionalnih izdanja, prijevoda itd., upućuju se i na rješenja u konceptualnom modelu PRESSoo ili skup vlastitih posebnih odnosa između djela serijske jedinice građe u skladu s modelom. S obzirom na to da je model moguće proširiti, ostavlja se mogućnost dodavanja dodatnih entiteta prema potrebama kojima treba udovoljiti u određenoj primjeni modela (IFLA LRM 2017, 95-96).

U nastavku rada napraviti će se usporedba modeliranja neomeđene građe u modelima IFLA LRM i PRESSoo. Ukazat će se na sličnosti, razlike i moguću daljnju harmonizaciju u cilju stvaranja što boljeg modela bibliografske organizacije neomeđene građe.

Rasprava

PRESSoo model je objektno orijentiran konceptualni model. Pokušaj harmonizacije s Radnom skupinom za agregirane entitete razvidan je iz dokumenta *Transition Mapping* 2016, u kojem se prilikom mapiranja entiteta “izraz” za serijske publikacije upućuju na PRESSoo model uz navod “Svi atributi serijskih publikacija povezani su s planom objavljivanja za serijske publikacije i mogu se mijenjati tijekom vremena” (Transition 2017, 21). Autori P. Le Bouef i

C. Oury (2018) navode kako PRESSoo model može pomoći u identifikaciji i bibliografskom opisu neomeđene građe, iako se njegova orijentacija može činiti teškom jer nije intuitivan, već složen model, pridodaje E. Jones (2018, 138).

U modeliranju agregiranih entiteta IFLA LRM model preuzima osnovu koju je dala Radna grupa za aggregate, a ne kako se navodi u FRBR modelu 3.3 Skupni i sastavni entiteti. Modeliranje serijskog djela u IFLA LRM podsjeća na FRBRoo model koji Serijsko djelo F18 prikazuje u dvojnosti kao Kompleksno djelo F15 s odnosom cjelina-dio i Objavljeno djelo F19 koje je skupni entitet. No, modeli PRESSoo i IFLA LRM ne preuzimaju klasifikaciju serijskog djela kako je prikazana u FRBRoo modelu – kao potklasa složenog djela koje ima članove koji mogu biti alternativni, izvedeni, npr. prijevodi i sličan sadržaj – zaključuje T. Petrić (2016a, 108).

P. Riva upućuje na poštivanje strukture IFLA LRM modela, tj. entiteta i njihovih primarnog odnosa te zadane kardinalnosti. Citirana autorica navodi kako je priroda agregiranih entiteta postvarenje različitih izraza u jedan pojavni oblik i objašnjavanja njihovo modeliranje koje se temelji na odnosu *spajanja* R25 IFLA LRM modela, uz napomenu kako se ovaj odnos ne primjenjuje na entitet djelo. Ovakvo modeliranje agregiranih entiteta ima temelj u dijelu primarnog odnosa između izraza i pojavnog oblika mnogi-mnogi (2018, 5, 20-21). Na modeliranje neomeđene građe na odnosu mnogi-mnogi ukazala je i T. Petrić (2014, 304) navodeći raznolikosti nositelja na kojima se objavljuje neomeđena građa, kao i činjenicu da neomeđena građa može biti zbirka izraza i paralelnih izraza istovremeno. Sličnost modeliranja serijskih publikacija na razini entiteta “izraz” odnosom *je spojen* pronalazimo kod autora S. Shadle (2007, 163) koji modelira jedinicu serijske građe na odnosu cjelina/dio i rekursivnom odnosu, te zaključuje kako je entitet “izraz” identičan u cjelini i u dijelu, skupnom djelu ili sastavnom entitetu. Uspoređivanjem s modeliranjem u modelu PRESSoo koje se prikazuje u figurama 2. i 3. uočava se sličnost s modeliranjem autora S. Shadlea. Naime, odnos Serijskog djela i Objavljenog djela na razini entiteta “djelo” jest odnos *ima član*, a odnos između Serijskog djela i Objavljenog djela na razini entiteta “izraz” jest odnos *ima dio*. Pri tome entitet izraz Objav-

ljenog djela, Agregiranog djela i Djela (članak) povezuje ih odnosom *uključivanja* R 14, odnosno *je fragment* kod modeliranja odnosa serijskog djela i monografske publikacije. Složeno je djelo u PRESSoo modelu odnosom cjelina/dio *ima član je član* povezano sa serijskim djelom u niz (Definition PRESSoo, 2017). U prikazanim figurama Objavljeno djelo je u odnosu odgovornosti s izdavačem, Agregirano djelo s urednikom, a članak s autorom članka. T. Petrić u istraživanju uočava važnost razine entiteta “izraz” i odnosa *ima dio* kod objavljivanja paralelnih izraza zajedno. Napomena o jeziku (atribut entiteta izraz) identična je u članku i u serijskoj publikaciji, a navođenje napomene i njene promjene je važno, jer upućuje na dva odnosa: izvedeni odnos i odnos cjelina/dio (Petrić 2014, 308). P. Riva prihvata modeliranje serijskog djela kao podklase agregiranog djela te zaključuje kako serijsko djelo i agregirano djelo nisu u odnosu cjelina/dio, već u odnosu *je inspirirano* R 21 na razini entiteta djelo, što argumentira činjenicom kako se plan objave i urednički koncept odnose na cjelokupno serijskog djelo i ne može se dijeliti na dijelove. Citirana autorica dodaje kako se odnos cjelina/dio dopušta na razini pojavnih oblika. Dakle, pojavni oblik serijskog djela može biti u odnosu s agregiranim pojavnim oblikom agregiranog djela, no samo na razini fizičkih nositelja na kojima su pojavni oblici objavljeni ili priloženi (Riva 2018, 25-26).

Uočava se kako za serijske publikacije nestaje hijerarhija osnovnog odnosa I. skupine entiteta iz FRBR modela i kardinalnost odnosa koji omogućuje ostvarivanje cilja okupljanja u katalogu, svih izraza jednog djela i svih dostupnih jedinica građe jednog pojavnog oblika, čime se ostvaruje korisnički cilj pronalazjenja i identifikiranja istovremeno. Stoga T. Petrić (2014, 114) skreće pozornost na to kako je modeliranje serijskog djela u IFLA LRM modelu koje se temelji na odnosu mnogi-mnogi prije mreža odnosa, a ne hijerarhijska struktura okupljanja. Logička veza odnosa mnogi-mnogi služi kao osnova za identifikiranje izraza djela postvarenog u određenom pojavnom obliku i osigurava povezivanje svih pojavnih oblika istog izraza s tim izrazom, bratsko-sestrinski odnos između izraza i različitih pojavnih oblika (FRBR 50, 2004).

Promjena uredničke politike u IFLA LRM modelu rezultira nastankom novog serijskog djela

odnosom *transformacije* R22. U takvu promjenu uključeni su prijevodi i regionalna izdanja, spajanje, razdvajanje i promjene naslova. Kod PRESSoo modela prijevod i regionalno izdanje dio su uredničke politike u klasi Promjena pravila objave, a Spajanje, Razdvajanje i Nastavak su složeni klase i odnosi koji se odnose na Serijske promjene i na promjenu koncepta, što je odlika objektno orijentiranog modela kod kojeg je informacija promjene izražena kroz klasu i odnos istovremeno. U PRESSoo modelu razlikuju manje i veće promjene naslova, kao i promjenu medija, jer to u modeliranju PRESSoo modela iziskuje novi ISSN ili ISSN-L broj. U IFLA LRM modelu odnos transformacije je povezan s promjenama koje će doći pod utjecajem izdavačke politike, a promjena medija je na razini pojava oblika *odnosom zamjene*. Jasno je da IFLA LRM model preuzima granulaciju serijskog djela iz PRESSoo modela i stoga je promjena nazvana transformacija zajednička u jednom i drugom modelu. To je bjelodano iz istovjetnog stava prema serijskim publikacijama u PRESSoo modelu da se serijsko djelo mijenja zbog promjena uredničke koncepcije ili izdavača, odnosno tada je u odnosu transformacije s drugim djelom (Petrić 2016a, 108), što je odnos već prepoznat u IFLA LRM modelu i dodijeljen serijskim publikacijama. IFLA LRM model, za razliku od PRESSoo modela, nastoji utvrditi granulaciju odnosa odgovornosti agenta za odnose stvaranja, agregiranja i inspiracije, dok su promjene izdavačke politike u harmonizaciji s ISBDom, ISSN i PRESSoo modelom promjene na pojavnom obliku.

Razlika između modeliranja PRESSoo modela i IFLA LRM modela jest što PRESSoo model za entitete djelo i izraz zadržava odnos cjelina/dio za serijsko djelo, indirektno povezuje serijsko djelo s djelom (člankom) preko entiteta izraz, dok IFLA LRM model indirektnu poveznicu nudi samo preko agregiranog pojavnog oblika koji je sa serijskim djelom povezan odnosom cjelina/dio, a s djelom (člankom) osnovnim odnosom *postvaren u*. Međutim, PRESSoo model ne nudi rješenja i granulaciju odnosa odgovornosti za sve razine djela koje navodi. Problematika koja se pronalazi u ISSN Manual pa i u PRESSoo modelu jest činjenica da je korporativno tijelo u jednom trenutku stvaratelj, a u drugom samo razlikovni element ključnog naslova. U prvom slučaju okuplja, a u drugom identificira neomeđenu građu.

Uvezom više jedinica građe u jednu jedinicu građe kod serijskih publikacija, prema IFLA LRM modelu, nastaje novi objekt koji nema novi izraz, novi uvez radi agent, ali bez promjene na pojavnom obliku i bez stvaranja više pojava oblika. Dobro rješenje nudi PRESSoo model koji ima definiranu klasu Jedinica za pohranu Z9 koja opisuje broj pohranjenih jedinica građe ako više jedinica korespondira s jednom jedinicom za pohranu, a sve je to dio dizajna pojavnog oblika. Jedinica za pohranu nije modelirana u IFLA LRM modelu, međutim, model se može proširiti ako se pokaže potreba, zaključuje autorica Riva (2018, 30-31).

Odnos uzastopnosti na razini djela i izvedenosti na razini izraza u IFLA LRM modelu nije više predviđen za serijsko djelo, iako su autorice P. Riva (2004, 15-21) i K. Antelman (2004, 238) navedene odnose prepoznale kao relevantne za serijske publikacije, nego se uvodi odnos transformacije i inspiracije primjeren za nastanak i promjenu serijskog djela. Činjenica je da R. Smiraglia (2002, 9-10; 2001, 200) i E. Svenonius (2005, 101-102) definiciju djela i složenog djela, te evoluciju djela tijekom vremena razmatraju kroz odnose deriviranja i mutiranja, iz čega je jasno da je granica djela određena bibliografskim odnosima između djela, njegovih dijelova i izvedenih djela, kao budući cilj baze podatka ili kataloga, kojim se korisnik kreće i pronalazi dijelove tog skupa uz pomoć odnosa kretanja i izvedenog odnosa. Njihov put nije linearan, već u obliku koncentričnih skupova koji su međusobno povezani i unutar sebe, to je put prema novom više sintetičkom katalogu (Petrić 2014, 132). Analizom atributa entiteta "izraza" serijskog djela iz FRBR modela autori S. Shadle (2007, 155) i P. Riva (2003, 16) složili su se kako je tekstualni izraz jedini oblik izraza kod serijskih publikacija, sve ostalo su verzije istog sadržaja (prijevod, audiovizualni izraz) koje mogu imati različit način izdavanja, što su tipični primjeri više izraza jednog djela. T. Petrić tijekom istraživanja dolazi do istih spoznaja (2016, 160, 253-293), stoga ne vidi zapreku u modeliranju neomeđene građe na modelu jedan-mnogi. Zašto onda IFLA-LRM model odustaje od istovjetnog modeliranja omeđene i neomeđene građe i okupljanja entiteta djelo sa svim izrazima i pojavnim oblicima kod svih vrsta građe?

Iako u Literaturi IFLA LRM modela nije naveden ICP, što je normalno jer je konceptualan model, a ICP je dokument za budući kataložni pravilnik, ne možemo se oteti dojmu da slučajevi uporabe i korisnički zadaci nisu skoro pa identični ciljevima i funkcijama kataloga navedenim u ICP-u (IFLA ICP 2016, 10-11), uz veću razradu i dodatak predmetnih odnosa. Stoga je kretanje katalogom uz pomoć veza jedan od temeljnih ciljeva bibliografske organizacije i s obzirom na prije referirane dokumente i djela potvrđen i prepoznat u teoriji katalogizacije. "Navigacija" koja je spomenuta u FRBR modelu, kako navodi M. Žumer (2017), podrazumijeva se u IFLA LRM modelu jer su istraživači navodili potrebu pregledavanja i otkrivanja relevantnih resursa, tj. povezivanja.

Zaključak

Umjesto zaključka valjalo bi skrenuti pozornost na stalne promjene u načinima klasifikacije serijskih publikacija. Nakon pojave ISBD(CR) 2002. godine u upotrebi je nadređeni termin neomeđena građa za serijske publikacije i integriranu građu, no navedeni standard, kao i Objedinjeni ISBD iz 2011., daje posebne upute za serijske publikacije, a posebne za integriranu građu. Objedinjeni ISBD standard ne predviđa promjenu opisa integrirane građe kod promjene glavnog stvarnog naslova, generičkog naslova ni naziva korporativnog tijela (ISBD 2014, 5-7). T. Petrić navodi kako su različite "granice" stvaranja novog djela – kod integrirane građe to su opseg, medij, spajanje i razdvajanje, a kod serijskih publikacija i promjena naslova i naziva korporativnog tijela. To već u postojećim kataložnim praksama dovodi do dvostrukih pravila za neomeđenu građu (Petrić 2016a, 116). PRESSoo model definira neomeđenu građu, dok IFLA LRM model ima poglavlje o agregiranim entitetima i serijskim publikacijama i ne spominje termin neomeđena građa ili integrirana građa. U Međunarodnim kataložnim načelima (ICP) (2009, 2016) nema definicije nijedne vrste građe, načela uključuju sve vrste građe. Iako smo naprijed u članku navodili nekoliko faza harmonizacije standarda, pravilnika i konceptualnih modela, jasno je kako nije postignuto jedinstvo pravila za neomeđenu građu – po standardima za identifikaciju neomeđene građe ISSN i PRESSoo model postupat će na jedan način, a objedinjeni ISBD

pri deskriptivnoj katalogizaciji na drugi način. U IFLA LRM konceptualnom modelu koji je namijenjen knjižničarskoj zajednici svjedočimo dualnosti modela za serijske publikacije i omeđenu građu te nedovršenosti modela za neomeđenu građu.

Odustajanje od bibliografskih odnosa slijednosti, izvedenosti i cjelina/dio kod neomeđene građe i stvaranje novih odnosa kako na razini entiteta djelo tako i izraza upućuje na činjenicu kako neomeđena građa i omeđena građa u IFLA-LRM modelu neće biti modelirana po istoj logičkoj strukturi, na entitetu djelo koje okuplja sve izraze i pojavne oblike. Neomeđenoj građi pristupa se s aspekta objavljivanja, a omeđenoj građi s aspekta jedinstvenog sadržaja. FRBR model je konceptualan i temelji se metodologiji entitet-odnos. FRBR je logičan model, što znači da uvažava atribute, njihove vrijednosti i kardinalost u modelu. Logičnost modela raspršila se u IFLA LRM modelu s obzirom na vrste građe, atributi entiteta izraz prebačeni su u pojavni oblik, za agregirane entitete prihvaćeni su vodoravni odnosi, a okomiti odnosi su izbačeni. Nameće se zaključak kako je s aspekta analize serijskih publikacija IFLA LRM objektno orijentiran model, jer je fokus usmjeren na jedan objekt i odnos, entitet agregirano serijsko djelo i odnos transformacije.

Istraživanje autorice (Petrić 2014, 243-252; 2016, 101-125) ukazuju na to da je dugogodišnja bibliografska organizacija, koja se uglavnom temeljila na ISBD-ovima i opisima pojavnih oblika neomeđene građe, dovela do prikaza rezultata u obliku dugačkih, linearnih, neorganiziranih popisa neomeđene građe koji nisu prikazali sve odnose, medije, prijevode, prethodnike, nasljednike, a o okupljanju se može govoriti samo kod serijskog djela koje ima korporativno autorstvo, dok je okupljanje putem naslova nepoznato. Prema analizi ostvaruje se prvi zadatak kataloga prema ICP – pronaći bibliografsku jedinicu (IFLA 2009, 2016), no ne i drugi zadatak – cilj okupljanja i pronalaženja određenih skupova, tj. skupno neomeđenih djela sa svim promjenama, izrazima, dijelovima i pojavnim oblicima. Zbog nedostatka razlikovnog elementa, kao i nadzirane pristupnice naslovima i agentima neomeđene građe korisniku je istovremeno otežan i pristup i identifikacija djela i izraza, što zasigurno nije korisnički orijentiran katalog koji korisniku omogućuje brzi

pristup, pronalazak, identifikaciju i dobivanje tražene jedinice građe.

Kakve mogućnosti bibliografske organizacije neomeđene građe nude novi konceptualni modeli? Hoće li se okupljanje skupnog neomeđenog djela i njegova identifikacija ostvariti kroz entitet nomen i agent kako je prikazano figurom 5.6 u IFLA LRM, ili će se zadržati identifikacija pojavnog oblika kako se navodi u PRESoo modelu koji ne raspravlja o autoriziranim pristupnim točkama? T. Petrić u svom istraživanju ne vidi problem modeliranja neomeđene građe prema modelu mreže ako će, kako je navedeno u ICP 7.2, u postupku pronalaženja biti moguće pronaći entitete i odnose među njima.

Također model PRESSoo granulira detaljnije promjene kod neomeđene građe, promjene složenih odnosa i promjene izdavačke politike, pri čemu zadržava važnost entiteta izraz i odnosa cjelina/dio te se čini više hijerarhijski model od IFLA LRM modela, za neomeđenu građu. IFLA LRM model modelira serijske publikacije na razini objavljivanja, prihvaća jedino odgovornost uredništva, što se smatra prihvatljivim. Valja skrenuti pozornost na to da se promjene kod neomeđene građe, koje znaju biti dugog “životnog” vijeka, vrlo često događaju kod podataka o odgovornosti, tj. uredniku, također i s obzirom na različite medije objave, rekli bismo s obzirom na kulturne potrebe u vremenskom tijeku. Stoga isticanje problema promjene Re-representativnog entiteta izraza, a zbog nemogućnosti određivanja početka i kraja i stoga neprihvatanja odnosa jedan-mnogi, skrećemo pozornost i na učestalu promjenu podatka o odgovornosti kod neomeđene građe!

S obzirom na uvođenje granularnosti odnosa odgovornosti sa serijskim djelom u LRM modelu vjerujemo kako će se serijsko djelo u budućim kataložnim pravilnicima okupljati oko agenta odgovornog za stvaranje agregiranja serijskog djela, kao što je dosadašnja kataložna

praksa pokazala okupljanje oko naziva korporativnog tijela i kao što je u modelu IFLA LRM prikazano figurom 5.6 (IFLA LRM 2017, 86). Prema LRM modelu, to će biti odnos agenta i pojavnog oblika, ali i agenta i izraza kod prijevoda. Postavlja se pitanje što je s okupljanjem serijskog djela, njegovih prethodnih i budućih naslova, svih izvedenih i usporednih izraza? Hoće li se to rješavati hijerarhijski u LRM modelu na razini nomena – koji će biti autorizirani zapis podataka, u obliku jedinstvenog stvarnog naslova koji bi okupio serijska djela, prema reprezentativnom izrazu i prvom pojavnim obliku, gdje bi se pristupnica za cjelinu temeljila na jedinstvenom stvarnom naslovu reprezentativnog izraza? LRM model ne izražava poseban odnos naslova i nadzirane pristupnice, ali nomen uključuje naslove, imena, identifikatore, pa modeliranje neomeđene građe vidimo kroz hijerarhijski model, u kojem bi se nomen mogao modelirati kao nadzirana pristupnica koja se temelji na naslovu, ili kako je prikazano u ICP-u 5.3.4.4. Usvojena pristupnica za djelo/izraz može biti stvarni naslov ili kombinacija s usvojenom pristupnicom za ime stvaratelja djela (ICP 10 2016). Na taj način postigli bismo modeliranje neomeđene građe, zaključuje T. Petrić, koja ju je prikazala kao skupno serijsko djelo u čijem bi se središtu nalazio izvorni izraz, povezan odnosom transformacije i odnosom cjelina/dio, a pojedinim djelima i izrazima pridruženi su agenti odgovorni za agregiranje. Na taj način korisnik otkriva i istražuje urednike, prevoditelje, medije, izdanja i povijest skupnog serijskog djela.

S druge strane, možemo i čekati neku novu harmonizaciju i mogućnost koju autor Oury (2016) navodi kao “meta ISSN” koji bi, osim identifikacije pojedinih serijskih djela, riješio i problem okupljanja putem identifikatora DOI, ISNI i ISSN³ te identifikacije skupnog serijskog djela sa svim njegovim promjenama, kao i promjenama odgovornosti.

³ DOI je identifikator članka koji uglavnom ima ugrađen i ISSN broj i na taj se način članak indirektno povezuje s časopisom, a ISNI je identifikator kojim se mogu identificirati korporativna tijela.

Literatura

- Antelman, Kristin. 2004. "Identifying the serial work as a bibliographic entity" *Library Resources & Technical Services* 48(4): 238-255.
- Barbarić, Ana. 2005. "Zadaci suvremenog knjižničnog kataloga" O katalogu: izbor iz radova, izabrala i uredila A. Horvat, 107-112. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Coyle, Karen. 2015. "FRBR, Twenty Years On" *Cataloging & Classification Quarterly* 53(3-4): 265-285.
- FRAD. 2010. Uvjeti za funkcionalnost autoriziranih podataka: konceptualni model, uredio Glenn E. Patton, IFLA-ina Radna skupina za Uvjete za funkcionalnost i obročavanje autoriziranih zapisa (FRANAR); odobrili stalni odbori IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za klasifikaciju i indeksiranje, ožujak 2009. [s engleskog preveo Tomica Vrbanc]. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- FRBR. 2004. Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa: završni izvještaj. IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju. [s engleskog prevela Tinka Katić]. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- IFLA. 2004. *Report on the FRBR Group's Meeting, Buenos Aires, August 27 2004*. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbrg/meeting_2004.pdf. Datum pristupa: 5. 1. 2019.
- IFLA. 2011. *Final report of the Working Group on Aggregates, September 12, 2011*. IFLA Cataloguing Section, FRBR Review Group, Working Group on Aggregates. <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbrg/AggregatesFinalReport.Pdf>. Datum pristupa: 10. 10. 2015.
- IFLA. 2012. *Meeting Report. Helsinki, Finland, August 13, 2012*. IFLA Cataloguing – section; FRBR Review Group. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbrg/meeting_2012.pdf. Datum pristupa: 5. 1. 2019.
- IFLA. 2016. *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)*. <https://www.ifla.org/publications/node/11015>. Datum pristupa: 25. 7. 2017.
- IFLA. 2017. *Definition of PRESSoo: a conceptual model for Bibliographic Information Pertaining to Serials and Other Continuing Resources*. Version 1.3. <https://www.ifla.org/publications/node/11408>. Datum pristupa: 18. 8. 2017.
- IFLA. 2017. *Library Reference Model: A Conceptual Model for Bibliographic Information*. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712.pdf. Datum pristupa: 25. 9. 2017.
- ISBD(CR) 2005. međunarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacija i druge neomeđene građe, prerađeno izdanje ISBD(S)-a: Međunarodnoga standardnoga bibliografskog opisa serijskih publikacija / preporučila Radna grupa za ISBD(S), odobrili stalni odbori IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za serijske publikacije; [s engleskoga prevela Ana Barbarić; hrvatske primjere odabrale i izradile Jasenka Zajec i Ana Barbarić]. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Jones, Edgar. 2005. "The FRBR model as applied to continuing resources" *Library Resources & Technical Services* 49(4): 227-242.
- Jones, Edgar. 2018. "The Evolution of the Serial Work, the FRBR conceptual Model, and RDA" *Cataloging & Classification Quarterly* 56(2-3): 128-145. <http://doi.org/10.1080/01639374.2017.1388325>. Datum pristupa: 15. 5. 2018.
- Le Boeuf, Patric, i Clément Oury. 2018. "PRESSoo: Describing continuing resources in the web of data" *Serials Review*. <http://doi.org/10.1080/00987913.2018.1470061>. Datum pristupa: 10. 8. 2018.
- Le Boeuf, Patric, i François-Xavier Pelegrin. 2014. "FRBR and serials: the PRESSoo mode" Rad prezentiran na World Library and Information Congress Libraries, Citizens, Societies: Confluence for Knowledge: 80th IFLA General Conference and Council, 16-22 August 2014, Lyon, France. <http://library.ifla.org/838/1/086-leboeuf-en.pdf>. Datum pristupa: 10. 10. 2015.
- Lubetzky, Seymour. 2001. *Writings on the classical art of cataloging*. Compiled and edited by Elaine Svenonius, Dorothy McGarry. Englewood: Libraries Unlimited.
- Oury, Clément. 2016. "Revising the ISSN: involving stakeholders to adapt a bibliographic standard to its ever-changing environment" Rad prezentiran na IFLA WLIC Columbus 2016. <https://library.ifla.org/1602/1/114-oury-en.pdf>. Datum pristupa: 26. 5. 2018.
- Petrić, Tatijana. 2014. "Primjena modela bibliografske organizacije na hrvatski korpus neomeđene građe" Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- 2016a. "Modeliranje bibliografske organizacije neomeđene građe prema IFL-inim modelima" *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59(1/2): 101-125. <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/18/13>.
- 2016b. "Bibliographic organisation of continuing resources in relation to the IFLA models: Research within the Croatian corpus of

- continuing resources" *JLIS.it* 7(1), January 2016. DOI: <http://doi.org/10.4403/jlis.it-11608>.
- Riva, Pat. 2003. "Defining the boundaries: FRBR, AACR and the serial" *The Serials Librarian* 45(3): 15-21.
- Riva, Pat. 2016. "RDA using the FRBR Library Reference Model" Rad prezentiran na Building ed at World Library and Information Congress, RDA in the Wider World, 82st IFLA, OCLC, Dublin, OH, USA. <http://library.ifla.org/1911/1/S17-2016-riva-en>. Datum pristupa: 15. 5. 2018.
- Riva, Pat. 2018. "The IFLA Library Reference Model: Lectio magistralis in Library Science = Il modello concettuale IFLA Library Reference Model: lectio magistralis in biblioteconomia" Lecture held in Florence University 6th March 2018. Firenze: Casalini Libri. <http://http://digital.casalini.it/9788876560255>. Datum pristupa: 10. 8. 2018.
- Riva, Pat, i Maja Žumer. 2015. "Introducing the FRBR Library Reference Model" Rad prezentiran na IFLA WLIC, Cape Town, 2015. <http://library.ifla.org/1084/> Datum pristupanja: 15. 3. 2017.
- Shadle, Steve. 2007. "FRBR and serials: one serialist's analysis" U *Understanding FRBR: What it is and how it will affect our retrieval Tools*. Ed. by Arlene G. Taylor, 153-174. London: Libraries unlimited.
- Smiraglia, Richard P. 2001. "Works as Signs, Symbols, and Canons: The Epistemology of the Work" *Knowledge organization* 28(4): 192-202.
- Smiraglia, Richard P. 2002. "Further reflections on the Nature of 'A Work': an introduction" *Cataloging & Classification Quarterly* 33(3/4): 1-11. https://doi.org/10.1300/J104v33n3_01.
- Smiraglia, Richard P. 2007. "Bibliographic Families and Superworks" U *Understanding FRBR: What it is and how it will affect our retrieval Tools*. Ed. by Arlene G. Taylor, 73-86. London: Libraries unlimited.
- Smiraglia, Richard P. i Gregory H. Leazer. 1999. "Derivative Bibliographic Relationships: The Work Relationship in a Global Bibliographic Database" *Journal of American society for information science* 50(6): 493-504.
- Svenonius, Elaine. 2005. *Intelektualne osnove organizacije informacija*. Lokve: "Benja".
- Tillet, Barbara. 1988. "Bibliographic relationships in library catalogues" *International Cataloguing & bibliographic control* 17(1): 3-6.
- Tillet, Barbara. 2009. *Definition of Aggregates of Works Tillet Proposal*. <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbragg/aggregates-as-works.pdf>.
- Verona, Eva. 2005. "Pojam korporativnog autorstva i druga tumačenja korporativnih odrednica" O katalogu: izbor iz radova. Izabrala i uredila A. Horvat, 334-404. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Vukadin, Ana. 2017. "Model za bibliografsku organizaciju transmedijske građe" Doktorski rad. Sveučilište u Zadru. https://vukadin_ana_unizd_diser_sveuc.pdf. Datum pristupa: 23. 3. 2018.
- Willer, Mirna, A. Šauperl, M. Petek, i M. Tomić. 2011. "Jedinstveni stvarni naslov: zašto nam je potreban više nego ikad?" *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54(1/2): 93-119. <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/373>. Datum pristupa: 6. 1. 2019.
- Žumer, Maja. 2018. "IFLA Library Reference Model (IFLA LRM): Harmonisation of the FRBR Family" *Knowledge Organization* 45(4): 310-318. Also available in Hjørland, Birger, ed. *ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization*. <http://http://www.isko.org/cyclo/lrm>, <http://www.isco.org/cyclo/lrm>. Datum pristupa: 27. 3. 2018.

ENCHANCING ISSN DATA AND ISSN SERVICES TO PUBLISHERS AND LIBRARIES

POBOLJŠANJE ISSN PODATAKA I ISSN USLUGA IZDAVAČIMA I BIBLIOTEKAMA

Dr. Gaëlle Béquet

Director

ISSN International Centre, Paris, France

gaelle.bequet@issn.org

Abstract

The ISSN International Centre, located in Paris, France, is the Registration Authority appointed by the International Organization for Standardization (ISO) to implement ISO 3297, the International Standard Serial Number (ISSN) which identifies print and online serials and continuing resources all around the globe. The ISSN International Centre is also the coordinating body of the ISSN network, the organization which brings together 90 ISSN National Centres and that has been thriving for more than 40 years. In 2018, the ISSN International Centre has been involved in two key projects that will have a crucial impact on its activities, i.e. the new ISSN Portal and the revision of the ISSN standard.

Key words: ISO standards, International Standard Serial Number, serial identification, international information identifiers, linked open data technologies, services to libraries and publishers

Sažetak

Međunarodni ISSN centar, smješten u Parizu, u Francuskoj, registracijsko je tijelo koje je imenovala Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO) da implementira ISO 3297, međunarodni standardni serijski broj (ISSN) koji identifikuje štampane i online serijske publikacije i kontinuirane izvore širom svijeta.

Međunarodni ISSN centar također je koordinacijsko tijelo ISSN mreže, organizacije koja okuplja 90 ISSN nacionalnih centara i koje se razvija više od 40 godina. U 2018. Međunarodni ISSN centar bio je uključen u dva ključna projekta koja će imati presudan utjecaj na njegove aktivnosti, tj. novi ISSN portal i reviziju ISSN standarda.

Ključne riječi: ISO standardi, Međunarodni standardni serijski broj, identifikacija serijskih publikacija, međunarodni informacijski identifikatori, tehnologije povezanih otvorenih podataka, usluge za biblioteke i izdavače

The new ISSN Portal

In January 2018, the ISSN International Centre launched the ISSN Portal (<https://portal.issn.org>), the reference database for publishers, vendors, and librarians working with serials. The opening of this portal was the culmination of a process that had started in 2015 with the development of the new ISSN International Centre's strategy whose most ambitious objective was to share ISSN data with a wider community. A call

for tender was eventually circulated in September 2016 and the company Progilone, a French medium-sized enterprise specializing in the design and development of software solutions, started to work with the ISSN International Centre in November 2016.

In this new ISSN portal, non-registered users can now browse freely through a subset of ISSN data – including ISSN, key title, title proper, country of publication, and medium – available

under a CC-BY-NC-SA license. Logged-in subscribers have access to the complete ISSN data which holds provisional and definitive ISSN records, i.e. over 2 million records identifying serials and continuing resources comprising more than 260,000 digital serials.

Logged-in publishers have access to a specific service to request ISSN assignment to their serial publications by using their personal accounts and buying ISSN credits. Since January 2018, the ISSN International Centre has been charging a fee for ISSN assignment upon special authorization granted by ISO and according to a pricing scheme voted by its Governing Board. ISSN are assigned to publications issued by international organizations and by publishers located in countries with no ISSN National Centre and they can select in the interface the number of ISSN they need.

To free and registered users, the ISSN portal offers a cartographic search interface to find serial titles by country or city of publication. Further search options are available on subscription like basic, advanced and expert queries which combine data elements such as ISSN + title or ISSN + medium + publisher or publisher + UDC subject.

The revision of the ISSN standard

In 2018, the ISSN International Centre has also been involved with the revision of ISO 3297 – International Standard Serial Number.

In 2016, after the adoption of the new strategy that endorsed the possibility for the ISSN International Centre to charge for ISSN assignment, the latter took action towards the U.S. National Information Standards Organisation (NISO), which acts as secretariat to ISO TC46/SC9 Identification and description, to launch a ballot about a minor revision to ISO 3297 standard. The objective of this ballot was to confirm the deletion of a paragraph in the standard that stated that ISSN was assigned free of charge. The international vote was positive and the fifth version of ISO 3297 standard was consequently published by ISO in 2017. The fifth version of the standard came eventually under revision in 2018 and an ISO working group was set up to this purpose. Its convenor is the Director of the ISSN International Centre and the working group has convened monthly to discuss devel-

opment routes for the standard. Experts sitting on this group represent various stakeholders including libraries, publishers, information providers and content platforms.

In December 2017, the working group decided to launch an opinion survey so as to get feedback from users on a series of proposals. The survey was made available in 7 languages and triggered 1,491 responses, among which 800 from libraries, 400 from publishers, and 150 from scholarly societies. Survey respondents were supportive of the need for other types of publications to be identified with an ISSN but they seemed more reluctant when it came to identifying the various digital formats under which the same content is disseminated. Broadly speaking, respondents did not want ISSN to proliferate and this could explain why the ISSN-L, which groups the print and digital version of a same title, is not that well-known nor used. The findings of this survey were discussed within the working group and experts eventually agreed in October 2018 to submit a draft for ballot. The public enquiry will start in December 2018 in countries whose standardization bodies are affiliated with ISO TC46/SC9. Comments will be fed back to the working group that will resolve them before proceeding with a second ballot.

The revision process can take up to three years and it is expected that the sixth version of ISO 3297 will be ready by early 2020.

Conclusion

In 2018, the ISSN International Centre updated the ISSN Portal and promoted it widely by participating in various professional events such as the Libraries in the Digital Age Conference (Zadar, Croatia), the American Library Association Annual Conference (New Orleans, U.S.A.), and the IFLA World Library Conference (Kuala Lumpur, Malaysia). The ISSN International Centre also trained colleagues from the ISSN National Centres to use the new services by organizing and recording several webinars for English-, French- and Spanish-speaking audiences.

The revision of ISO 3297 – ISSN has taken momentum and stays on track with ISO regulated deadlines. The working group will carry on its activities in 2019.

The next challenge on ISSN International Centre's agenda is the implementation of a new system for the ISSN production database that should be operational by April 2020 when the next General Assembly of ISSN Member Countries takes place in Paris. Exciting times are ahead for the ISSN Network and ISSN users!

Bibliography

Béquet, Gaëlle and Clément Oury. 2018. "Revisiting the identification of serials: ISSN goes linked". *Insights*, 31, 2. DOI: <http://doi.org/10.1629/uksg.402>
ISO 3297:2017 – Information and documentation – International standard serial number (ISSN). ISO. <https://www.iso.org/standard/73322.html>. Date of access: 12. 11. 2018.

DVADESET GODINA IDENTIFIKACIJE MREŽNE NEOMEĐENE GRAĐE: IZMIJENJENI U PRIJENOSU

TWENTY YEARS OF IDENTIFICATION OF ONLINE CONTINUING RESOURCES: CHANGED IN TRANSITION

mr. sc. Danijela Getliher

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska
dgetliher@nsk.hr

Sažetak

Mreža ISSN-a već dvadeset godina identificira i katalogizira mrežnu neomeđenu građu primjenom donesenih definicija, pravila i preporuka. Svrha je članka dati pregled aktualnih definicija i pravila identifikacije i katalogizacije mrežne neomeđene građe Sustava ISSN-a, pregled zamijećenih promjena svojstava sadržaja objavljenih na mreži u odnosu na njihov tiskani izvor, kao i razloge njihovog nastanka. Primijećene promjene upućuju na postupnu i nezaobilaznu promjenu pravila identifikacije i katalogizacije i razvoja serijskih publikacija na mreži, kao i postupnu promjenu paradigme nakladništva.

Key words: neomeđena građa, serijske publikacije, mrežne serijske publikacije, ISSN

Abstract

The ISSN network has for the past twenty years identified and catalogued online continuing resources by use of adopted definitions, rules and recommendations. Purpose of the article is to give an overview of the current definitions and rules for identifying and cataloguing of online continuing resources of the ISSN system, an overview of noticed changes of the content features published online in relation to their printed original and reasons for their creation. Noticed changes point to the gradual and unavoidable change in the rules for the identification and cataloguing and development of online serial publications as well as the gradual change of the publishing paradigm.

Ključne riječi: continuing resources, serial publications, online serial publications, ISSN

Uvod

Odluka o identifikaciji i katalogizaciji mrežne građe, koju je Mreža ISSN-a sukladno potrebama svojih korisnika donijela 1997. godine te 2000. godine usuglasila s druga dva standarda (Béquet, Howlett i Willer 2015, 5) – AACR-om, ISBD-om – i danas je aktualna. Knjižnična zajednica bila je potpuno svjesna da će proširenje nakladništva u mrežno okruženje donijeti promjene u načinima objavljivanja kako u prijenosu izvorno tiskanih publikacija u mrežno okruženje tako i u stvaranju sasvim novih vrsta građe. Isto tako, svojim odlukama, trajnim preispitivanjem i prilagođavanjem pravila pro-

mjenama nastalima u nakladništvu, pokazala je spremnost prepoznati nove vrste knjižnične građe nastale u mrežnom okruženju.

Cilj rada je deskriptivnom metodom zabilježiti važeća pravila identifikacije i katalogizacije i zabilježiti promjene nastale u prijenosu izvorno tiskanih sadržaja u mrežno okruženje radi budućeg praćenja promjena pravila i razvoja serijskih publikacija na mreži. Primjeri su prikupljeni tijekom dužeg vremenskog razdoblja metodom promatranja, a njihovom analizom zaključuje se o razlozima njihova nastanka i posljedicama koje će dugoročno uzrokovati.

Rad se sastoji od dva dijela. Prvi daje pregled

osnovnih principa identifikacije i katalogizacije mrežne neomeđene građe koje se temelje na standardu ISSN-a, a koji su uglavnom istovjetni pravilima drugih dvaju međunarodnih standarda za kataložni opis – ISBD i RDA. Stoga se u radu, osim na standard ISSN-a, tamo gdje pravilo nije izrijekom objašnjeno, poziva na istovjetna pravila primjene standarda ISBD i RDA koja su isto pravilo jednoznačno objasnila. Drugi dio rada donosi pregled uočenih promjena koje su se dogodile u prijenosu serijskih publikacija iz tiskanog u mrežno okruženje bilo da su nastale pod utjecajem digitalnih tehnologija bilo utjecajem uredništava, platformi za objavu znanstvenih sadržaja i baza podataka.

Identifikacija mrežne neomeđene građe

ISSN mreža, prepoznavši potrebe svojih korisnika, 1997. godine donosi odluku o zasebnoj identifikaciji i katalogizaciji istih sadržaja na različitim medijima. Od tada se različitim medijskim inačicama iste publikacije dodjeljuju zasebni ISSN-i. Osim toga, uvidjevši da osim serijskih publikacija svojstvo serijalnosti ima i integrirajuća građa, koja je isto tako predmet interesa knjižnične zajednice, tri su se međunarodna standarda za kataložni opis ISSN, ISBD i tadašnji AACR2 2000. godine usuglasila da će se ove dvije vrste nadalje obilježavati nadređenim izrazom neomeđena građa.

Neomeđena građa je jedinica građe na bilo kojem mediju koja se izdaje tijekom nekog razdoblja bez unaprijed utvrđenog kraja izlaska (ISSN manual 2015, 159). Dok je serijska publikacija vrsta neomeđene građe koja se objavljuje u uzastopnim zasebnim sveščićima ili dijelovima, obično s bročanim podacima (ISSN manual 2015, 13), integrirajuća građa se nadopunjuje ili osuvremenjuje osuvremenjivanjima koja ne ostaju zasebna, već su uklopljena u cjelinu (ISSN manual 2015, 15). Primjeri za serijske publikacije su časopisi, revije, novine i nakladničke cjeline, a integrirajućih baze podataka, mrežne stranice, wiki i tiskane publikacije sa slobodnim listovima. Predmet identifikacije mreže ISSN-a su sve serijske publikacije te selektivno neomeđena integrirajuća građa. Odabire se neomeđena integrirajuća građa koja ima jedinstveni naslov, jedinstveni URL i koja objavljuje uredničke sadržaje. Isključuju se osobne stranice, oglasi, stranice organizacija, političkih stranaka, reklamne i promotivne

publikacije, publikacije koje uglavnom preuzimaju sadržaje s drugih stranica ili upućuju na sadržaje na drugim stranicama te efemerne publikacije (ISSN manual 2015, 16).

Mreža ISSN-a vodi se osnovnim principima identifikacije prema kojima isti sadržaj na različitim medijima, bilo da se objavljuje pod istim ili sličnim naslovom, dobiva zasebni ISSN i zasebni kataložni zapis, dok različiti formati (PDF, HTML, MOBI) istog naslova i sadržaja na mreži koriste isti ISSN i jedan kataložni zapis. Različita jezična i geografska izdanja karakteristična za serijske publikacije dobivaju zasebni ISSN. Kataložni zapis izrađuje se uvidom u publikaciju koju opisuje. Primarni je izvor podataka za kataložni opis mrežne publikacije, sukladno standardu ISSN-a, naslovni zaslon i glavni izbornik publikacije. Zapisi se međusobno povezanih publikacija povezuju.

Predmet interesa identifikacije i katalogizacije jest publikacija u cijelosti, a ne njeni pojedini dijelovi ili sveščići. Stoga opis neomeđene građe treba zabilježiti prošlost serijske publikacije, ali i pretpostaviti njena svojstva u budućnosti (Le Bœuf 2017, 7). U tome je i razlika između takve publikacije i prodajnog oglasa, jednokratne poveznice za preuzimanje kupljene publikacije, kazala određenog broja ili pojedinih sveščića publikacije objavljenih na različitim mrežnim mjestima. Mrežna neomeđena građa objavljuje se određenom učestalošću pod jedinstvenim naslovom i jedinstvenim URL-om. Naslovni zaslon je mjesto gdje se pristupa mrežnoj publikaciji, mjesto gdje ona počinje. Naslovni zaslon treba sadržavati jasno istaknut naslov publikacije, impresum s podacima o nakladniku, glavnom uredniku, učestalosti osuvremenjivanja i početnoj godini postavljanja na mrežu. Ona sadrži pristup ili podatak o pristupu cjelovitom tekstu kada se radi o publikaciji na pretplatu ili uz registraciju korisnika.

Tiskane je serijske publikacije na mreži preporučljivo objavljivati pod naslovom izvornika. Posebno je to naglašeno kod serijskih publikacija koje su doživjele više promjena naslova ili kod publikacija koje objavljuju priloge. Sadržaje je takvih publikacija potrebno objavljivati odvojeno, svaku pod pripadajućim naslovom. Time se značajno povećava njihova prepoznatljivost, vidljivost i dostupnost, omogućava dodjela ISSN-a, adekvatno citiranje, uvrštavanje i zastupljenost nacionalnih znanstvenih sadržaja

u svjetskim bazama podataka. Istim preporukama vode se i drugi identifikacijski sustavi (Crossref 2018).

Kako ne bi došlo do nepotrebne promjene naslova časopisa, a time i ISSN-a, na naslovnom zaslonu serijske publikacije preporučljivo je navoditi naslov i podnaslov serijske publikacije, usporedni naslov i podnaslov, kao i varijantne naslove.

Primjena navedenih definicija, principa i preporuka omogućava jasnu i nedvosmislenu identifikaciju neomeđene građe te njeno pronalaženje i korištenje od strane korisnika i čitatelja. Ovu nedvosmislenost u određenoj mjeri narušavaju promjene do kojih dolazi kod prijenosa izvorno tiskane serijske publikacije u mrežno okruženje, a nastaju pod utjecajem tehnologije ili ostalih socijalnih, društvenih i znanstvenih utjecaja na načine oblikovanja i objavljivanja sadržaja.

Objavljivanje tiskanih izvornika u mrežnom okruženju

Objavljivanje tiskanih izvornika u mrežnom okruženju u većini se slučajeva odvija bez značajnih izmjena u prepoznavanju njihova identiteta određenog naslovom, nakladnikom, autorima, vrsti građe i drugim bibliografskim elementima. Primjenom ponuđenih načina strukturiranja i objavljivanja sadržaja, digitalne tehnologije omogućavaju bržu i ekonomičniju objavu sadržaja. Posljedično dolazi do preobličavanja vrsta i podvrsta knjižnične građe u odnosu na tiskani izvornik. Druge promjene nastaju pod utjecajem uredničkih politika, politika platformi za objavu publikacija i principa znanstvenog bodovanja objavljenih sadržaja.

Utjecaj tehnologije

Odmah nakon same odluke o identifikaciji mrežne neomeđene građe primijećeno je da se serijske publikacije, uglavnom novine i magazini preneseni iz tiskanog u mrežno okruženje, počinju objavljivati u oba oblika – kao serijska i kao integrirajuća građa ili u potpunosti postaju integrirajuća građa. Tako npr. *Večernji list*, osim objave PDF-a svakog broja (*Večernji list* <http://vecernjilist.newspaperdirect.com/epaper/hr-hr/viewer.aspx>) u mrežnom okruženju, dobiva i mrežnu integrirajuću stranicu sa sadržajima koji hijerarhijski i strukturalno prethode samom pristupu novinama (*Večernji.hr* <https://www.>

[vecernji.hr/](https://www.vecernji.hr/)). S vremenom, integrirajući sadržaji koji prethode samim novinama postaju sve dinamičniji i bogatiji sadržajem i prepoznaju se kao zasebna publikacija, a ne više drugi format istog sadržaja ili uvodna stranica pristupu novinama.

Prva preporuka Mreže ISSN-a bila je mrežne novine i magazine koji, osim obročnenih svešćića nastalih iz matrice tiskanih publikacija na mrežnim stranicama, objavljuju svoj integrirajući dio identificirati na višoj hijerarhijskoj razini, tj. kao integrirajuću građu. S vremenom se pokazalo da se mrežne integrirajuće stranice novina i magazina sve više razvijaju, objavljuju se pod različitim naslovima i sadržajima u odnosu na tiskane inačice, čitateljska publika i pretplatnici su im različite interesne skupine te da ih treba identificirati zasebno kao dvije publikacije: integrirajuću i serijsku.

Druga primijećena pojava jest da se podatak o nazivu nakladničke cjeline u kojoj se određene publikacije u tiskanom izdanju objavljuju na mreži u potpunosti gubi ili nakladnička cjelina poprima svojstva časopisa. Naime, prijenos sadržaja iz tiskanog u mrežno okruženje ne podrazumijeva uvijek prijenos i njegovog potpunog vizualnog identiteta pa se kod prijenosa sadržaja svešćića u drugi format (npr. HTML) često izostavlja navođenje podatka o nakladničkoj cjelini. Monografske se ili serijske publikacije tako objavljuju u tiskanom izdanju u određenoj nakladničkoj cjelini na mreži objavljuju bez prijenosa podatka o nakladničkoj cjelini ili se serijska publikacija objavljuje pod nazivom nakladničke cjeline bez prijenosa podatka o naslovu serijske publikacije.

Sve veću sličnost nakladničkih cjelina i časopisa omogućile su tehničke mogućnosti objavljivanja i neadekvatnost primjene pravila o uređivanju tiskane nakladničke cjeline u mrežnom okruženju. Naime, osim objavljivanja određene skupine publikacija, bilo serijskih bilo monografskih, kao skupine zasebnih jedinica koje se, osim pod vlastitim naslovom, objavljuju pod zajedničkim naslovom, naslovom nakladničke cjeline (ISSN manual 2015, 165), publikacija objavljivana u nakladničkoj cjelini treba imati svojevrsnu naslovnu stranicu nakladničke cjeline s podacima o naslovu, numeraciji, uredništvu, naslovu objavljenom unutar nakladničke cjeline, kao i naslovnicu i impresum publikacije koja se objavljuje unutar nakladničke

cjeline (ISBD 2014, 311). Ovaj način oblikovanja predviđen je za tiskane publikacije koje se objavljuju unutar jedne nakladničke cjeline. Njihovo povezivanje na mreži omogućuje se kroz stvaranje dva naslovna zaslona, zaslona nakladničke cjeline i naslovnog zaslona publikacije, koja se objavljuju unutar nakladničke cjeline ili dijeljenja jednog naslovnog zaslona s podacima o nakladničkoj cjelini i pripadajućoj publikaciji navedenima na odgovarajući način.

Primjer dobro uređene nakladničke cjeline je *EU and comparative law issues and challenges series* (<http://www.pravos.unios.hr/eu-and-comparative-law-issues-and-challenges-series>) koji objavljuje monografske zbornike radova. Na stranicama se navode svi podaci propisani definicijom. Drugi primjer je primjer objavljivanja separata unutar određene nakladničke cjeline gdje se nakladničke cjeline *EFZG working paper series* (<https://hrcak.srce.hr/efzgwps>) i *Radni materijali EIZ-a* (<https://hrcak.srce.hr/radni-materijali-eiza>) na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske *Hrčak* objavljuju kao časopisi, a njihovi separati su objavljeni kao članci tog časopisa.

Ovisno o tome kako su strukturalno uređene, mrežne nakladničke cjeline bit će identificirane i katalogizirane kao nakladničke cjeline ili kao časopisi. Prepoznavanje i bilježenje bibliografskih podataka o publikaciji, osim neposrednim uvidom u publikaciju (De visu), provodi se sukladno propisanom izvoru za preuzimanje podatka, kao i odlukom pojedine knjižnice o ekonomizaciji postupka katalogizacije. Tako izostanak identifikacije nakladničke cjeline ili navođenja podatka o njoj može biti uzrokovan potpunim izostankom ovog podatka na publikaciji ili njenim navođenjem na mjestu koje nije izvor podatka. Katalogizator tako prilikom katalogizacije koristi propisani izvor podataka – naslovni zaslon, a ne svaki pojedini svešćić. Razlog tome je ranije spomenuta temeljna odluka o identifikaciji publikacije kao takve, a ne njenog pojedinog svešćića. Upravo iz tog razloga osnovni bibliografski podaci moraju, osim u pojedinom svešćiću, biti navedeni i na naslovnom zaslonu publikacije.

Iako se rječnici, leksikoni, enciklopedije u mrežnom okruženju mogu i dalje objavljivati na identičan način kao i u tiskanom, gdje se svaka izmjena sadržaja oblikuje i objavljuje kao novo izdanje, sve je češći slučaj da se

objavljuju kao neomeđena integrirajuća građa, tj. baza podataka koja se osuvremenjuje novim sadržajima, kao i izmjenama ranije objavljenih tekstova (Reynolds i Beck 2009, 45). Ovaj oblik objavljivanja dopušta češća osuvremenjivanja i ekonomičniji je od objavljivanja novog izdanja. Tako tiskana i mrežna inačica istog naslova u drugom slučaju nemaju više ista svojstva i ne pripadaju istoj vrsti građe te se posljedično identificiraju različitim identifikatorima. Tiskani rječnici, leksikoni i enciklopedije objavljuju se kao monografske publikacije, a na mreži postaju neomeđena građa kojoj se sadržaj sa svakim novim osuvremenjivanjem sve više razlikuje od tiskane inačice (Yale University Library: Monographs vs. Integrating Resources 2018). Stoga se sukladno vrstama građe različito pristupa njihovoj identifikaciji i katalogizaciji. Sustav ISBN-a knjigom smatra publikaciju osmišljenu kao cjelinu u jednom svesku ili u konačnom broju svezaka. ISBN se može dodijeliti onim publikacijama koje odgovaraju navedenoj definiciji, tj. onima koje nisu namijenjene osuvremenjivanjima sadržaja. Sukladno pravilima sustava ISBN-a, publikacijama koje su podložne osuvremenjivanjima koja su odmah dostupna te se stoga ne mogu smatrati novim izdanjem, ISBN se ne dodjeljuje. Mrežnim inačicama rječnika, enciklopedija i leksikona može se dodijeliti ISBN ukoliko se svaka izmjena može oblikovati i objaviti kao novo izdanje, no dinamičnim rječnicima, enciklopedijama i leksikonima koji se osuvremenjuju učestalošću koja ne dozvoljava objavljivanje zasebnih izdanja, ISBN se ne dodjeljuje. Takvoj se neomeđenoj integrirajućoj građi, ovisno o učestalosti osuvremenjivanja i načinu oblikovanja, dodjeljuje ISSN. U slučaju izostanka podatka o učestalosti njezina osuvremenjivanja baza podataka se smatra dovršenom i identificira se i katalogizira kao monografska (Yale University Library: Identifying Integrating Resources 2018).

Primjeri su baza podataka koje se osuvremenjuju *Encyclopedia of American Foreign Policy* i *Wikipedia*. Sasvim je suprotni primjer *Zbornik radova MIPRO*, čija su tiskana i na CD-ROM-u inačica oblikovane kao serijska, a na mreži na stranicama *IEEE Xplore digital library* objavljuje se kao monografska publikacija (<https://ieeexplore.ieee.org/xpl/mostRecentIssue.jsp?punumber=8392484>).

Naime, zbornici radova koji se objavljuju pod jedinstvenim naslovom identificiraju se ISSN-om i katalogiziraju kao serijska publikacija, dok se zbornici koji se objavljuju bez određene učestalosti ili se objavljuju svaki puta pod drugim naslovom ili nazivom skupa identificiraju ISBN-om i katalogiziraju kao monografske publikacije (Blažević et al. 2008). Način objavljivanja navedenog zbornika koji je odredila *IEEE Xplore digital library* ne omogućuje identifikaciju navedene publikacije kao mrežne serijske publikacije, dodjelu ISSN-a niti međusobno povezivanje zapisa različitih medijskih inačica iste publikacije.

Utjecaj uredničkih politika

Problemi u identifikaciji javljaju se i kod publikacija koje su više puta promijenile naslov, a nakladnik pod jednim, obično tekućim naslovom objavljuje ostale naslove bez njihovog navođenja. Tako na primjer *Hrvatska i komparativna javna uprava* izlazi od 2011. godine (<https://hrcak.srce.hr/ccpa>), a sveščići prethodnog naslova *Hrvatska javna uprava* koji je objavljivan od 1999. do 2010. godine objavljeni su na *Hrčku* u arhivi tekućeg naslova, tj. *Hrvatske i komparativne javne uprave*. S obzirom na to da je tako objavljen, nije mu moguće dodijeliti ISSN niti u metapodatke o mrežnom tekućem naslovu ugraditi podatak o prethodnom naslovu. Isto tako, *Obnovljeni život* izlazi od 1971. godine (<https://hrcak.srce.hr/obnovljeni-zivot>), a prethodni naslov *Život*, objavljivan od 1919. do 1944. godine, sakriven je u arhivi prethodnog naslova.

Čest je i problem promjene jezika naslova pod kojim se publikacija objavljuje. Naime, nakladnici koji objavljuju svoje publikacije pod stvarnim naslovom na jednom i usporednim naslovom na drugom jeziku mogu mijenjati redoslijed navođenja naslova bez promjene ISSN-a i izrade novog kataložnog zapisa sve dok navode oba naslova. Potreba za promjenom navođenja redoslijeda i predstavljanja publikacije pod usporednim naslovom, npr. naslovom na engleskom umjesto pod stvarnim naslovom na hrvatskom jeziku, nalazi se u svjetskim bazama podataka u kojima su oni "upotrebljiviji i vidljiviji" ako naslov navode na engleskom jeziku. Takve publikacije su npr. *Koža i obuća*=*Leather and footwear*=*Leder und Schuh*=*Le cuir et la chaussure* (<http://www.hdko.hr/>), *Ribarstvo*=Croatian

journal of fisheries (<https://ribarstvo.agr.hr/index.php?lang=hr>); *Energija*=*Journal of energy* (<http://journalofenergy.com/>).

Tako je časopis *Energija* godinama objavljivan s usporednim naslovom *Journal of energy*. Od jednog trenutka časopis se počeo objavljivati pod usporednim naslovom *Journal of energy*. ISSN se ne mijenja dok god se ova dva naslova, neovisno o redoslijedu njihova navođenja, navode na naslovnom zaslonu publikacije.

U nakladništvu tiskanih serijskih publikacija nije uobičajeno da više nakladnika istovremeno objavljuje istu tiskanu serijsku publikaciju (Young 2004, 38). No mrežni časopisi se, osim serijskim publikacijama karakterističnih geografskih i jezičnih izdanja, objavljuju i na stranicama nakladnika, na platformama za objavu serijskih publikacija, u citatnim bazama podataka te su te pojavnosti najsličnije pojmu izdanja kod knjiga.

Kod ovakvih izdanja događa se da se ista publikacija na različitim mrežnim mjestima objavljuje pod različitim naslovom i različitim nakladnikom. Različite varijacije naslova pojavljuju se zbog netočnog navođenja naslova, objavljivanja pod prethodnim, varijantnim naslovom ili proizvoljno odabranim naslovom. Neujednačeno navođenje nakladnika obično se odnosi na navođenje prethodnih naziva ili drugih oblika naziva nakladnika ili svjesnog ili nesvjesnog prepuštanja prava nakladnika platformi za objavu publikacija ili citatnoj bazi. Takav primjer je časopis *Automatika* nakladnika KoREMA koji se na stranicama portala *Hrčak* (<https://hrcak.srce.hr/automatika>) objavljuje pod nakladnikom KoREMA. Na stranicama svjetskog nakladnika znanstvenih sadržaja *Taylor & Francis* iste sadržaje prvo objavljuje pod nazivom nakladnika *Taylor & Francis*, a nakon upozorenja nakladnika od strane ISSN ureda, podatak je promijenjen i sada nejasno upućuje na zaključak o dva nakladnika *Taylor & Francis* i KoREMA (<https://www.tandfonline.com/toc/taut20/current>).

Drugi primjer je časopis *Ribarstvo*=Croatian *journal of fisheries* koji na *Hrčku* (<https://hrcak.srce.hr/ribarstvo>) za nakladnika navodi *Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, a na stranicama *DeGruytera* navedeni nakladnik je *DeGruyter* (<https://content.sciendo.com/view/journals/cjf/cjf-overview.xml>). Tako kod serijskih publikacija koje su objavljene na više

mrežnih mjesta ili platformi često nije moguće utvrditi uloge ustanova koje su sudjelovale u proizvodnji i/ili objavi (nakladnika izvornika, proizvođača ili raspačavatelja itd.).

Neki od navedenih primjera ukazuju na to da se mrežne serijske publikacije mijenjaju često, a ponekad čak i retroaktivno. Izmjene se često odnose na već ranije objavljene sveščice (Shadle 2004, 140). Retroaktivnim izmjenama mogle bi se smatrati pojave kada nakladnik ili platforma za objavljivanje serijskih publikacija prethodne naslove objavljuju pod tekućim, usporednim ili nekim drugim naslovom ili aktualnim nakladnikom ili pod nazivom drugog pravnog tijela. Takve bibliografske podatke na tiskanim izdanjima nije bilo moguće retroaktivno mijenjati dok se na online serijskim publikacijama mijenjaju često, nedosljedno i retroaktivno (Getliher 2017, 130). Naime, kod konvencionalnih je analognih dokumenata raspon mogućih izdanja ograničen, dok digitalne tehnologije omogućuju stvaranje neograničenog broja izdanja u bilo koje vrijeme iz matrice samog dokumenta (Delsey 2003, 36).

Zaključak

Principi identifikacije i katalogizacije mrežne neomeđene građe postavljeni su prije dvadesetak godina. Standardi za identifikaciju i katalogizaciju ujedno određuju odgovarajuće načine uređivanja publikacija. Promjene do kojih je došlo u prijenosu tiskanih serijskih publikacija u mrežno okruženje očekivane su i očekuju se i nadalje.

Literatura

Béquet, Gaëlle, Louise Howlett, i Mirna Willer. 2015. "Interaction between IFLA standards and other library standards: ISBD, RDA, UNIMARC and ISSN: a long-lasting relationship" Paper presented at: IFLA WLIC 2015 – Cape Town, South Africa in Session 166 – Standards Committee, 1-13. <http://library.ifla.org/1102/1/166-bequet-en.pdf>. Datum pristupa: 13. 1. 2019.

Blažević, Dorica, Vesna Hodak, Sonja Pigac Ljubi, i Jasenka Zajec. 2008. *Upute o postupanju s graničnim publikacijama*. <http://katalogizacija.nsk.hr/wp-content/uploads/2015/09/Grani%C4%8Dne-publikacije-2008.pdf>. Datum pristupa: 13. 1. 2019.

Nastale promjene pokazuju da mrežno okruženje nudi bolje mogućnosti strukturiranja i objavljivanja kojima se osigurava brža i ekonomičnija dostupnost sadržaja. Promjene se odnose na promjenu u načinu objavljivanja određenih podvrsta serijskih publikacija, magazina i novina iz serijskih u integrirajuću građu, nakladničkih cjelina koje u mrežnom okruženju nestaju ili postaju sve sličnije časopisima, pojavu novih oblika izdanja serijskih publikacija na mreži, promjenu rječnika, leksikona i enciklopedija iz monografskih publikacija u neomeđenu građu, promjenama nastalim pod utjecajem zahtjeva platformi za objavu publikacija i znanstvenog bodovanja objavljenih sadržaja. Druge se pak neujednačenosti odnose na izbor uredničkih politika, politika platformi za objavu znanstvenih sadržaja, kao i principa bodovanja znanstvenih aktivnosti znanstvenika.

Iako se neke od navedenih promjena mogu usmjeravati i oblikovati trajnom pismenom i usmenom edukacijom nakladnika i objavljivanjem uputa o načinima uređivanja mrežnih publikacija, druge postupno pokreću promjenu paradigme nakladništva koja se za sada odražava u pitanjima promjene definicije izdanja i nakladnika.

Crossref. 2018. "Journal title management". <https://support.crossref.org/hc/en-us/articles/213123866-Journal-title-management>. Datum pristupa: 13. 1. 2019.

Delsey, Tom. 2003. "Preispitivanje konvencionalnih paradigmi za opis dokumenata" *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 46(1/2): 32-43.

Getliher, Danijela. 2017. "Digitalne reprodukcije serijskih publikacija: identifikacija i katalogizacija" *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59(1/2): 127-146.

ISBD: međunarodni standardni bibliografski opis, objedinjeno izdanje. 2014. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

ISSN manual. 2015. Paris: ISSN International Centre.

Le Bœuf, Patrick, ed. 2017. *Definition of Pressoo: a conceptual model for Bibliographic Information Pertaining to Serials and Other Continuing Resources*. Den Haag: IFLA. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/PRESSoo/pressoo_v1-3.pdf. Datum pristupa: 13. 1. 2019.

Reynolds, Regina, Marla Whitley Chasler, i Melisa Beck. 2009. "The Tao of Serials: 101 Things Non-Catalogers Should Know About serials ...or is it continuing resources?" *The serials librarian* 56(1-4): 44-53.

Shadle, Steve. 2004. "The aggregator-neutral record: putting procedures into practice" *The serials librarian* 47(1/2): 139-152. http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J123v47n01_10. Datum pristupa: 13. 1. 2019.

Yale University library. 2018. "Cataloging E-Monographs: Copy Cataloging and Variant Format Cataloging: Monographs vs. Integrating Resources". <https://web.library.yale.edu/cataloging/e-resources/e-books-copy>. Datum pristupa: 13. 1. 2019.

Yale University library. 2018. "Cataloging Online Integrating Resources: Identifying Integrating Resources". <https://web.library.yale.edu/cataloging/e-resources/updating-websites>. Datum pristupa: 13. 1. 2019.

Young, Naomi Kietzke. 2004. "The aggregator-neutral record: new procedures for cataloging continuing resources" *The serials librarian* 45(4): 37-42. http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J123v45n04_03. Datum pristupa: 13. 1. 2019.

POPULARIZACIJA KULTURNE BAŠTINE NA PRIMJERU IZDAVAČKE DJELATNOSTI GRADSKA BIBLIOTEKE I ČITAONICE KOTOR

POPULARIZATION OF CULTURAL HERITAGE ON EXAMPLE OF PUBLISHING ACTIVITY OF CITY LIBRARY AND READING ROOM KOTOR

Jasmina Bajo, bibliotekarska savjetnica

Gradska biblioteka i čitaonica Kotor, Kotor, Crna Gora
jasmina.bajo@kckotor.me

Sažetak

U ovom radu predstavimo izdavačku djelatnost Gradske biblioteke i čitaonice u vezi sa popularizacijom i prezentacijom kulturne baštine Boke i Crne Gore.

Izdavačka djelatnost biblioteke najvećim dijelom se ostvaruje zahvaljujući Programu zaštite i očuvanja kulturnih dobara Ministarstva kulture Crne Gore. Ovaj program već godinama podržava, finansira i sufinansira programe i projekte od značaja za ostvarivanje javnog interesa u oblasti kulturne baštine Crne Gore – konzervatorske, muzejske, bibliotečke, arhivske i kinotečke djelatnosti.

Predstavimo tri publikacije koje je Gradska biblioteka i čitaonica Kotor objavila u okviru projekata Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara Ministarstva kulture Crne Gore: naučnu publikaciju dr. Katarine Mitrović *Benediktinci na području Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije (9. stoljeće – 1571)*, zbirku poezije *Pontapeti* pjesnikinje Dubravke Jovanović i publikaciju *Dobrotske pjesmarice* Aleksandre Tomović.

Realizacijom ovih projekata Gradska biblioteka i čitaonica Kotor je značajno obogatila zavičajnu zbirku i objavila publikacije značajne za bokeljsku i crnogorsku književnost i kulturnu istoriju. Na ovaj način aktivno smo doprinijeli očuvanju, zaštiti, valorizaciji, prezentaciji i popularizaciji kulturne baštine, širenju znanja o vrijednostima i značaju kulturne baštine, razumijevanju različitih kultura, uspostavljanju saradnje između baštinskih institucija.

Ključne riječi: gradska biblioteka, izdavačka djelatnost, zavičajna zbirka, kulturna baština, Kotor, Crna Gora

Abstract

In this paper, we will present publishing activities of the City Library and reading room in regard to the popularization and presentation of the cultural heritage of Boka and Montenegro.

The publishing activity of the library is largely achieved thanks to the Programme for the Protection and Conservation of Cultural property of the Ministry of Culture of Montenegro. For years, this program supports, finances and co-finances programs and projects of major importance for the realization of public interest in the field of cultural heritage of Montenegro – conservation, museum, library, archive and cinematic activities.

We will present three publications published by the City Library and the reading room of Kotor under the projects of the Program for the Protection and Preservation of Cultural property of the Ministry of Culture of Montenegro: a scientific publication by dr. Katarina Mitrović *Benediktinci na području Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije (9. stoljeće – 1571)* (*Benedictines in the area of the Archdiocese of Bar and Kotor Diocese (9th century – 1571)*), poetry collection *Pontapeti* by poet Dubravka Jovanović and publication *Dobrotske pjesmarice* by Aleksandra Tomović.

With the realization of these projects, the City Library and reading room Kotor has significantly enriched the collection of area and published publications relevant to Boka and Montenegrin literature and cultural history. In this way, we have actively contributed to the preservation, protection, valorisation, presentation and popularization of cultural heritage, the dissemination of knowledge about the values and importance of cultural heritage, the understanding of different cultures, and the establishment of cooperation between heritage institutions.

Key words: city library, publishing activity, collection of area, cultural heritage, Kotor, Montenegro

Kotor ima dugu tradiciju civilizacije i kulture, prvenstveno zahvaljujući historijskim prilikama u kojima se razvijao. Kulturni i umjetnički život veoma je napredovao u XV i XVI vijeku pod uticajem humanizma i renesanse, koje u naše krajeve donose učenici ljudi koji pripadaju svjetovnim ili crkvenim intelektualnim slojevima. Gradska javna škola u Kotoru postoji od 1326. godine, ali je, sudeći po izvjesnim okolnostima i nekim činjenicama iz drugih izvora, osnovana 1285. godine. Tako u XIII vijeku imamo nižu gimnaziju, a u XV višu gimnaziju ili gramatikalno-humanističku školu, u XIV vijeku imamo i prvu apoteku, što svjedoči o razvijenoj kulturnoj svijesti građana.

Zahvaljujući geografskom položaju i historijskim prilikama, Kotor je imao relativno povoljne uslove za nabavku i korišćenje knjiga. Srednjovjekovni Kotor je predstavljao važnu trgovačku luku, između ostalog, i za trgovinu latiničnim i ćiriličkim knjigama. S obzirom na to da je stepen razvoja bibliotekarstva, u bilo kom društvu, ogledalo kulturnog i civilizacijskog stanja zajednice, Kotor je oduvijek bio na veoma visokom stepenu kulturnog i civilizacijskog razvitka, jer arhivski tragovi postojanja brojnih benediktinskih skriptorija u samostanima Boke Kotorske ukazuju na postojanje i prvih biblioteka još u srednjem vijeku.

Preteče narodnog bibliotekarstva u Boki Kotorskoj su čitaonice i društva koja su postojala od kraja XVIII vijeka do dvadesetih godina XX vijeka.

Prva javna narodna biblioteka u Kotoru osnovana je 1832. godine, *Biblioteka opštstva Kotorskog*, ali o njoj nemamo sačuvanih arhivskih podataka, već posredni izvori potvrđuju njeno postojanje. Stoga se za najstariju javnu biblioteku u Crnoj Gori smatra *Biblioteka opštstva Risanskog*, osnovana 1835. godine.

Baštineći bogatu tradiciju, Gradska biblioteka u Kotoru osnovana je 1952. godine kao samostalna ustanova kulture. U maju 1964. godine pripojena je Centru za kulturno-prosvjetnu djelatnost, današnjem Kulturnom centru "Nikola Đurković" Kotor, u čijem je sastavu kao organizaciona jedinica i danas.

Uprkos izuzetnoj tradiciji i društveno-kulturnom uticaju čitaonica u Boki Kotorskoj, Gradska biblioteka nije imala odgovarajući tretman u kulturnoj politici grada. Nekada kulturno središte intelektualnog sloja grada i mjesto do-

nošenja veoma važnih odluka, Biblioteka je četrdesetak godina bila smještena u neuslovnom prostoru koji ne odgovara bibliotečkim standardima. Godine 2000. konačno je preseljena u adekvatan prostor, na Pjaci od kina.

Gradska biblioteka i čitaonica Kotor jeste opštinska javna biblioteka koja je nosilac i središte bibliotečko-informacione djelatnosti u opštini. Primjenom savremenih tehnologija u oblasti bibliotečkog poslovanja, korišćenjem štampanih i elektronskih resursa i stručnim radom osoblja, Biblioteka se razvija kao informacioni, obrazovni i kulturni centar u svojoj sredini. Misija biblioteka, naročito javnih, jeste da doprinose podizanju kvaliteta života u lokalnoj zajednici, da budu živo srce grada.

Kotor je grad pod zaštitom Uneska, grad svjetske kulturne baštine, što znači da su razvijena izdavačka djelatnost biblioteke i kvalitetna zavičajna zbirka od najvećeg značaja za popularizaciju kulturne baštine – izdavačka djelatnost kao jedan od vidova kojim biblioteka pokušava obuhvatiti bogatu kulturnu, naučnu i književnu stvaralačku djelatnost istaknutih pojedinaca koji su svojim djelima obogatili lokalnu kulturnu baštinu, a zavičajna zbirka jer čuva identitet lokalne zajednice, osvještava pripadnost jednoj kulturnoj, historijskoj i geografskoj sredini.

Izdavačka djelatnost biblioteke najvećim dijelom se ostvaruje zahvaljujući Programu zaštite i očuvanja kulturnih dobara Ministarstva kulture Crne Gore. Ovaj program već godinama podržava, finansira i sufinansira programe i projekte od značaja za ostvarivanje javnog interesa u oblasti kulturne baštine Crne Gore – konzervatorske, muzejske, bibliotečke, arhivske i kinotečke djelatnosti.

Realizacijom prihvaćenih projekata doprinosi se očuvanju, zaštiti, valorizaciji, prezentaciji i popularizaciji kulturne baštine, širenju znanja o vrijednostima i značaju kulturne baštine, razumijevanju različitih kultura, uspostavljanju saradnje između baštinskih institucija.

*

Gradska biblioteka i čitaonica Kotor je tokom 2015. godine implementirala projekat *Kulturna baština Boke i Crne Gore – evropska kulturna baština* iz Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara za 2015. godinu Ministarstva kulture Crne Gore. Projekat je podrazumijevao objavljivanje naučne publikacije dr Katarine Mitro-

vić *Benediktinci na području Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije (9. stoljeće – 1571)*.

Dr Katarina Mitrović je naučni saradnik Centra za istorijsku geografiju i istorijsku demografiju pri Filozofskom fakultetu u Beogradu. Bavi se proučavanjem položaja i uloge Katoličke crkve na teritoriji današnje Srbije i Crne Gore u periodu srednjeg vijeka i u rano moderno doba. Ova publikacija pruža cjelovit pregled istorije benediktinskog monaškog reda na području Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije u razdoblju od druge polovine 9. vijeka do 1571. godine, čime je značajno unaprijeđeno poznavanje istorije hrišćanske crkve u srednjovjekovnom periodu na našim prostorima. Uprkos tome što je Red Sv. Benedikta ostavio neizbrisiv trag u evropskoj istoriji, u savremenoj historiografiji i srodnim naukama nije mu posvećeno dovoljno pažnje. Područje jurisdikcije Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije, vijekovima prožimano brojnim benediktinskim zajednicama i kulturnim tragovima njihovog prisustva, bilo je jedno od najznačajnijih istočnojadranskih uporišta ovoga crkvenog reda. Benediktinci su imali ogroman značaj za edukaciju i opismenjavanje domicilnog stanovništva. U nekoliko vijekova njihove pune aktivnosti postavljeni su temelji budućih obrazovnih institucija na tim teritorijama.

Područje Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije tek je ovim istraživanjima potpuno obrađeno i uklopljeno kao značajan segment u istoriju reda benediktinaca, koja sama po sebi predstavlja veliku temu evropske društvene i vjerske istorije. Publikacija je promovisana u Kotoru i Herceg Novom tokom 2016. godine. Naredne, 2017. godine Gradska biblioteka i čitaonica Kotor je u saradnji sa Savezom Crnogoraca Hrvatske, Narodnim muzejom Zadra i Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja Rijeka organizovala veoma uspješne promocije ove naučne publikacije u Rijeci i Zadru. Promocije su se realizovale u sklopu projekta *Popularizacija i prezentacija kulturne baštine Boke i Crne Gore u Rijeci i Zadru*, koji je finansiralo Ministarstvo kulture Crne Gore, a u okviru Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara za 2017. godinu.

*

Zbirku poezije *Pontapeti* pjesnikinje Dubravke Jovanović Gradska biblioteka Kotor objavila je u okviru Programa zaštite i očuvanja kulturnih dobara za 2016. godinu Ministarstva kulture

Crne Gore. Poezija Dubravke Jovanović baštini upravo jedan od najznačajnijih elemenata nematerijalne kulturne baštine – jezik, jer je odlikuje bogatstvo lokalnog jezika kojim se čuva tradicija i duh Kotora. Pjesnikinja Dubravka Jovanović predstavlja jednog od posljednjih čuvara i branitelja bokeškog leksičkog naslijeđa.

Akademik Tonko Maroević u svom eseju za pjesnikinju kaže “da je najuvjerenija i najmotiviranija čuvarica prebogate bokeške kulturne baštine”. Poezija Dubravke Jovanović je “leksičko blago koje se prepoznaje po zvuku”, primijetila je Aleksandra Vuković, dodajući da je Dubravka i “rizničarka onog starog”, a prof. dr Novak Kilibarda istakao je da “Crna Gora niti je imala niti danas ima, osim Dubravke Jovanović, drugoga pjesnika koji svakim dahom svoga pjesničkoga bića izranja iz talasa sredine u kojoj životno obitava. Dakako, Crna Gora takođe nema grada osim Kotora, doajena među njima, koji je svoga pjesnika uobličio po svome obličju i krvotoku”. Publikacija je veoma uspješno promovisana u Kotoru i Tivtu.

*

Gradska biblioteka i čitaonica Kotor je tokom 2017. godine objavila publikaciju Aleksandre Tomović *Dobrotske pjesmarice*, koju je sufinansiralo Ministarstvo kulture Crne Gore u okviru Programa za sufinansiranje projekata i programa od značaja za ostvarivanje javnog interesa u oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva u 2017. godini. Autorka u ovoj studiji predstavlja književni i kulturno-istorijski značaj dobrotskih pjesmarica. Objavljivanjem ove publikacije skrenuli smo pažnju na značaj dobrotskih pjesmarica koje, iako još uvijek u rukopisu, ne zaslužuju da budu zaboravljene. Ove pjesmarice su se razvijale paralelno sa umjetničkom baroknom literaturom u Boki Kotorskoj. Iako nemaju izraženu umjetničku vrijednost koju posjeduje visoka barokna literatura, one imaju izuzetnu kulturno-istorijsku vrijednost. Dobrotske pjesmarice oslikavaju duh Dobrote i njenih građana u periodu kada ona postaje i razvija se kao građanska sredina sa svojim osobenostima, kulturološki umnogome drugačijim od ostalih dijelova Boke Kotorske. Pjesme dobrotskih pjesmarica za temu uglavnom imaju more i plovību. Ova studija pruža cjelovitu sliku o jedinstvenosti i vrijednosti pisanog kulturnog naslijeđa oličenog u stvaralaštvu dobrotskih pomoraca-pjesnika.

Realizacijom ovih projekata Gradska biblioteka i čitaonica Kotor je značajno obogatila zavičajnu zbirku i objavila publikacije značajne za bokeljsku i crnogorsku književnost i kulturnu istoriju. Time je dala svoj značajan doprinos čuvanju, istraživanju i promociji naše baštine, kao trajnoj vrijednosti koja se prenosi s generacije

na generaciju, ali baštini upravo brigom i očuvanjem svakog pokoljenja i sviješću o važnosti prepoznavanja, čuvanja i prezentovanja pojedinačnih, materijalnih i nematerijalnih, dobara.

Literatura

Bajo, J. 2014. "Pregled istorije bibliotekarstva u Kotoru" U Knjiga o Kotoru, 109–121. Beograd: Magelan pres.

Jovanović, D. 2007. *Na šotani bokeljske otmenosti*. Beograd: Plavi jahač.

Jovanović, D. 2016. *Pontapeti*. Kotor: Kulturni centar Nikola Đurković, Gradska biblioteka i čitaonica Kotor.

Karun, B. 2007. "Kulturna baština – zajednički imenitelj biblioteka, arhiva i muzeja" Evropske smjernice za saradnju lokalnih kulturnih institucija biblioteka, arhiva i muzeja. Prva međunarodna konferencija BAM 2007, 21–22. septembra 2007. http://bam.ba/images/stories/Zbornici/knjiga_sazetaka2007.pdf. Datum pristupa: 15. 10. 2018.

Kodrić, L. 2011. "Modeli saradnje arhiva, biblioteka i muzeja pri realizaciji digitalnih infomacijskih usluga" Tehnički in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: 10. zbornik referatov dopolnilne ga izobriževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih od 6 – 8. april 2011. http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/radenci2011/42_kodric_2011.pdf. Datum pristupa: 15. 10. 2018.

Martin, R. S. 2004. "Saradnja i promena: arhivi, biblioteke i muzeji u SAD" *Infoteka* 5 (1/2): 5-12.

Mitrović, K. 2015. *Benediktinci na području Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije (9. stoljeće – 1571)*, Kotor: Kulturni centar Nikola Đurković, Gradska biblioteka i čitaonica Kotor.

Tomović, A. 2007. *Dobrotske pjesmarice*. Kotor: Kulturni centar Nikola Đurković, Gradska biblioteka i čitaonica Kotor.

Trailović, G. 2013. "Saradnja biblioteka, arhiva i muzeja" *Čitalište* 12 (22). http://citaliste.rs/casopis/br22/trailovic_goran_1.html. Datum pristupa: 15. 10. 2018.

POKLONJENI PREDMETI I DRUGI NAČINI POPUNJAVANJA ZBIRKI ODJELJENJA ZA ETNOLOGIJU ZEMALJSKOG MUZEJA BiH (2005-2017)

GIFTED ITEMS AND OTHER METHODS OF COMPLETING THE COLLECTIONS OF DEPARTEMENT FOR ETHNOLOGY OF THE NATIONAL MUSEUM B&H (2005-2017)

Ernis Šljivo, kustos

Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH
Odjeljenje za etnologiju
enis77@hotmail.com

Sažetak

U prilogu se govori o poklonjenim predmetima, koje su građani Sarajeva, ali i drugih gradova Bosne i Hercegovine, u posljednjih dvanaest godina poklonili Odjeljenju za etnologiju Zemaljskog muzeja BiH. Predmeti koji su dobijeni na poklon znatno su doprinijeli popunjavanju sadržaja postojećih zbirki Odjeljenja za etnologiju. Mnogi pojedinci podstaknuti različitim motivima, u različitim prilikama poklonili su Muzeju predmete iz svoje porodične zaostavštine. S obzirom na to da su sistemski otkupi predmeta svedeni na minimum, danas pokloni građana predstavljaju najčešći način popunjavanja muzejskih zbirki.

Ključne riječi: Odjeljenje za etnologiju, zbirke, poklonjeni predmeti

Abstract

The article deals with gifted items that the citizens of Sarajevo and other cities of Bosnia and Herzegovina have given to the Department of Ethnology of the National Museum of Bosnia and Herzegovina for the last twelve years. The items that were gifted have largely contributed to the contents completion of existing collections of the Department of Ethnology. Many individuals were motivated by different motifs, and at various occasions gave the Museum items from their family legacy. Considering that the systematic purchase of items is minimized, today, citizen's gifts are the most common way of completing museum collections.

Key words: Department for ethnology, collections, gifted items

Uvod

Utemeljenje i razvojni put zbirke Odjeljenja za etnologiju možemo pratiti od osnivanja Zemaljskog muzeja BiH 1888. godine do danas. U periodu od 129 godina rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine dostigle su broj od oko 20.000 predmeta, podijeljenih u 17 tematskih

zbirki u Odsjecima za materijalnu i duhovnu kulturu. U Folklornom arhivu Zemaljskog muzeja BiH čuva se više hiljada različitih dokumenata u vidu zapisa, rukopisa i druge arhivske građe donesene s terenskih istraživanja, kao i ilustrativna građa (fotoploče, negativ, fotografije, crteži, video i tonski zapisi).

Utemeljitelj zbirke Odjeljenja za etnologiju bio je ujedno i prvi kustos Zemaljskog muzeja BiH, dr. Ćiro Truhelka.¹ Početnu zbirku činili su proizvodi sarajevskih zanatlija² koje su članovi Muzejskog društva otkupili s namjerom da kulturno naslijeđe Bosne i Hercegovine javnosti bude predstavljeno na svjetskim izložbama, poput onih u Beču, Parizu, Budimpešti i drugim velikim centrima u tadašnjoj Evropi.

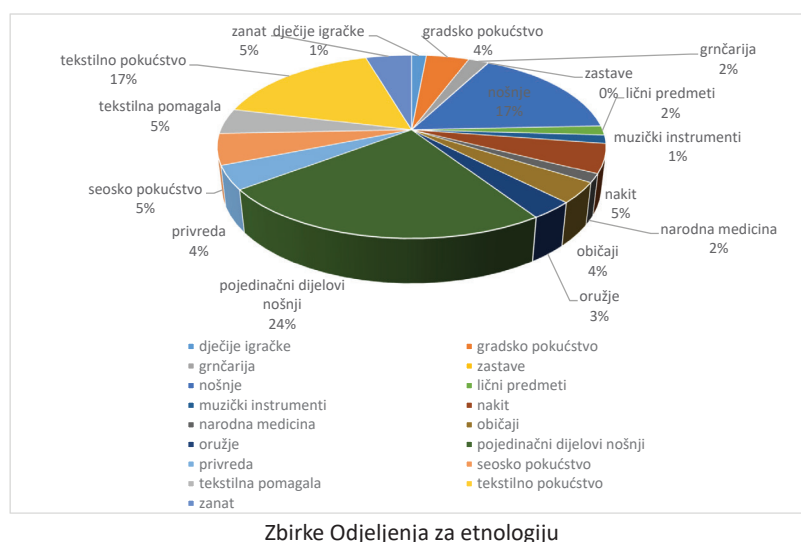
Povećanje i obogaćivanje zbirke Odjeljenja za etnologiju Zemaljskog muzeja BiH nastavljeno je dugogodišnjim neprekinutim radom, u skladu s mogućnostima institucije i stručnim kadrom, u različitim državnopravnim okvirima: najprije u austrougarskom periodu, potom u prvoj i drugoj Jugoslaviji skupa s popratnim ratnim razdobljima, pa sve do danas. Višedecenijska djelatnost stručnjaka Odjeljenja za etnologiju na proučavanju kulturnog naslijeđa svih naroda Bosne i Hercegovine uključivala je i sistematski otkup predmeta. Na taj način snabdijevane su muzejske zbirke, a javnosti su predstavljane putem stalnih i povremenih izložbenih postavki.

Cjelokupna dosadašnja djelatnost Zemaljskog muzeja BiH uticala je na mnoge ljude da poklone Muzeju predmete pa su, osim otkupima, na terenu muzejske zbirke obogaćivane poklonima pojedinaca i ustanova. S obzirom na finansijsku situaciju u kojoj se posljednjih dvadesetak godina nalazi Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, pokloni građana postali su važan činilac u očuvanju i širenju muzejskih zbirki.

Zbirke i poklonjeni predmeti

U periodu koji ovaj prilog obuhvata, od 2005. do 2017. godine, zbirke Odjeljenja za etnologiju obogaćene su s 344 poklonjena predmeta. Pokloni dobijeni u posljednjih deset godina, po svom kvalitetu, znatno su doprinijeli popunjavanju sadržaja postojećih zbirki.³

Pokloni su pristizali u različitim prilikama, a građani koji su ih poklanjali rukovodili su se raznovrsnim motivima, od kojih je najčešći saznanje da će se poklonjeni predmeti, kao trajne kulturne vrijednosti, najbolje sačuvati upravo

Zbirke Odjelenja za etnologiju

¹ Zaslugom dr. Ćire Truhelke zbirka Odjeljenja za etnologiju obogaćena je vrlo lijepim kompletima nošnji, kako iz različitih krajeva BiH tako i svih bh. naroda. Otkupljene su bogate zbirke oružja, umjetnički izrađenoga na domaćem tlu za vrijeme osmanske uprave, što predstavlja rad domaćih i stranih obrtnika (puške, handžari, kubure, noževi, sablje i dr.) Od tekstilnih predmeta, osim nošnji, treba spomenuti i nabavku ćilima, posebno fragmente velikog perzijskog ćilima iz 1635, koji se sastoji iz sedam dijelova i čini svjetski raritet. Osim navedenih predmeta, Truhelka je za Odjeljenje nabavio sobe iz Sarajeva, Jaica i Srebrenice s bogatom drvorezbarijom. (Spomenica 1988: 265-266, 271)

² Zbirka etnografskog materijala postupno se povećavala pa se tada, osim nošnji, nabavlja nakit kao proizvod nadaleko poznatih bosanskohercegovačkih obrtnika kujundžija. Nabavljaju se i proizvodi drugih obrtnika: kazandžija, drvorezaca, terzija (krojača), sarača (remenara), kovača, abadžija i drugih koji danas čine zbirku gradskog obrta i pokušstva. (Spomenica 1988: 266)

³ Zbirke su razvrstane prema vrstama materijala i tematskom sadržaju (privreda, gradsko i seosko pokućstvo, gradska i seoska nošnja, pojedinačni dijelovi nošnje, zanati, nakit, muzički instrumenti, makete, običaji i vjerovanja, narodna medicina, dječije igrčke, tekstilno pokućstvo, oružje, pribor za pušenje i dr.). U okviru zbirki primijenjen je sistem regionalne sistematizacije, a kod ponekih tipološke i nacionalne (nošnje) klasifikacije.

u Zemaljskom muzeju BiH. Čest povod za poklanjanje određenih predmeta bio je prestanak njihove upotrebne vrijednosti u savremenom načinu življenja, a nisu rijetki ni slučajevi u kojima su predmeti poklanjani u znak sjećanja na članove porodice i drage osobe kojima su predmeti pripadali.

Prema podacima iz inventarnih knjiga Odjeljenja za etnologiju poklonjeni predmeti uglavnom pripadaju tradicionalnoj seoskoj kulturi, dok je posljednjih godina primjetan i porast broja predmeta iz gradske sredine.

U posljednjih 12 godina vrijednim poklonima uvećana je Zbirka gradskog pokućstva koja danas broji 722 predmeta. Predmeti iz ove zbirke, pored estetskog doživljaja, pružaju i podatke o kulturi stanovanja na prostoru Bosne i Hercegovine krajem 19. i tokom 20. stoljeća. Među poklonjenim predmetima za ovu zbirku nalazi se i radna soba dr. Mehmeda Spahe.⁴

Zbirka gradskog pokućstva obogaćena je i *man-galom*⁵ iz porodice Begajete Muminović. *Mangalu* je izradio Mustafa Muminović, kazandžija u Sarajevu. Izrađena je od bakra i ukrašena tehnikom *iskucavanja* i tehnikom na *proboj*, motivi ukrašavanja predstavljaju veliki broj medaljona u kojima su prikazani motivi džamija, a slova su ispisana arapskim pismom.

Slika 1 Mangala

Među predmetima koji su upotpunili *Zbirku gradskog pokućstva* nalazi se i *Radioprijemnik KOSMAJ 49*. Radioprijemnik je Muzeju poklonio prof. dr. Tomislav Išek iz Sarajeva. Važno je napomenuti da je za svaki eksponat vezana i priča iz života njegovog vlasnika. U tom smislu prof. Išek nam je prenio i nekoliko podataka za Radioprijemnik:

Slika 2 Radioprijemnik

Fotografija prikazuje radio robne marke Philips, tip KOSMAJ 49, koji je nakon Drugog svjetskog rata sklopljen u SFR Jugoslaviji, u tvornici Radio industrija Nikola Tesla. Radioprijemnici nisu bili u prodaji, već su dodjeljivani najboljim radnicima.

Radioprijemnik je u obitelji Išek upotrebljavan od 1948. godine. Milan Išek je radio dobio kao istaknuti sindikalni funkcioner. S četvericom radnih kolega osnovao je Krojačku radionicu iz koje je kasnije nastala tvornica ALHOS.⁶

Organizovanje izložbi i različitih manifestacija u Muzeju praćeno je i doniranjem predmeta od strane muzejskih posjetilaca. Vrijedno je spomenuti *Kulturno veče Odjeljenja za etnologiju*, u organizaciji Zemaljskog muzeja BiH i švedske nevladine organizacije *Cultural Heritage without borders* (Kulturno naslijeđe bez granica, CHwB). U okviru programa te večeri

⁴ U znak sjećanja na istaknutog člana porodice dr. Mehmeda Spahu, ministra u vladi Kraljevine Jugoslavije, jednog od najznačajnijih bosanskohercegovačkih i bošnjačkih političara 20. stoljeća, njegov unuk Kenan Spaho Zemaljskom muzeju BiH poklonio je radnu sobu svoga djeda. Ovom prilikom Odjeljenje za etnologiju na poklon je dobilo namještaj iz prve polovine 20. stoljeća: radni sto, sofú, dvije fotelje, dva ormara s rolo vratima, klub sto i stolicu.

⁵ *Mangala* – tur. prema Škaljiću – sud posebnog oblika, napravljen obično od bakra (a može biti i od mesinga, lima ili zemlje), u kojem se drži žeravica radi zagrijavanja sobe ili za podgrijavanje jela ili kafe. Obična *mangala* je izrađivana samo s *atešlukom* (posudom za vatru), ali je često, kao bitan konstrukcijski elemenat, imala *atešten* – *emin* (štitnik od vatre), mrežasto izbušen poklopac ili jednostavno “zaliven” bakrom. *Mangala* je služila i za postizanje posebnog ugođaja “meraka” koji se stvarao pored otvorenog žara. S posebnim zadovoljstvom, uz mangalu se pila kafa.

⁶ Prema riječima kazivača prof. dr. Tomislava Iška, kada je radio donesen u kuću, niko od ukućana nije smio da ga dodirne, jer prvi put vide takvu spravu. Komšije su se okupljale u kući Išekovih da slušaju radioprogram – vijesti i prenose nogometnih utakmica.

prezentiran je i grnčarski zanat, a tom prilikom Šaban Orhan, grnčar iz Lješeva kod Visokog, poklonio je Muzeju svoje grnčarske proizvode.

Slika 3 Grnčarija

Izložbena djelatnost muzejskih stručnjaka jedan je od najvažnijih proizvoda muzeja jer ona objedinjava i prosvjetnu i pedagošku komponentu njihove djelatnosti. Različite izložbe također su motivirale jedan broj posjetilaca, a istovremeno i poštovalaca Muzeja, da svojim poklonima daju doprinos bogatstvu muzejskih zbirki. Povod za poklanjanje predmeta Muzeju bile su izložbe koje je realizovalo Odjeljenje za etnologiju Zemaljskog muzeja BiH. Spomenut ćemo samo neke od njih poput: Sarajevo između dvije carevine; Milan Karanović – Život i rad; Tradicionalni ribolov u Bosni i Hercegovini; U svijetu igre; Sviram kako pjesma kazuje; Darovani predmeti porodice Ceković; Dani krompira i luka; Bosanskohercegovački ćilimi iz zbirke Zemaljskog muzeja BiH; Koja je moja košulja; Budni snovi; Dr. Ćiro Truhelka – U spomen na jednog pionira; Sehara – sevdalinka, pa sve do trenutno postavljene: Sarajevski fragmenti safavidskih tepiha.

Terenski rad

Značajan broj predmeta dobijen je prilikom terenskih istraživanja 2008. godine (etnološko-folkloristička istraživanja Kraljeve Sutjeske i okoline te etnološko-folkloristička istraživanja Prusca), kao i istraživanja tokom 2009. i 2010. godine. Spomenuta istraživanja odnose se na projekte pod naslovom: *Promjene u kulturi stanovanja izbjeglog i raseljenog stanovništva Srebrenice na primjeru sarajevskih naselja Vogošća i Osijek*, kao i istraživanje pod naslovom: *Žene etnolozi sa ženama nosiocima tradicije, na primjeru Konjica*. Nakon obavljenih terenskih istraživanja u Pruscu i Kraljevoj Sutjesci,

objavljena je monografija 2013. (*Glasnik Zemaljskog muzeja* br. 50) koja je ispratila rezultate rada sa spomenutog terena.

Neposredni susreti stanovnika BiH sa stručnjacima Muzeja na terenu, prilikom istraživanja, potaknuli su mnoge građane – direktne stvaraoce i nosioce kulturnog naslijeđa naše zemlje – da predmete iz ličnog i porodičnog naslijeđa poklone Zemaljskom muzeju BiH.

Terenski rad na spomenutim istraživačkim projektima rezultirao je 71 poklonjenim predmetom iz oblasti materijalne kulture. Najveći broj dobijenih poklona pripada *Zbirci tekstilnog posuđa* u kojoj su svoje mjesto našli primjerci ukrasnih peškira, draperija, miljea, jorgana i drugih unikatnih predmeta. Poklonima dobijenim prilikom terenskih istraživanja obogaćena je i *Zbirka pojedinačnih dijelova nošnji* predmetima kao što su libade, košulje, bluze, anterije i drugi dijelovi nošnji koje danas rijetko možemo pronaći.

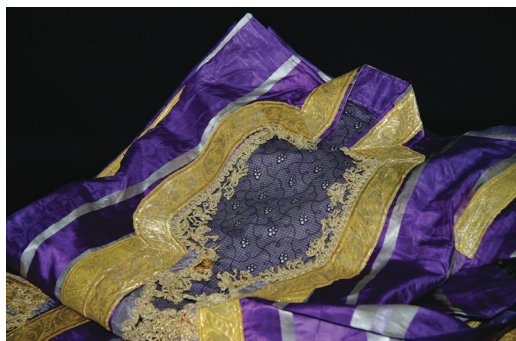
Također, tokom posljednjih terenskih istraživanja u Konjicu, Zbirka za usmenu poeziju proširena je jednim cjelovitim rukopisnim prilogom od oko 1000 narodnih pjesama pod naslovom *Zov zavičaja* koje su nastale u recentnom razdoblju naše folklorne baštine na području Konjica, kao i brojnim usmenim pjesmama sakupljenim od različitih kazivača. Donirani predmeti ove vrste ranije su pristizali i putem pošte te je tako 1955. inventarisana zbirka od hiljadu lirskih pjesama u pet svezaka koju je načinio Smajl O. Bradarić, vjeroučitelj iz Maglaja.

Slika 4 Rukopis

Zbirka pojedinačnih dijelova narodnih nošnji ukupno broji 4073 predmeta, a u posljednjih 12 godina poklonima je uvećana za 73 predmeta. Većinom su poklanjani tradicionalni odjevni predmeti zanatske izrade koje su krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća nosili stanovnici sela

i gradova u Bosni i Hercegovini. U inventarnim knjigama evidentirano je i poklanjanje odjevnih predmeta korištenih sredinom i u drugoj polovici 20. stoljeća, koji su većim dijelom industrijske izrade ili kreacije modnih dizajnera. Ovi predmeti također imaju kulturološku vrijednost jer svjedoče o načinu odijevanja u doba razvoja konfekcijske proizvodnje.

Slika 5 Anterija

Anerija je otmjena haljina koju su u 19. i početkom 20. st. nosile supruge uglednih članova bh. društva. Sivo-ljubičasta svilena anterija pripadala je hanumi Emiri Selmanagić, supruzi uglednog arhitekta Selmana Selmanagića porijeklom iz Srebrenice. Poklon je kćeri Selmana Selmanagića.

Slika 2 Haljina

Fotografija prikazuje svilenu haljinu za popodnevne i svečane izlaske, nošenu 80-tih godina 20. stoljeća. Haljinu je kreirala poznata modna kreatorica Mirjana Marić, a izrađena je u Tvornici konfekcije Jugoexport. Poklon je Svetlane Bajić, muzejske savjetnice Zemaljskog muzeja BiH.

Zbirka narodne medicine i vjerovanja i Zbirka narodnih običaja obogaćene su predmetima religijskog karaktera i predmetima koji su upotrebljavani prilikom obilježavanja narodnih svetkovina. Ovi zapisi svjedoče o bogatstvu i raznolikosti duhovnog kulturnog naslijeđa stanovnika Bosne i Hercegovine. Zbirka narodne medicine i vjerovanja ukupno broji 259 inventarnih jedinica, a u posljednjih 12 godina poklonjeno je 6 predmeta, među kojima su 2 hamajlije,⁷ 3 enamluka⁸ i jedan tespih.

Slika 7 Hamajlija

Fotografija prikazuje hamajliju (ogrlicu) koja je upotrebljavana za zaštitu trudnica i porodilja od uroka u vrijeme trudnoće i dojenja djece. Na tankom lančiću visi 25 privjesaka i 10 novčića. Hamajlija je nošena oko vrata, a nasljeđivana je po ženskoj liniji. Poklon je Ljiljane Beljakašić-Hadžidedić, muzejske savjetnice Zemaljskog muzeja BiH.

Zbirka narodnih običaja broji ukupno 611 predmeta, a u posljednjih 12 godina poklonjeno je 20 predmeta, među kojima najviše pisanica – uskršnjih jaja.

Igračke i igre, kao važan segment kulturnog naslijeđa, bile su predmet istraživanja kustosa u Odsjeku za duhovnu kulturu Odjeljenja za etnologiju. Rezultat njihovog rada stekao se u značajnoj Zbirci dječijih igračaka, koje datiraju iz 20. stoljeća, te mnogobrojnim zapisima o tradicionalnim igrama bosanskohercegovačke djece. Zbirka dječijih igračaka sadrži 242 eksponata koji su nastali u seoskoj sredini. Djeca su izradila većinu igračaka, koristeći materijale koji su

⁷ *Hamajlija* – ar. prema Škaljiću – Zapis zavijen u platno ili kožu, obično u obliku trokuta, koji se nosi uza se privezan za mišić ruke ili obješen o vratu ispod odijela, amulet, talisman. 2) Mala knjižica s izrekama iz Kur'ana i molitvama na arapskom jeziku, koja se obično nosi u kožnatoj ili platnenoj kesici ili u limenoj kutiji.

⁸ *En'am* – ar. prema Škaljiću – Ime jedne hamajlije, a to je zbirka (knjižica) koja sadrži šesto poglavlje Kur'ana zv. "En'am" s još nekoliko drugih izvoda iz Kur'ana. Drži se u metalnoj, obično srebrnoj kutiji (tašni).

im bili dostupni u okruženju u kojem su živjeli. U posljednjih 12 godina zbirka dječijih igračaka obogaćena je i igračkama industrijske proizvodnje. Povod za proširenje zbirke i prikupljanje novih igračaka bila je i radionica *Muzejski eksponat* i izložba *U svijetu igre* u okviru kojih je poklonjeno 15 igračaka.

Slika 8 Šivaća mašina - dječija igračka

Šivaća mašina napravljena je kao funkcionalan model originalne šivaće mašine, a korištena je kao dječija igračka u drugoj polovini 20. stoljeća. Upotrebljavana je za igru i šivenje manjih tekstilnih predmeta – krpica. Poklon je Vojke Besarović iz Sarajeva.

Zaključak

Prilog pod nazivom *Poklonjeni predmeti i drugi načini popunjavanja zbirke Odjeljenja za etnologiju Zemaljskog muzeja BiH (2005 – 2017)* ima za cilj informirati naučnu i kulturnu javnost o modelima rada i načinima popunjavanja zbirke Odjeljenja za etnologiju u recentnoj prošlosti. Također, ovaj prilog je spomenuo i određene pojedince koji su svojim poklonima iskazali povjerenje Zemaljskom muzeju BiH tako što su predmete iz svog porodičnog naslijeđa na čuvanje povjerili ovoj instituciji. Ovdje su spomenuta tek neka imena, a lista zaslužnih za očuvanje kulturnog identiteta naše zemlje mnogo je duža. Predmeti koji su putem poklona dospjeli u Muzej, a koji do sada nisu bili izlagani, također čekaju svoje vrijeme ili tematsku okosnicu u koju bi se uklopili, pa da budu izloženi. U posljednjih dvanaest godina zbirke Odjeljenja za etnologiju obogaćene su s 344 poklonjena predmeta različite namjene, koji svjedoče o kulturi življenja u našoj zemlji u 20. stoljeću. Nakon upisa u knjige inventara Odjeljenja za etnologiju i procesa zaštite i konzervacije, poklonjeni predmeti integriraju se u postojeće muzejske zbirke obogaćujući njihov sadržaj i pružajući mogućnost stručnjacima Muzeja da dopune i prošire svoja saznanja o pojedinim kulturnim elementima.

Darovani predmeti svjedoče o kulturnoj raznolikosti, sadrže društveno-kulturne poruke, razvijaju kulturu sjećanja i dokumentiraju različite segmente života stanovništva Bosne i Hercegovine tokom 20. stoljeća.

Literatura

- Bajić, Svjetlana. 2003. *Darovani predmeti porodice Ceković: katalog izložbe*. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.
- Bradarić, Smajl O. i Nirha Efendić, ur. 2018. *Narodne umotvorine: (iz Dervente i okolice)*. Sarajevo: Zemaljski muzej BiH, Slavistički komitet u Sarajevu.
- Inventarna knjiga Odjeljenja za etnologiju, podaci o poklonjenim predmetima 2005. – 2017. godine. Sarajevo: Folklorni arhiv Zemaljskog muzeja BiH.

SPOMENICA stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888-1988. 1988. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.

Škaljić, Abdulah. 1957. *Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Institut za proučavanje folkloru u Sarajevu.

**OBJEDINJAVANJE GRAĐE U FONDOVIMA NACIONALNE I UNIVERZITETSKE
BIBLIOTEKE BIH O KULTURNOHISTORIJSKOJ ZAOSTAVŠTINI
SILVIJA STRAHIMIRA KRANJČEVIĆA**

**THE CONSOLIDATION OF MATERIAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY
LIBRARY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FUNDS ON THE CULTURAL
AND HISTORICAL HERITAGE OF SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ**

Dr. Ismet Ovčina, voditelj projekta¹

ismet@nub.ba

Muamera Smajić, MA¹

muameras@nub.ba

Azra Smajić Gačević, MA¹

azra@nub.ba

Adelaida Grabovica, MA¹

adelaida@nub.ba

Anja Mastilović, dipl. komp. i dipl. bib.¹

anja@nub.ba

¹Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH

Sažetak

Objedinjavanje građe u fondovima NUBBiH o kulturnohistorijskoj zaostavštini Silvija Strahimira Kranjčevića rezultat je realizacije projekta Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine (NUBBiH), finansirana od strane Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo. Predmet istraživanja bila je građa iz fondova Specijalnih zbirki, Stare periodike i novije literature, monografije i članci, koji se čuvaju u Redovnom fondu NUBBiH. Konačni rezultat istraživanja je bibliografija koja sadrži 399 jedinice.

Po završetku projekta izdvojena je i skenirana sva popisana građa o Silviju Strahimiru Kranjčeviću i dostupna je u digitalnoj formi na odjeljenjima u kojima se nalazi.

Ključne riječi: Silvije Strahimir Kranjčević, bosanskohercegovačka književnost, kulturna historija, arhivski dokumenti, bibliografija, specijalne zbirke, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

Abstract

The Consolidation of Material in National and University Library of B&H (NULB&H) Funds on the Cultural and Historical Heritage of Silvije Strahimir Kranjčević is the result of the project realized by NULB&H, funded by the Ministry of Education, Science and Youth of the Sarajevo Canton. The subject of research was the material in Special Collections, Old Periodicals Collection, and more recent publications as monographs and articles also kept in the NULB&H funds. The final result of the research is a bibliography with 399 units.

Upon completion of the project, all the listed documents about Silvije Strahimir Kranjčević were scanned and they are available in digital form in the departments where they are located.

Key words: Silvije Strahimir Kranjčević, Bosnian literature, cultural history, archival documents, bibliography, special collections, National and University Library of Bosnia and Herzegovina

Realizacija projekta

Objedinjavanje građe u fondovima NUBBiH o kulturnohistorijskoj zaostavštini Silvija Strahimira Kranjčevića rezultat je realizacije projekta Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine (NUBBiH). U trezorima NUBBiH čuva se arhiv Silvija Strahimira Kranjčevića koji obiluje originalnom arhivskom i rukopisnom građom pogodnom za kulturološka, historijska, lingvistička i književna istraživanja. NUBBiH, također, posjeduje i njegova djela te druge objavljene radove. Predmet istraživanja bila je građa Specijalnih zbirki, Stare periodike i Redovnog fonda NUBBiH, u kojoj se nalazi mnoštvo objavljenih pjesama i drugih radova ovog autora ili radova koji su pisani o njemu.

Cilj projekta bio je:

- predstaviti lik i djelo Silvija Strahimira Kranjčevića,
- objediniti građu o Silviju Strahimiru Kranjčeviću koja se nalazi u NUBBiH,
- digitalizirati, zaštititi i očuvati arhivski dio zbirke Silvija Strahimira Kranjčevića u Specijalnim zbirkama i Staroj periodici NUBBiH,
- omogućiti uvid javnosti u arhivski fond Specijalnih zbirki i Stare periodike NUBBiH-a i
- promovirati građu koju posjeduje NUBBiH o Silviju Strahimiru Kranjčeviću kako bi akademska zajednica u Bosni i Hercegovini, kroz izradu bibliografije, dobila mogućnost da pristupi relevantnim izvorima za druga istraživanja.

Istraživački tim se sastoji od osoba koje rade na odjeljenju Specijalnih zbirki, Stare periodike, odjeljenju Bibliografije te na Odjeljenju za informacije i usluživanje korisnika. Voditelj projekta je dr. Ismet Ovčina, direktor NUBBiH, a istraživači/ce Muamera Smajić, MA, Azra Smajić Gačević, MA, Adelaida Grabovica, MA, Anja Mastilović, dipl. bibliotekarka i Teufik Osmanović, BA. U okviru realizacije projekta istraživači/ce su pristupili selekciji građe od značaja za lik i djelo Silvija Strahimira Kranjčevića u NUBBiH. Izdvojena građa je potom obrađena u okviru sistema COBISS.BH (Kooperativni online bibliografski sistem i servisi). Po završetku obrade izrađena je bibliografija. Raspored bibliografskih jedinica napravljen

je prema fondovima u kojima se građa nalazi, tako da je svaka jedinica svrstana u odgovarajuću skupinu. Unutar skupina, bibliografske jedinice su raspoređene abecednim redoslijedom, po prezimenima autora ili naslovima, u slučajevima kada to nalažu bibliotečka pravila. Opis sadrži pune informacije o publikacijama i priložima iz kojih su preuzeti, UDK broj, kao i sažetke i napomene koje su važne za korisnike. Uporedo s obradom radilo se i na skeniranju građe. U završnoj fazi projekta izdvojena je reprezentativna građa za virtualnu prezentaciju koja je postavljena na službenoj web stranici NUBBiH (www.nub.ba).

Na kraju istraživanja, objavljena je zasebna publikacija pod nazivom *Kulturnohistorijska zaostavština Silvija Strahimira Kranjčevića: objedinjavanje građe u fondovima Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine o kulturnohistorijskoj zaostavštini Silvija Strahimira Kranjčevića*, u kojoj su bibliografske jedinice ispisane u obliku listića, po standardu ISBD za različite vrste građe.

Bibliografija koju donosimo u ovom časopisu ispisana je u kraćem formatu, po standardu ISO 690 (Documentation – Bibliographic references – Content, form and Structure) koji propisuje oblik ispisa referenci. Ispis bibliografija u formatu ISO 690 prilagođen je sistemu COBISS formatu COMARC/B.

Kratka biografija Silvija Strahimira Kranjčevića

Silvije Strahimir Kranjčević (Silvinus Policarpus Antonius), pjesnik i prozaist, rođen je u Senju 1865. godine. Maturirao je u Senju i otišao u Rim da se školuje za svećenički poziv. Ubrzo shvata da to nije ono što želi i odlazi u Zagreb, gdje upisuje učiteljski tečaj. Nakon tečaja dolazi u Bosnu i Hercegovinu i počinje karijeru učitelja, predaje u Mostaru, Livnu i Bijeljini.

Prvu pjesmu "Zavjet" objavljuje u hrvatskom časopisu "Hrvatska vila", 1883. godine. Prvu zbirku poezije pod nazivom "Bugarkinje" objavljuje 1885. godine, a prvi prozni tekst 1885. godine u pravaškoj "Slobodi". Ostaje živjeti u Sarajevu nakon ženidbe s Elom Kašaj. Razbolio se 1903. godine, pa zbog liječenja odlazi u Beč 1906. godine. Poslije osam mjeseci, vraća se u Sarajevo s pogoršanim zdravstvenim stanjem.

Umro je 1908. godine u Sarajevu gdje je i sahranjen na groblju sv. Josipa.

Fond Specijalnih zbirki

Odjeljenje Specijalnih zbirki čuva štampanu i rukopisnu arhivsku građu o Silviju Strahimiru Kranjčeviću, u istoimenoj kolekciji. Od štampanih djela, u zbirci Stare i rijetke knjige nalazi se 11 publikacija izdatih u periodu od 1898. do 1945. godine. Neke od njih su *Izabrane pjesme* (Zagreb, 1898), *Odabrane pjesme omladini* (Sarajevo, 1909) i dr.

Arhiv Silvija Strahimira Kranjčevića sadrži njegove lične dokumente, fotografije i brojna pisma upućena prijateljima i književnicima u kojima piše o svom stvaralačkom radu i teškoj bolesti koja ga je savladala pred kraj života. U Arhivu se čuva i prepiska Odbora za podignuće spomenika Silviju Strahimiru Kranjčeviću, iz koje se može vidjeti s koliko su truda i zalaganja pojedinci radili da bi prikupili sredstva za izgradnju spomen-obilježja i na neki način se odužili svome prijatelju. Tu je i prepiska L. Pierottija s nasljednicima oko same izrade spomenika.

Supruga Silvija Kranjčevića Ela Kranjčević uradila je veliki broj prepisa njegovih pjesama, drama i prikupila clippinge članaka iz novina, osobito iz "Nade". Tu su i pisma upućena Eli nakon Silvijeve smrti od Ivana Meštrovića, Milana Ogrizovića, Stjepana Ilijića i dr.

Arhiv sačinjavaju i isječci o Kranjčeviću iz raznih novina izdatih u Sarajevu, Zagrebu, Pragu i sl., koje smo također uvrstili u ovu bibliografiju.

Kranjčević u Zbirci stare periodike NUBBiH

NUBBiH posjeduje fond Stare periodike u kome se nalaze novine i časopisi od velike vrijednosti, kao i građa koja dokumentira nacionalnu i lokalnu historiju, politiku i kulturu i vrlo često se traži u svrhu različitih istraživanja.

Istražujući književni opus Kranjčevića i literaturu koja govori o ovome velikom pjesniku, u fondu Stare periodike pronađeno je 114 tekstova u kojima se nalaze različiti članci i pjesme.

U književnim časopisima možemo pročitati Kranjčevićeve pjesme, priče, prijevode strane književnosti i komentare mnogih umjetničkih djela koja su objavljivana u različitim publikacijama i vremenskim periodima. Takav primjer nalazimo u bosanskohercegovačkom časopisu "Nada".

"Nadu" je uređivao Silvije Strahimir Kranjčević, a glavni urednik bio je Kosta Hörmann. Njegov angažman na časopisu "Nada" bio je veoma značajan. Prema svim pisanim dokumentima, vodio je brigu o snabdijevanju materijalom toga prilično opsežnoga časopisa, o rasporedu tekstova u njemu, o temama koje je trebalo obraditi, sve prema uputama tadašnje Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine koja je bila vlasnik i izdavač lista. Ovo je bio časopis koji je izlazio dva puta mjesečno od 1895. do 1903. godine.

Uredništvo je bez izuzetka objavljivalo tekstove bosanskih, hrvatskih i srpskih književnika, nisu obraćali pažnju na nacionalnost i poetski izražaj književnika.

Kranjčević je volio poeziju Heinricha Heinea, prevodio ju je i objavljivao u "Nadi", ali su mu njegovi stihovi bili i inspiracija za pisanje poezije. Uz pjesmu "Borba Tritona" nalazi se istoimena slika B. Knipfera koja je objavljena u broju 18 iz 1899. godine, a u broju 5 iz iste godine objavljena je pjesma "Nakon bolesti" i slika V. Firlea.

U "Nadi" su se često, pored stihova koje je "spjevao" Kranjčević objavljivale i slike W. Lea Arndta. Ostali tekstovi, pjesme i priče iz ove bibliografije objavljivani su u različitim časopisima i novinama koje su izlazile u Sarajevu i Zagrebu.

Među njima možemo pronaći "Vienac", "Behar", "Kalendar Napredak", "Večernju poštu", "Vrhbosnu", "Pregled", "Katolički tjednik", "Novog čovjeka", "Kalendar Prosvjeta", "Franjevački glasnik", "Sarajevski novi list", "Hrvatsku misao", "Bosnische Post", "Narod", "Gajret", "Bosansku vilu", "Franjevački vijesnik", "Prosvjeta", "Školski vjesnik" i "Narodno jedinstvo".

Silvije Strahimir Kranjčević u Redovnom fondu NUBBiH

Redovnim fondom NUBBiH baštini sjećanje na prošlost, skupljanjem, čuvanjem i omogućavanjem pristupa materijalima koji se odnose na historiju zajednice i pojedinca. Istražujući književni opus Silvija Strahimira Kranjčevića, u Redovnom fondu NUBBiH pronađene su 34 publikacije. Ovaj broj nikako ne umanjuje ogroman značaj i uticaj ovog velikog pjesnika za Bosnu i Hercegovinu, iz razloga što se na-

jveći dio njegovih djela, tekstova, pisama i članaka čuva u fondovima Specijalnih zbirki i Stare periodike.

Redovni fond uglavnom čuva novija izdanja zbirki pjesama Silvija Strahimira Kranjčevića, izbore književnih radova, kritike, ogleda i slične novije analize. Silvije Strahimir Kranjčević svojim literarnim opusom predstavlja jednu od ključnih pojava na prostoru južnoslavenske zajednice u devetnaestom stoljeću. Iza sebe je ostavio bogat opus poezije od 421 pjesme i 4 zbirke.

Silvije Strahimir Kranjčević u prilogima u časopisima

U fondovima NUBBiH nalaze se časopisi i novine koji su od izuzetne vrijednosti za širu zajednicu i kao takvi imaju veliku ulogu u očuvanju identiteta i kulturne baštine Bosne i Hercegovine. Oni predstavljaju jedinstven izvor podataka o kulturnom, privrednom, društvenom, političkom i naučnom životu jedne zemlje. Zbog niza zadaća koje obavljaju u društvenoj zajednici, serijske publikacije predstavljaju veoma važnu vrstu građe i izvor informacija za biblioteke, muzeje i arhive.

Literatura

- Ćorić, Boris. 1978. *Nada: književnoistorijska monografija: 1895-1903*. Sarajevo: Svjetlost.
- Dvoržak, Stanko. 1967. *Kranjčević, Kranjčević!: povodom 80-godišnjice dolaska pjesnikova u Hercegovinu*. Mostar: autor.
- Kecmanović, Ilija. 1955. *Iz života S. S. Kranjčevića*. Sarajevo: "Veselin Masleša".
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1961. *Pjesme*. Beograd: Prosveta.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1968. *Pjesme*. Beograd: Prosveta.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1982. *Gospodskomu Kastoru i druge pjesme*. Sarajevo: "Veselin Masleša".
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 2002. *Poezija*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 2007. *Pjesnička proza, kritika, pisma*. Sarajevo: Matica hrvatska: Svjetlo riječi.
- Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine. 2018. *Kulturnohistorijska zaostavština Silvija Strahimira Kranjčevića: (objedinjavanje*

Za realizaciju projekta u fondovima NUBBiH pronađeno je 58 članaka o ovome najznačajnijem pjesniku realizma, koji je iza sebe ostavio veliko naslijeđe. Bibliografija obuhvata članke koji su objavljivani u periodu od 1948. do 2016. godine u sljedećim serijskim publikacijama: "Brazda", "Godišnjak BZK 'Preporod'", "Hrvatska misao", "Iseljenički almanah", "Izraz", "Korijen", "Most", "Naši dani", "Nova zora", "Novi izraz", "Odjek", "Oslobođenje", "Osvit", "Pitanje književnosti i jezika", "Prosvjetni list", "Putevi", "Zora Cankarjeva" i "Život".

24. 5. 08.
Stoji, fortis, ne pjevaš se ta
pjesme, fortis, misliš ta,
naglašavajući strof
Dvoj. Silvije

građe u fondovima Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine o kulturnohistorijskoj zaostavštini Silvija Strahimira Kranjčevića) = *Cultural and historical heritage of Silvije Strahimir Kranjčević: (the consolidation of material in National and University Library of Bosnia and Herzegovina funds on the cultural and historical heritage of Silvije Strahimir Kranjčević)*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

NADA. Uredništvo. 1985. "Našim čitaocima!" *Nada: pouci, zabavi i umjetnosti*. 1(1): 1.

Ovčina, Ismet, Grebović-Lendo, Nadina, Smajić, Muamera, Žero, Adisa i Mastilović, Anja. 2016. *Blago Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine = Treasures of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine.

Silvije Strahimir Kranjčević. "Životopis" [online] <http://www.sskranjcevic.hr/uvod.ASP?PisID=1>. Datum pristupa: 5. 7. 2018.

APENDIKS

BIBLIOGRAFIJA

Stara i rijetka knjiga

1. DVORNIKOVIĆ, Vladimir. *Studije za psihologiju pesimizma. Dio I., Shakespeare Hamlet. Dio II., Kranjčević*. Zagreb: Hrvatski štamparski zavod, 1923. VIII, 227 str. [COBISS.BH-ID 32486151]
2. DLUSTUŠ, Ljuboje, MILAKOVIĆ, Josip, KAPETANOVIĆ, Riza, KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Franc Josif I. : 1848.-1898.*. Sarajevo: Zemaljska štamparija, 1898. 46 str., [8] listova s tablama, ilustr. [COBISS.BH-ID 3446790]
3. *Hrvatska pjesma : izbor umjetnog pjesništva za puk*, (Zabavna knjižnica, sv. 49.). Zagreb: Društvo svetojeronimsko, 1907. 216 str. [COBISS.BH-ID 17658374]
4. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izabrane pjesme*, (Zabavna knjižnica Matice hrvatske, sv. 210-212). U Zagrebu: Matica hrvatska, 1898. 224 str. [COBISS.BH-ID 19927815]
5. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Kroz život i djelo*, (Noviji hrvatski pisci), (Djela Silvija Strahimira Kranjčevića, sv. 4.). Zagreb: Minerva, 1934. 215 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 2811398]
6. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Odabrane pjesme omladini*. Sarajevo: Daniel A. Kajon, 1909. XXXVI, 76 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 2511366]
7. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Silvija Strahimira Kranjčevića pjesme*. Novo, dopunjeno izd. Zagreb: Matica hrvatska, 1943. 224 str., ilustr. [COBISS.BH-ID 135098375]
8. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Silvije Kranjčević : [izbor]*, (Odabrane strane jugoslovenskih pisaca). [Beograd]: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, [1938]. 150 str. [COBISS.BH-ID 3535641]
9. MARAKOVIĆ, Ljubomir. *Nov život : književna razmatranja*. Sarajevo: vlast. nakl., 1910. 79 str. [COBISS.BH-ID 1704198]
10. JOVANOVIĆ, Jovan Zmaj, KOSTIĆ, Laza, KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir, RADIČEVIĆ, Branko, NJEGOŠ, Petar Petrović, ILIĆ, Vojislav, PETROVIĆ, Veljko, ŠANTIĆ, Aleksa, MITROVIĆ, Milorad, MAŽURANIĆ, Ivan, JAKŠIĆ, Đura, GREGORČIĆ, Simon, JAKŠIĆ, Mileta, JOVKIĆ, Proka, PRERADOVIĆ, Petar, PETKOVIĆ, Vladislav, ŽUPANČIĆ, Oton, ZOGOVIĆ, Radovan, POPOVIĆ, Jovan, NAZOR, Vladimir, KOVAČIĆ, Ivan Goran, ČOPIĆ, Branko, KULENOVIĆ, Skender, MLADENOVIĆ, Tanasije. *Odabrane pesme*. Novi Sad: Budućnost, 1945. 113 str. [COBISS.BH-ID 3035654]
11. HADŽIĆ, Osman Nuri, ALAUPOVIĆ, Tugomir, MILAKOVIĆ, Josip, KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir, DVORNIKOVIĆ, Ljudevit, BAŠAGIĆ, Safvet, DLUSTUŠ, Ljuboje, KATALINIĆ-JERETOV, Rikard, KRANJČEVIĆ, Ela, ILIJIĆ, Stjepko, PRELOG, Milan, MILIĆEVIĆ, Ivan. *Spomen-spis Silviju Strahimiru Kranjčeviću : prigodom 25. godišnjice njegovog pjesnikovanja : (sa tri slike)*. Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1908. 73 str., [3] lista s tablama, ilustr. [COBISS.BH-ID 2809606]

Rukopisna zbirka – arhiv

1. ALAUPOVIĆ, Tugomir. *Spomen Silviju Str. Kranjčeviću. Hrvatska zajednica : organ za politiku, prosvjetu i narodno gospodarstvo*, ISSN 2566-400X, 1910, god. 2, br. 2. [COBISS.BH-ID 25617926]
2. BABIĆ, Ljubomil. *[Draga Elica! : pismo Eli od Ljube Babića]*. Gređice: [Lj. Babić], 1910. [4] str. [COBISS.BH-ID 25542918]
3. BABIĆ, Ljubomil. *[Milostivna gospodjo! : pismo Eli od Ljube Babića]*. Gređice: [Lj. Babić], 1909. [4] str. [COBISS.BH-ID 25541126]
4. *[Blok sa potvrdama : za nadgrobni spomenik Silvija Strahimira Kranjčevića]*. [Sarajevo: s. n., 1908]. [69] listova. [COBISS.BH-ID 25353990]
5. *[Veleučenom gospodinu Josipu Milakoviću : pismo o pokrivanju spomenika]*. Sarajevo: [Bosansko-hercegovačko gragjevno dioničko društvo], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25431046]
6. Bosnisch-herzegowinisches literarisches Archiv. *Bosnische Korrespondenz*, ISSN 2523-9953, 30. Jänner 1910, nr. 16, str. [3]. [COBISS.BH-ID 25393414]
7. ČERNÝ, Adolf. *[Pismo o Kranjčeviću i njegovoj smrti]*. Dobřív: [A. Černý], 1913. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25458694]

8. DESPOT, Ilija. *Nad grobom Silvija Strahimira Kranjčevića*. [S. l.: I. Despot, 1913?]. [4] lista. [COBISS.BH-ID 25599750]
9. DLUSTUŠ, Ljuboje. *[Drago dijete! : pismo Ljuboja Dlustuša]*. Sarajevo: [Lj. Dlustuš], 1908. [8] str. [COBISS.BH-ID 25534214]
10. DLUSTUŠ, Ljuboje. *Silvije Strahimir Kranjčević : profesor učiteljske škole, hrvatski pjesnik, počasni član Hrvatskog pedagoškog književnog Zbora : umro 29. oktobra 1908.* Sarajevo: Zemaljska štamparija, 1908. 30 str. [COBISS.BH-ID 25198342]
11. Dr. Jovan Kršić protiv katoličkih prikaza Kranjčevićeve ličnosti. *Katolički tjednik*, ISSN 2232-9714, 14. 1. 1934, god. 10, br. 2. [COBISS.BH-ID 25638918]
12. Drama Silvija Str. Kranjčevića. *Pokret : glavno glasilo Hrvatske pučke napredne stranke*, ISSN 1847-0920, 1910, god. 7, br. 70, str. 6. [COBISS.BH-ID 25317894]
13. *Silvije Strahimir Kranjčević*. U Zagrebu: Društvo hrvatskih književnika, 1908. [3] presavijena lista, ilustr. [COBISS.BH-ID 25620742]
14. *[Slavnom odboru za podignuće nadgrobnog spomenika S. S. Kranjčevića, na ruke gospodina Milakovića : pismo da društvo trenutno nije u stanju doprinijeti izgradnji]*. Zagreb: [Društvo hrvatskih književnika], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25450246]
15. *[Slavnom odboru za podizanje spomenika S. S. Kranjčevića : pismo da Društvo trenutno nije u mogućnosti novčano pomoći]*. Zagreb: [Društvo hrvatskih književnika], 1912. [1] list. [COBISS.BH-ID 25597190]
16. DVORNIKOVIĆ, Vladimir. *Kranjčević : (o dvadesetogodišnjici smrti pesnika Kranjčevića)*. *Pravda*, ISSN 1821-360X, 6-9. januara 1933, god. 29, br. 10115/10118, str. 18, slika autora. [COBISS.BH-ID 25392134]
17. DVORŽAK, Stanko. *Kranjčevićev Hrist : (povodom 75-godišnjice pjesnikova rođenja)*. [S. l.: S. Dvoržak, 1940]. [7] listova. [COBISS.BH-ID 25639686]
18. *[Slavnom odboru za podržanje spomenika S. S. Kranjčeviću u Sarajevu : pismo da molba za tražena sredstva nije uvažena]*. Brod na Savi: [Gradsko poglavarstvo], 1912. [1] list. [COBISS.BH-ID 25423622]
19. *[Slavnom odboru za podignuće spomenika Silviju Kranjčeviću u Sarajevu : odluka da se na molbu ne može udovoljiti]*. Petrinja: [Gradsko poglavarstvo], 08. 08. 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25455366]
20. GRLOVIĆ, Milan. *[Milostivna gospodjo! : pismo Eli od Milana Grlovića]*. Zagreb: [M. Grlović], 1910. [4] str. [COBISS.BH-ID 25542150]
21. HADŽIĆ, Osman Nuri. *[Draga Ela : pismo Osmana Nuri Hadžića]*. [S. l.: O. N. Hadžić, 1908?]. [4] str. [COBISS.BH-ID 25533702]
22. HADŽIĆ, Osman Nuri. *[Draga Ela : pismo Osmana Nuri Hadžića]*. [S. l.: O. N. Hadžić, 1908. [8] str. [COBISS.BH-ID 25533190]
23. HEINE, Heinrich. *Ata Trol : satira*. Sarajevo: [S. S. Kranjčević], 1894. [13] str. [COBISS.BH-ID 25468934]
24. HÖRMAN, Olga. *[Dragi gospodin Kranjčević! : pismo Silviju od Olge Hörman]*. Sarajevo: [O. Hörman], 1907. [1] list. [COBISS.BH-ID 25586182]
25. HÖRMANN, Kosta. *[Veleučeni gospodine profesore, dragi prijatelju : pismo o razlozima nedolaska na otkriće spomenika]*. Sarajevo: [K. Hörmann], 1913. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25460998]
26. *[Odboru za podignuće spomenika Silviju Str. Kranjčeviću : pismo da molba za tražena sredstva nije uvažena zbog likvidacije banke]*. Zagreb: [Hrvatska komercijalna banka], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25432326]
27. *[Velecijenjeni gospodine i prijatelju! : pismo Josipu Milakoviću o mogućoj isplati g. Puklavcu]*. Zagreb: [Hrvatska zemaljska banka], 1913. [4] str. [COBISS.BH-ID 25448966]
28. *[Sl. Odbor za podignuće spomenika Silviju Str. Kranjčeviću u Sarajevu : pismo da molba za tražena sredstva nije uvažena]*. Sarajevo: [Središnja uprava Hrvatskog društva "Napredak"], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25442054]
29. Ela Kranjčević. *Hrvatski dnevnik : za interese bosansko-hercegovačkih Hrvata*, ISSN 2232-934X, 5. travnja 1911, god. 6, br. 78, str. 3. [COBISS.BH-ID 25201414]
30. ILIJĆ, Stjepan. *Spomen - pjesma Silviji Str. Kranjčeviću*. [Mostar: S. Ilijić], [1913?]. [3] lista. [COBISS.BH-ID 25598982]

31. ILIJIĆ, Stjepan. Uspomeni Ele Kranjčevićeve. *Hrvatska zajednica : organ za politiku, prosvjetu i narodno gospodarstvo*, ISSN 2566-400X, 5. travnja 1911, god. 3, br. 28, str. [1]. [COBISS.BH-ID 25211910]
32. ILIJIĆ, Stjepan. *[Vrlo cijenjena gospogjo : pismo Stjepana Ilijića Eli]*. Mostar: [S. Ilijić], 1909. [4] str. [COBISS.BH-ID 25535494]
33. ILIJIĆ, Stjepan. *[Vrlocijenjena gospogjo : pismo Stjepana Ilijića Eli]*. Mostar: [S. Ilijić], 1909. [4] str. [COBISS.BH-ID 25539846]
34. ALAUPOVIĆ, Tugomir, MILAKOVIĆ, Josip, HADŽIĆ, Osman Nuri, PRELOG, Milan. *Javna zahvala : [za podignuće spomenika S. S. Kranjčeviću]*. Sarajevo: [s. n.], 1914. [1] list. [COBISS.BH-ID 25326342]
35. KECMANOVIĆ, Ilija. *Život i književni rad Silvija Strahimira Kranjčevića*. [Beograd: I. Kecmanović, 1957-]. 2 sv. (647 str.). [COBISS.BH-ID 25130502]
36. KRANJČEVIĆ, Ela. *[Drama u II. čina]*. Sarajevo: [E. Kranjčević, 189-]. [14] str. [COBISS.BH-ID 25478662]
37. KRANJČEVIĆ, Ela. *[Ela o Silvijevoj biblioteci i djelima koje je čitao]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 94 str. [COBISS.BH-ID 25488646]
38. KRANJČEVIĆ, Ela. *[Kako se postaje kupališnim direktorom : i druge anegdote o javin ličnostima iz bosanskohercegovačkog života]*. Sarajevo: [E. Kranjčević, 189-]. 8 str. [COBISS.BH-ID 25476870]
39. KRANJČEVIĆ, Ela. *[Popis pjesama i radova koje je objavio S. S. Kranjčević]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4, 4 str. [COBISS.BH-ID 25489670]
40. KRANJČEVIĆ, Ela. *[Popis radova S. S. Kranjčevića]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 str. [COBISS.BH-ID 25490950]
41. KRANJČEVIĆ, Ela. *[Priča o Petru Markoviću]*. Sarajevo: [E. Kranjčević, 189-]. [4] str. [COBISS.BH-ID 25477382]
42. KRANJČEVIĆ, Filip. *[Dragi Silvije! : pismo Silviju od brata Filipa]*. Senj: [F. Kranjčević], 1907. [4] str. [COBISS.BH-ID 25585670]
43. Kranjčević i kritika. *Hrvatstvo*, ISSN 1332-1153, 23. studenoga 1909, god. 6, br. 268, str. [4-5]. [COBISS.BH-ID 25371142]
44. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Adela : roman u sonetih : iz književne nadjevine J. Dragančića*. [Sarajevo: S. S. Kranjčević, 189-]. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25466118]
45. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Članci S. S. Kranjčevića objavljeni u časopisu "Nada"]*. Sarajevo: [E. Kranjčević], 1895-1902. 19 listova. [COBISS.BH-ID 25485318]
46. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Čovjek i zemlja*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 str. [COBISS.BH-ID 25511942]
47. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Danak bio : (Balkan, 1886, broj 3)*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 list. [COBISS.BH-ID 25523718]
48. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Dragi Josipe! : pismo S. S. Kranjčevića Josipu Milakoviću]*. U Livnu: [S. S. Kranjčević], 1893. [4] str. [COBISS.BH-ID 25331206]
49. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Dragi Joško! : pismo S. S. Kranjčevića Josipu Milakoviću]*. U Livnu: [S. S. Kranjčević], 1887. [4] str. [COBISS.BH-ID 25342214]
50. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Dragi Joško! : pismo S. S. Kranjčevića Josipu Milakoviću]*. U Travniku: [S. S. Kranjčević], 1895. [4] str. [COBISS.BH-ID 25334790]
51. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Dragi Joško! : pismo S. S. Kranjčevića Josipu Milakoviću]*. U Travniku: [S. S. Kranjčević], 1896. [4] str. [COBISS.BH-ID 25336582]
52. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Dragi Joško! : pismo S. S. Kranjčevića Josipu Milakoviću]*. U Travniku: [S. S. Kranjčević], 1897. [2] str. [COBISS.BH-ID 25337094]
53. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Dragi moj Josipe! : pismo S. S. Kranjčevića Josipu Milakoviću]*. U Livnu: [S. S. Kranjčević], 1893. [4] str. [COBISS.BH-ID 25333766]
54. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Dragi prijatelju! : pismo S. S. Kranjčevića Josipu Milakoviću]*. U Livnu: [S. S. Kranjčević], 1893. [4] str. [COBISS.BH-ID 25316614]
55. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Fragmenat u stihovima]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 str. [COBISS.BH-ID 25494022]

56. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Fragment drame bez naslova : poč. 28. 06. 1899.]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 13 str. [COBISS.BH-ID 25493510]
57. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Hrvatskomu narodu prigodom otkrivanja spomenika velikanu Nikoli Tommaseu u rođenom mu Šibeniku : [pjesma]*. [Vijenac]: Tiskom A. Zannonia (St. Bulat), [1896]. 1 list. [COBISS.BH-ID 25193222]
58. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *I lane su ruže cvale ---*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 1 list. [COBISS.BH-ID 25525510]
59. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Isječci iz novina sa četiri pjesme]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 lista. [COBISS.BH-ID 25518598]
60. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Iz bilježnica (notes) Silvijevih]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 lista. [COBISS.BH-ID 25494790]
61. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Klaonica*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 10 listova. [COBISS.BH-ID 25514246]
62. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Književni prikazi S. S. Kranjčevića objavljeni u časopisu "Nada"]*. Sarajevo: [E. Kranjčević], 1895-1903. 88 listova. [COBISS.BH-ID 25473286]
63. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Kosture šuti : fragmenat]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 str. [COBISS.BH-ID 25494278]
64. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Kroz oblake rastrgane ---. Znam ja dušo ---]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 str. [COBISS.BH-ID 25513478]
65. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Kula Hadži bega u Hutovu]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 lista. [COBISS.BH-ID 25519878]
66. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Mašti*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 str. [COBISS.BH-ID 25506310]
67. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Motiv iz franjevačke crkve u Jajcu*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 3 lista. [COBISS.BH-ID 25528326]
68. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Na Kavkaz*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 lista. [COBISS.BH-ID 25524230]
69. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Pjesma bez naslova]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 str. [COBISS.BH-ID 25520134]
70. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Pjesme i fragmenti u prozi]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 lista. [COBISS.BH-ID 25504774]
71. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Pjesme od 1884. godine : Bog i Hrvati]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 lista. [COBISS.BH-ID 25516806]
72. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Početak jednoga romana : 15. 02. 1900.]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 8 listova. [COBISS.BH-ID 25496582]
73. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Primorkinji : (Vijenac 1884, broj 47). Kob*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 1 list. [COBISS.BH-ID 25520646]
74. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Prolog : sa proslave stogodišnjice rođenja dra Franceta Prešerna u Sarajevu*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 str. [COBISS.BH-ID 25510918]
75. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Proljetna želja : ("Iskra", Zadar, god. 1893, broj 78)*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 1 list. [COBISS.BH-ID 25521158]
76. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Prometej. Iz teleološkog albuma. Ožujak*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 str. [COBISS.BH-ID 25518086]
77. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Prometej : (alegorna pjesma u tri razdjela)*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 str. [COBISS.BH-ID 25518854]
78. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Proslov : u slavu "Zaječeve večeri" koju priredi dne 14. januara narodno pjevačko društvo "Trebević" u Sarajevu*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 str. [COBISS.BH-ID 25512710]
79. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Prve pjesme]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 8 str. [COBISS.BH-ID 25495558]
80. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Silvijevi rukopisi : pjesme]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 4 lista. [COBISS.BH-ID 25531142]

81. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Suncokret*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 lista. [COBISS.BH-ID 25524998]
82. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *U Katakombama*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 lista. [COBISS.BH-ID 25524486]
83. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *U Katakombama*. [Sarajevo: S. S. Kranjčević, 1883?]. [3] lista. [COBISS.BH-ID 25471494]
84. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *U slavu desetogodišnjice "Napretka", obrazovnog društva pripravnika kr. učiteljske škole u Zagrebu : proslav*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 6 listova. [COBISS.BH-ID 25503494]
85. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *U spomen Nike Spužvića Martinovog junačkog sina otca junačkog : prikazuje mu njegova hrvatska braća u Mostaru ovaj spomen ljubavi i prijateljstva : [pjesma]*. [Mostar: s. n., 19--]. [1 list]. [COBISS.BH-ID 25192198]
86. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Uspomene : (Balkan, 1886, broj 6)*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 3 lista. [COBISS.BH-ID 25521926]
87. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Uz diplomu : (Balkan, 1886, broj 10)*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 lista. [COBISS.BH-ID 25521414]
88. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Uz proslavu Hrvatske večeri u Pragu 14. 12. 1897. : u spomen 50-godišnjice proglašenja hrv. jezika javnim i državnim]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 2 lista. [COBISS.BH-ID 25529094]
89. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir, OGRIZOVIĆ, Milan. *Za drugoga : društvena drama u četiri čina*. [Sarajevo: M. Ogrizović, 19--]. 56 listova. [COBISS.BH-ID 25485062]
90. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Za drugoga : početa drama]*. [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 8 listova. [COBISS.BH-ID 25492998]
91. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *5. II. 1822 - 5. II. 1902..* [Sarajevo: E. Kranjčević, 19--]. 1 list. [COBISS.BH-ID 25527046]
92. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Prvi grijeh : alegorija u III. dijela*. [Livno: S. S. Kranjčević, 1893]. 48 str. [COBISS.BH-ID 25138182]
93. KRANJČEVIĆ, Spiridon. *Ellil!*. Ričice: [S. S. Kranjčević], 1909. [6] listova. [COBISS.BH-ID 25573638]
94. KRANJČEVIĆ, Spiridon. *Nad grobom brata svoga! Višnji!*. [S. l.: S. S. Kranjčević, 1909?]. [4] lista. [COBISS.BH-ID 25570310]
95. KRANJČEVIĆ, Tono. *[Draga Ela! : pismo Tone Kranjčevića]*. [S. l.: T. Kranjčević, 190-]. [1] list. [COBISS.BH-ID 25591302]
96. KRANJČEVIĆ, Tono. *[Dragi brate! : pismo Silviju od brata Tone]*. Zagreb: [T. Kranjčević], 1897. [4] str. [COBISS.BH-ID 25583366]
97. KRANJČEVIĆ, Tono. *[Dragi brate! : pismo Silviju od brata Tone]*. Zagreb: [T. Kranjčević], 1900. [3] str. [COBISS.BH-ID 25584134]
98. KRASOVIĆ, Milan. *[Vrlo poštovani gospodine! : pismo ravnatelja Kraljevske realne gimnazije o otkriću spomenika]*. Senj: [M. Krasović], 1913. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25456902]
99. KRNIC, Ivan. Novi S. S. Kranjčević. *Hrvat*, ISSN 1332-6716, 1926, god. 7, nr. 2034, str. 5-6. [COBISS.BH-ID 25388294]
100. KRŠIĆ, Jovan. Beleške Ele Kranjčević o mužu pesniku. *Prosvjeta : srpski narodni kalendar*, ISSN 1840-4618, 1932, br. [1], str. 104-106. [COBISS.BH-ID 25221894]
101. KRŠIĆ, Jovan. *[Bio-bibliografski podaci o S. S. Kranjčeviću]*. [S. l.: J. Kršić, 19--]. [8] listova. [COBISS.BH-ID 25576198]
102. KRŠIĆ, Jovan. *[Literatura o Kranjčeviću]*. [S. l.: s. n., 19--]. [102 str.]. [COBISS.BH-ID 25280518]
103. KRŠIĆ, Jovan. *Silvije Strahimir Kranjčević : [život i djelo]*. [S. l.: J. Kršić, 19--]. [10] listova. [COBISS.BH-ID 25639942]
104. KUČER, Oton. *[Velem. gosp. savjetnik bos.-herc. vlade Tugomir Alaupović : pismo o medijskom viđenju odsustva "Matice hrvatske" na otkriću spomenika S. S. Kranjčevića]*. Zagreb: [Matica hrvatska], 1913. [2] str. [COBISS.BH-ID 25463046]
105. KVEDER-JELOVŠEK, Zofka. Eine Dichtersgattin : (Ella Kranjčević). *Agramer Tagblatt : Organ für Politik und Volkswirtschaft*, ISSN 1847-2257, 6. Mai 1911, nr. 104, str. 1. [COBISS.BH-ID 25387782]

106. Literarni "legionaš". *Riečki novi list*, ISSN 1333-7645, 19. prosinca 1908, god. 2, br. 300, str. [1]. [COBISS.BH-ID 25377542]
107. LUNAČEK, Vladimir. Ein kroatischer Dichter : [Silvius Strahimir Kranjčević: "Trzaji"]. *Agramer Zeitung*, ISSN 1332-3873, 18. October 1902, jg. 77, nr. 240, str. [1]-2. [COBISS.BH-ID 25384710]
108. MAGJER, Rudolfo Franjin. Silvije Strahimir Kranjčević : (pribilježeni reci). *Katolički tjednik*, ISSN 2232-9714, 14. 01. 1934, nr. 2, str. 2. [COBISS.BH-ID 25639430]
109. Mali vjesnik : Silvije Str. Kranjčević : 1865.-1908. *Sarajevski list*, ISSN 2232-7711, 1. novembra 1908, god. 31, br. 131, str. 2. [COBISS.BH-ID 25205510]
110. MARJANOVIĆ, Milan. Silvije Strahimir Kranjčević. *Pokret : glavno glasilo Hrvatske pučke napredne stranke*, ISSN 1847-0920, 30. listopada 1908, god. 5, br. 250, str. [1]-2. [COBISS.BH-ID 25378054]
111. MATOŠ, Antun Gustav. Aprilsko vrijeme. *Hrvatska sloboda : dnevnik Starčevićeve stranke prava*, ISSN 1332-6570, 8. travnja 1911, god. 4, br. 82, str. [1]. [COBISS.BH-ID 25372678]
112. MATOŠ, Antun Gustav. Za Kranjčevića. *Hrvatsko pravo : novine Starčevićeve Hrvatske stranke prava*, ISSN 1333-7327, 10. srpnja 1908, br. 3792, str. [4-5]. [COBISS.BH-ID 25370630]
113. MEŠTROVIĆ, Ivan. *[Draga gospodjo! : pismo Ivana Meštrovića Eli]*. Zagreb: [I. Meštrović], 1910. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25565702]
114. MEŠTROVIĆ, Ivan, MEŠTROVIĆ, Ruža. *[Draga gospodjo Elo! : pismo Eli od Ivana Meštrovića o izgradnji spomenika S. S. Kranjčeviću i od njegove supruge Ruže]*. Pariz: [I. Meštrović], 1909. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25562118]
115. MEŠTROVIĆ, Ivan, MEŠTROVIĆ, Ruža. *[Draga gospodjo Elo! : pismo Ivana Meštrovića i njegove supruge Ruže]*. Pariz: [I. Meštrović], 1909. [4] lista. [COBISS.BH-ID 25559558]
116. MEŠTROVIĆ, Ivan. *[Mnogopoštovana i draga gospodjo! : pismo Ivana Meštrovića Eli o izgradnji spomenika S. S. Kranjčeviću]*. Pariz: [I. Meštrović], 1909. [4] lista. [COBISS.BH-ID 25561606]
117. MILAKOVIĆ, Josip, KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *[Dragi Silvije! : pismo Milakovića o pjesmi "Neznan grob"]*. *[Dragi Joško! : na istom listu odgovor Silvija]*. [S. l.: J. Milaković], 1908. [1] list. [COBISS.BH-ID 25578758]
118. MILAKOVIĆ, Josip. *[Dragi Tugomire! : pismo Josipa Milakovića sa donacijom za Kranjčevićev spomenik od Đure Bujhera]*. U Sarajevu: [J. Milaković], 1908. [1] list. [COBISS.BH-ID 25347590]
119. MILAKOVIĆ, Josip. Ela Kranjčević. *Hrvatska zajednica : organ za politiku, prosvjetu i narodno gospodarstvo*, ISSN 2566-400X, 5. travnja 1911, god. 3, br. 28, str. [1]-2. [COBISS.BH-ID 25211142]
120. MILAKOVIĆ, Josip. *U album Višnjici*. [Sarajevo: J. Milaković], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25598726]
121. *[Nekoji zanimljivi, zgodni dopisi uredništvu : objavljeni u časopisu "Nada"]*. Sarajevo: [E. Kranjčević], 1895-1902. 14 listova. [COBISS.BH-ID 25486342]
122. NEVISTIĆ, Ivan. Nepoznati Kranjčević. *Novosti*, ISSN 1333-591X, 6. studenoga 1927, god. 21, br. 307, str. 7. [COBISS.BH-ID 25373190]
123. *Izvadak iz sjedničkoga zapisnika držane sjednice dne 08. 04. 1913. : [odluka da se na molbu za tražena sredstva izgradnje spomenika S. S. Kranjčevića ne može udovoljiti]*. Gospić: [Obćinsko poglavarstvo], 09. 04. 1913. [1] presavijen list. [COBISS.BH-ID 25452806]
124. *Izvadak iz sjedničkoga zapisnika držane sjednice dne 23. 12. 1912. : [odluka da se na molbu za tražena sredstva izgradnje spomenika S. S. Kranjčevića ne može udovoljiti]*. Gospić: [Obćinsko poglavarstvo], 23. 12. 1912. [1] presavijen list. [COBISS.BH-ID 25431814]
125. *[Milostiva gospođo! : odgovor na pismo Helene Valdec]*. Sarajevo: [Odbor za podignuće spomenika Silviju Str. Kranjčeviću], 1912. [1] list. [COBISS.BH-ID 25444102]
126. OGRIZOVIĆ, Milan. *[Draga gospodjo Elo! : pismo Milana Ogrizovića o preradbi drame "Za drugoga"]*. Zagreb: [M. Ogrizović], 1909. [4] str. [COBISS.BH-ID 25549830]
127. OGRIZOVIĆ, Milan. *[Draga gospodjo Elo! : pismo Milana Ogrizovića o preradbi drame "Za drugoga"]*. Zagreb: [M. Ogrizović], 1910. [4] str. [COBISS.BH-ID 25591814]
128. OGRIZOVIĆ, Milan. *[Draga i vrlo poštovana Ela-hanuma : pismo Milana Ogrizovića o preradbi drame "Za drugoga"]*. Sarajevo: [M. Ogrizović], [1910]. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25555718]
129. OGRIZOVIĆ, Milan. *[Milostiva gospodjo Elo! : pismo Milana Ogrizovića o predstavi "Hasanaginica"]*. [Zagreb: M. Ogrizović], 1909. [4] str. [COBISS.BH-ID 25548806]

130. OGRIZOVIĆ, Milan. *[Milostiva gospodjo Elo! : pismo Milana Ogrizovića o predstavi "Hasanaginica" i nacrtu Silvijeve drame "Za drugoga"]*. [Zagreb: M. Ogrizović], 1909. [4] str. [COBISS.BH-ID 25549062]
131. OGRIZOVIĆ, Milan. *[Milostiva gospodjo Elo! : pismo Milana Ogrizovića o preradbi drame "Za drugoga"]*. Zagreb: [M. Ogrizović], 1910. [1] list. [COBISS.BH-ID 25551110]
132. OGRIZOVIĆ, Milan. *[Milostiva gospodjo Elo! : pismo Milana Ogrizovića o preradbi drame "Za drugoga"]*. [Zagreb: M. Ogrizović], 1910. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25554950]
133. OGRIZOVIĆ, Milan. *[Vrlo cijenjena i draga gospodjo Elo! : pismo Milana Ogrizovića o preradbi i nacrtu drame "Za drugoga"]*. Zagreb: [M. Ogrizović], 1910. [4] str. [COBISS.BH-ID 25550598]
134. *[Odbor za Kranjčevićev spomenik : pismo o isplati računa]*. U Splitu: [Općinsko upraviteljstvo], 1913. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25464070]
135. *Osmrtnica Ele Kranjčević rođ. Kašaj*. Zagreb: Dionička tiskara, [1911]. 1 osmrtnica. [COBISS.BH-ID 25622790]
136. *Osmrtnica Silvije Strahimira Kranjčevića*. Sarajevo: Vogler i dr., [1908]. 1 osmrtnica. [COBISS.BH-ID 25185286]
137. *Osmrtnica Silvije Strahimira Kranjčevića*. Sarajevo: Vogler i dr., 29. oktobra 1908. 1 osmrtnica. [COBISS.BH-ID 25621766]
138. ALAUPOVIĆ, Tugomir, MILAKOVIĆ, Josip, HADŽIĆ, Osman Nuri, PRELOG, Milan. *Otkriće Kranjčevićeva spomenika*. Sarajevo: [s. n.], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25328390]
139. PAVIĆ, Josip. *[Milostiva gospodjo : pismo Eli od Josipa Pavića]*. Osijek: [J. Pavić], 1909. [4] str. [COBISS.BH-ID 25539334]
140. PLAVŠIĆ, Dušan. *[Dragi moj Silvije! : pismo Silviju od Dušana Plavšića]*. Zagreb: [D. Plavšić], 14. 03. 1907. [4] str. [COBISS.BH-ID 25589766]
141. PLAVŠIĆ, Dušan. *[Dragi moj Silvije! : pismo Silviju od Dušana Plavšića]*. Zagreb: [D. Plavšić], 1907. [4] str. [COBISS.BH-ID 25591046]
142. PLAVŠIĆ, Dušan. *[Većcijenjeni gosp. profesore, dragi prijatelju! : pismo Dušana Plavšića o spomeniku S. S. Kranjčevića]*. Zagreb: [D. Plavšić], 1912. [4] str. [COBISS.BH-ID 25596678]
143. PLAVŠIĆ, Mila. *Izjava : [Mile Plavšić da je na otkriće spomenik S. S. Kranjčeviću došla na poziv J. Milakovića]*. [Sarajevo: M. Plavšić], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25597446]
144. PLAVŠIĆ, Mile. *[Dragi Silvije! : pismo Silviju od Mileta Plavšića]*. Zagreb: [M. Plavšić], 1907. [4] str. [COBISS.BH-ID 25590278]
145. *[Popis telegrama sa prepismo njihovog sadržaja : telegrami upućeni Odboru povodom otkrića spomenika S. S. Kranjčeviću]*. [Sarajevo: Odbor za podignuće spomenika Silviju Str. Kranjčeviću, 1913?]. [8] str. [COBISS.BH-ID 25596166]
146. *[Blagorodnom gospodinu - Josip Milaković profesor : pismo iz Prve hrvatske industrije mramora L. Pierotti-a nasljednici]*. Zagreb: [L. Pierotti-a nasljednici], 1912. [1] list. [COBISS.BH-ID 25409542]
147. *[Blagorodnom gospodinu - profesor Josip Milaković : pismo iz Prve hrvatske industrije mramora L. Pierotti-a nasljednici, Josipu Milakoviću]*. Zagreb: [L. Pierotti-a nasljednici], 1912. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25422086]
148. *[Blagorodnom gospodinu - profesor J. Milaković : pismo iz Prve hrvatske industrije mramora L. Pierotti-a nasljednici]*. Zagreb: [L. Pierotti-a nasljednici], 1912. [1] list. [COBISS.BH-ID 25414406]
149. *[Blagorod. gospodinu - prof. Milaković : pismo iz Prve hrvatske industrije mramora L. Pierotti-a nasljednici]*. Zagreb: [L. Pierotti-a nasljednici], 1912. [1] list. [COBISS.BH-ID 25410822]
150. *[Štovanom odboru za podignuće spomenika S. Str. Kranjčeviću u Sarajevu : pismo da molba za tražena sredstva nije uvažena]*. Bjelovar: [Prva hrvatska štedionica, podružnica Bjelovar], 1913. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25438470]
151. *[Slavnom odboru za podignuće spomenika S. S. Kranjčeviću u Sarajevu : pismo da Društvo trenutno nema sredstva za spomenik]*. Karlovac: [Prvo hrvatsko pjevačko društvo "Zora"], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25445126]
152. RUBÍN, Jiří. *Z nové poesie chorvatské : Silvije Strahimir Kranjčević. Slovanský přehled : sborník statí dopisů a zpráv ze života slovanského*, ISSN 0037-6922, 1898, god. 2, sv. 1, str. 7-12, slika S. S. Kranjčevića. [COBISS.BH-ID 25400070]

153. SEDLAČEK, Hugo. *[Vrlo poštovani gospodine! : pismo o prikupljenim donacijama za spomenik]*. Karlovac: [H. Sedlaček], 1913. [2] lista. [COBISS.BH-ID 25457926]
154. Silvije Strahimir Kranjčević. *Bosnische Post : organ für Politik und Volkswirtschaft*, ISSN 2232-9099, 31. Oktober 1908, jg. 25, nr. 252. [COBISS.BH-ID 25205254]
155. Silvije Strahimir Kranjčević. *Obzor : jutarnji list*, ISSN 1845-4615, 30. listopada 1908, god. 49, nr. 299, str. [1]. [COBISS.BH-ID 25208838]
156. Silvije Strahimir Kranjčević. *Sarajevoer Tagblatt : unabhängige zeitung zur wahrung der oesterr.-ung. interessen auf dem Balkan*, ISSN 2232-9579, 30. Oktober 1908, nr. 129, str. [1]-2. [COBISS.BH-ID 25204486]
157. Silvije St. Kranjčević : (prema zadnjoj fotografiji za vrijeme bolesti). *Obzor : popodnevni list*, ISSN 1334-4803, 31. listopada 1908, god. 49, nr. 300, str. [1]. [COBISS.BH-ID 25212166]
158. Silvije S. Kranjčević. *Obzor : jutarnji list*, ISSN 1845-4615, 3. studenog 1908, god. 49, nr. 303, str. [1]-2. [COBISS.BH-ID 25208326]
159. *Silvije S. Kranjčević sa suprugom Elom*. [S. l.: s. n., 19--]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25624070]
160. *[Spisak banaka i općina kojima je upućen poziv za prilog podizanju spomenika S. S. Kranjčeviću]*. [Sarajevo: Odbor za podignuće spomenika Silviju Str. Kranjčeviću, 1908?]. [6] str. [COBISS.BH-ID 25345798]
161. Sprovod pok. Ele Kranjčevićeve. *Hrvatska zajednica : organ za politiku, prosvjetu i narodno gospodarstvo*, ISSN 2566-400X, 12. travnja 1911, god. 3, br. 29, str. [1]. [COBISS.BH-ID 25219078]
162. *Sprovod Silvija Strahimira Kranjčevića*. [Sarajevo: s. n., 1908]. 2 fotografije. [COBISS.BH-ID 25623558]
163. SZABO, Marijan. *[Bugarkinje]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25262342]
164. SZABO, Marijan. *[Crkva i domovina spram smrti S. S. Kranjčevića]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25262854]
165. SZABO, Marijan. *[Grob Silvija Strahimira Kranjčevića]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25257734]
166. SZABO, Marijan. *[Radniku : pjesma]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25259782]
167. SZABO, Marijan. *[Rodna kuća Silvija Strahimira Kranjčevića]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25264646]
168. SZABO, Marijan. *[Silvije Strahimir Kranjčević]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25249286]
169. SZABO, Marijan. *[Silvije Strahimir Kranjčević]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25252358]
170. SZABO, Marijan. *[Silvije Strahimir Kranjčević]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25255430]
171. SZABO, Marijan. *[Spomen soba Silvije Strahimira Kranjčevića]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25248262]
172. SZABO, Marijan. *[Svjedočba Kranjčević Silvester iz Senja]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25263110]
173. SZABO, Marijan. *[Trzaji]*. Zagreb: [M. Szabo, 1948]. 1 fotografija. [COBISS.BH-ID 25262598]
174. TADIĆ, Nikola. Silvije Str. Kranjčević u Livnu. *Napredak : glasilo Hrvatskog kulturnog društva "Napredak" u Sarajevu*, ISSN 2233-1069, travanj 1937, god. 12, br. 4, str. 38-41. [COBISS.BH-ID 25224454]
175. *[P. n. Odboru za podignuće spomenika pjesniku Silviju S. Kranjčeviću, na ruke pročelnika visokoblagodarenog gospodina Josipa Milakovića : odgovor na molbu za tražena sredstva za pomoć pri izgradnji spomenika]*. Sarajevo: [Vladin povjerenik], 1913. [1] list. [COBISS.BH-ID 25455110]
176. VALDEC, Helena. *[Slavni odbore! : pismo isprike zbog ne dolaska na otkriće spomenika]*. Zagreb: [H. Valdec], 1913. [4] str. [COBISS.BH-ID 25461510]
177. VALDEC, Helena. *[Veleštovani gospodin! : pismo Helene Valdec Josipu Milakoviću o isplatama za izgradnju spomenika]*. Zagreb: [H. Valdec], 1913. [4] str. [COBISS.BH-ID 25444614]
178. VALDEC, Rudolf. *[Mnogo poštovani gospodine profesore! : pismo Rudolfa Valdeca Josipu Milakoviću]*. London: [R. Valdec], 1912. [4] str. [COBISS.BH-ID 25410566]

179. VALDEC, Rudolf. *[Vrlo poštovani gospodine! : pismo Rudolfa Valdeca o detaljima izrade skica za spomenik S. S. Kranjčeviću]*. Zagreb: [R. Valdec], 1911. [4] str. [COBISS.BH-ID 25365510]
180. *[Velesienjena gospodjo : pismo Eli iz Senja o ostavinskim spisima]*. Senj: [s. n.], 1909. [4] str. [COBISS.BH-ID 25536006]
181. VUČIČ, Bartol. Iz djačkih dana s pok. Silvijem Kranjčevićem. *Obzor : jutarnji list*, ISSN 1845-4615, 13. lipnja 1909, god. 50, nr. 162, str. [1]. [COBISS.BH-ID 25228550]
182. ZAPLATA, Rudolf. Kranjčević i paradoksi : iz lektire Silvija Strahimira Kranjčevića : Kranjčevićeve zabilješke u djelu Maks Nordau: "Paradoksi". *Jugoslavenski list : demokratsko-liberarno hrvatsko glasilo*, ISSN 2232-9056, 20. decembra 1931, god. 14, br. 335, str. 9. [COBISS.BH-ID 25225222]

Stara periodika

1. ALAUPOVIĆ, Tugomir. Pobratimu Silviju : uz dvadeset i pet-godišnjicu književnog rada. *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 1. augusta 1908, god. 9, br. 6, str. 83. [COBISS.BH-ID 25242630]
2. BAŠAGIĆ-REDŽEPAŠIĆ, Safvet. Silviju Strah. Kranjčeviću : o 25-godišnjici pjesnikovanja. *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 1. augusta 1908, god. 9, br. 6, str. 93. [COBISS.BH-ID 25243142]
3. ČELAR, Josip. O Kranjčevićevoj poeziji. *Pregled : časopis za politički i kulturni život*, ISSN 2232-8440, maj 1929, knj. 3, sv. 65, str. 252-258, juni 1929, knj. 3, sv. 66, str. 305-312. [COBISS.BH-ID 25212678]
4. ČOLAKOVIĆ, Enver. Za drugoga. *Hrvatska misao*, ISSN 2233-0348, 1944, god. 2, br. 2/3, str. 72-75. [COBISS.BH-ID 25221126]
5. ĆATIĆ, Musa Ćazim. Silvije Strahimir Kranjčević. *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 15. decembar 1908, god. 9, br. 15, str. 230-231. [COBISS.BH-ID 25245190]
6. ĆOROVIĆ, Svetozar. Jedna uspomena na Kranjčevića. *Narodno jedinstvo*, ISSN 2232-9323, 8. decembar 1918, god. 1, br. 37, str. 2-3. [COBISS.BH-ID 26532102]
7. DLUSTUŠ, Ljuboje. Čitula : Silvije Strahimir Kranjčević, profesor učiteljske škole, hrvatski pjesnik, počasni član Hrvatskoga pedagoškog književnog Zbora, umr'o 29. oktobra 1908. *Školski vjesnik : stručni list zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu*, ISSN 2232-7703, oktobar 1908, god. 15, br. [10], str. 793-823. [COBISS.BH-ID 25234950]
8. DOMJANIĆ, Dragutin M. Uspomeni Silvija Strahimira Kranjčevića : (prigodom 25-godišnjice njegove smrti). *Napredak : hrvatski narodni kalendar*, ISSN 2232-7681, 1933, god. 22, str. 27. [COBISS.BH-ID 25218566]
9. DVORNIKOVIĆ, Ljudevit. Filozofija Kranjčevićeve poezije. *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 1. augusta 1908, god. 9, br. 6, str. 89-93. [COBISS.BH-ID 25244166]
10. DŽAJA, Matko. Korespondencija Silvija Strahimira Kranjčevića. *Napredak : hrvatski narodni kalendar*, ISSN 2232-7681, 1939, god. 29, str. 157-163. [COBISS.BH-ID 25219590]
11. HADŽIĆ, Osman Nuri, MILIĆEVIĆ, Ivan. Silvije. *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 1. augusta 1908, god. 9, br. 6, str. 82. [COBISS.BH-ID 25242374]
12. HEINE, Heinrich. Iz knjige pjesama = Die Heimkehr, Zamotani u oblake = Eingehüllt in graue Wolken, Prel'jevala se pučina = Das Meer erglänzte weit hinaus, Uz tvoju kuću - - - = Wenn ich an deinem Hause - - -. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. oktobra 1895, god. 1, br. 20, str. 384. [COBISS.BH-ID 25307398]
13. JEVTIĆ, Borivoje. Silvije Kranjčević. *Pregled : časopis za politički i kulturni život*, ISSN 2232-8440, oktobar 1928, knj. 2, br. 58, str. 242-246. [COBISS.BH-ID 25213446]
14. JURIČIĆ, Vladimir. Hrvatski književnici u vlastitoj riječi. VI, Iz Kranjčevićevih pisama s bečke klinike. *Sarajevski novi list : hrvatski informativni dnevnik*, ISSN 2232-8254, 17. ožujka 1942, god. 2, br. 262, str. 7. [COBISS.BH-ID 25236742]
15. KOLLER, Eduard. Localbericht, Enthüllung des Kranjčević - Denkmals. *Bosnische Post : organ für Politik und Volkswirtschaft*, ISSN 2232-9099, 29. Sept. 1913, jg. 30, nr. 224, str. 2. [COBISS.BH-ID 25174534]
16. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Ah, sve je sanja pusta - - -. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 9. svibnja 1891, god. 23, br. 19, str. 292-293. [COBISS.BH-ID 25324038]

17. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Angelus. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 30. siječnja 1892, god. 24, br. 5, str. 65-66. [COBISS.BH-ID 25330950]
18. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Angjeo bola. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. februar 1895, god. 1, br. 4, str. 67. [COBISS.BH-ID 25247238]
19. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Besmrtnoj sjeni dra. Franje Račkoga. *Prosvjeta : list za zabavu, znanost i umjetnost*, ISSN 2623-9493, 1. ožujka 1894, god. 2, br. 5, str. 129. [COBISS.BH-ID 26780422]
20. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Borba Tritona. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. septembra 1899, god. 5, br. 18, str. 285. [COBISS.BH-ID 25313030]
21. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Čime se ljudi tješe - - -. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 19. aprila-1. maja 1899, god. 5, br. 9, str. 135-139. [COBISS.BH-ID 25312518]
22. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Čime se ljudi tješe - - - : (momenat iz života). *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. januara 1895, god. 1, br. 2, str. 23. [COBISS.BH-ID 25263366]
23. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Demonovo ogledalo. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 18. travnja 1891, god. 23, br. 16, str. 241-243. [COBISS.BH-ID 25329670]
24. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Ditiramb. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 16. siječnja 1892, god. 24, br. 3, str. 33. [COBISS.BH-ID 25330438]
25. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Domovini : 15. kolovoza 1891. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 15. kolovoza 1891, god. 23, br. 33, str. 513-514. [COBISS.BH-ID 25325574]
26. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Duša. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. decembra 1900, god. 6, br. 23, str. 354. [COBISS.BH-ID 25314310]
27. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Eli! Eli! lamja azjantani?!. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 25. siječnja 1896, god. 28, br. 4, str. 49. [COBISS.BH-ID 25333510]
28. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Glad : fantazija. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 8. listopada 1892, god. 24, br. 41, str. 641-642. [COBISS.BH-ID 25330694]
29. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Golgota. *Franjevački glasnik : poučni i nabožni list*, ISSN 2303-7733, 1. travnja 1895, god. 9, br. 7, str. 100-101. [COBISS.BH-ID 25168134]
30. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Gospodskom Kastoru : (systema alemanicum). *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 21. studenoga 1891, god. 23, br. 47, str. 740. [COBISS.BH-ID 25328134]
31. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Heronejski lav. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. maja 1895, god. 1, br. 9, str. 173. [COBISS.BH-ID 25247750]
32. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Hrvatskoj braći iz Dalmacije : 25. kolovoza 1891. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 22. kolovoza 1891, god. 23, br. 34, str. 529. [COBISS.BH-ID 25326086]
33. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Hrvatskomu narodu o otkrivanju spomenika velikanu Nikoli Tommaseu u rodjenom mu Šibeniku. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 27. lipnja 1896, god. 28, br. 26, str. 401. [COBISS.BH-ID 25336326]
34. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. I lane su ruže cvale - - -. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 21. svibnja 1892, god. 24, br. 21, str. 321. [COBISS.BH-ID 25332486]
35. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Iza spuštenijeh trepavica. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 4. lipnja 1892, god. 24, br. 23, str. 353-354. [COBISS.BH-ID 25332742]
36. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Jataganu. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 18. travnja 1891, god. 23, br. 16, str. 241. [COBISS.BH-ID 25323526]
37. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Josipu Jurju Strossmayeru : prigodom posjeta u Bosnu ponosnu : dne 7. septembra 1896. *Franjevački glasnik : poučni i nabožni list*, ISSN 2303-7733, 15. rujna 1896, god. 10, br. 18, str. 280. [COBISS.BH-ID 25170182]
38. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Kad mi klone - - -. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 16. svibnja 1891, god. 23, br. 19, str. 305. [COBISS.BH-ID 25324294]
39. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Kako je postala nada. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 23. srpnja 1892, god. 24, br. 30, str. 465-466. [COBISS.BH-ID 25332998]
40. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Kolo sreće. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 13. rujna 1884, god. 16, br. 37, str. 581-582. [COBISS.BH-ID 25320198]
41. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Ljudske misli. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 26. ožujka 1892, god. 24, br. 13, str. 193-194. [COBISS.BH-ID 25331974]

42. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Majales. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. aprila 1902, god. 8, br. 8, str. 106. [COBISS.BH-ID 25315078]
43. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Mir Vam! : Luka : XXIV., 36.-35. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 3-15. april 1899, god. 5, br. 8, str. 123-124. [COBISS.BH-ID 25312262]
44. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Misao svieta : ora et labora!. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 22. veljače 1896, god. 28, br. 8, str. 113-114. [COBISS.BH-ID 25335558]
45. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Mjesečina. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. novembra 1900, god. 6, br. 22, str. 348. [COBISS.BH-ID 25313542]
46. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Mramorna Venus. *Prosvjeta : list za zabavu, znanost i umjetnost*, ISSN 2623-9493, 1. studenoga 1894, god. 2, br. 21, str. 660. [COBISS.BH-ID 26781190]
47. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Na shledanou : českim gostima 26. aprila 1897. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. juna 1897, god. 3, br. 11, str. 217. [COBISS.BH-ID 25311238]
48. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Nakon bolesti. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. februara 1899, god. 5, br. 4, str. 60. [COBISS.BH-ID 25313286]
49. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Nevinčetu. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 10. siečnja 1891, god. 23, br. 2, str. 20. [COBISS.BH-ID 25321734]
50. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Noć na Foru. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 11. listopada 1884, god. 16, br. 41, str. 645-647. [COBISS.BH-ID 25320454]
51. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Novoju u osvit. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. januara 1896, god. 2, br. 1, str. 1. [COBISS.BH-ID 25309446]
52. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Njegovomu veličanstvu caru i kralju Franji Josipu I. : prigodom prejšnjeg rojendana u odjek vjernih srdaca Bosne i Hercegovine : viribus unitis!. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. augusta 1896, god. 2, br. 16, str. 301. [COBISS.BH-ID 25310214]
53. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Obična priča. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 24. listopada 1891, god. 23, br. 43, str. 676. [COBISS.BH-ID 25327110]
54. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Onda. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 8. veljače 1896, god. 28, br. 6, str. 81. [COBISS.BH-ID 25334534]
55. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Overtura. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. januara 1899, god. 5, br. 2, str. 22. [COBISS.BH-ID 25312006]
56. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Ožujak. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. aprila 1903, god. 9, br. 7, str. 91. [COBISS.BH-ID 25316102]
57. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Pamet i sreća : po pripovijedanju jednoga Muhamedovca. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 27. lipnja 1891, god. 23, br. 26, str. 401-402. [COBISS.BH-ID 25324806]
58. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Pamet sa Urvine planine. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. oktobra 1895, god. 1, br. 19, str. 367-369. [COBISS.BH-ID 25263878]
59. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Pjesnik i sviet. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 1. veljače 1896, god. 28, br. 5, str. 65. [COBISS.BH-ID 25334022]
60. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Pogled na zvijezde. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. aprila 1902, god. 8, br. 8, str. 106. [COBISS.BH-ID 25315334]
61. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Portreti : (prva slika). *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 15. maja 1908, god. 9, br. 1, str. 6. [COBISS.BH-ID 25240838]
62. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Pred knjigom povjesti roda moga. *Napredak : hrvatski narodni kalendar*, ISSN 2232-7681, 1926, god. 16, [br. 1], str. 110-111. [COBISS.BH-ID 25394694]
63. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Pred kraljevskom pločom u Baški. *Napredak : hrvatski narodni kalendar*, ISSN 2232-7681, 1926, god. 16, [br. 1], str. 37-38. [COBISS.BH-ID 25394438]
64. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Priča iz pradavnih dana. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 21. veljače 1891, god. 23, br. 8, str. 113-115. [COBISS.BH-ID 25329414]
65. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Primorkinji. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 22. studenoga 1884, god. 16, br. 47, str. 741. [COBISS.BH-ID 25320710]
66. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Prolaznost. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. februara 1895, god. 1, br. 3, str. 41. [COBISS.BH-ID 25246982]

67. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Proljeću i ljubavi. I., Zaspala si - - -. II., Popio sam - - -. III., Sunce planu - - -. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 21. ožujka 1891, god. 23, br. 12, str. 177. [COBISS.BH-ID 25322758]
68. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Proljeću i ljubavi, Listaj, goro, Ej, kako li da je volim - - -. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 4. travnja 1891, god. 23, br. 14, str. 213. [COBISS.BH-ID 25323014]
69. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Promašena kob. *Prosvjeta : list za zabavu, znanost i umjetnost*, ISSN 2623-9493, 1. srpnja 1898, god. 6, br. 13, str. 406. [COBISS.BH-ID 26781958]
70. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Prvi snijeg. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. novembra 1897, god. 3, br. 21, str. 407. [COBISS.BH-ID 25311494]
71. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Ružice stida na licu : (fantazija). *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. marta 1895, god. 1, br. 6, str. 103-104. [COBISS.BH-ID 25263622]
72. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. San. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. januara 1895, god. 1, br. 1, str. 11. [COBISS.BH-ID 25246470]
73. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. San. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 30. travnja 1892, god. 24, br. 18, str. 273-274. [COBISS.BH-ID 25332230]
74. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. San ili java?. *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 1. augusta 1908, god. 9, br. 6, str. 88-89. [COBISS.BH-ID 25241350]
75. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Sanak. *Prosvjeta : list za zabavu, znanost i umjetnost*, ISSN 2623-9493, 1. siečnja 1894, god. 2, br. 1, str. 19. [COBISS.BH-ID 26780166]
76. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Slap. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. marta 1901, god. 7, br. 5, str. 70. [COBISS.BH-ID 25314566]
77. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Slavenska lipa. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. maja 1897, god. 3, br. 10, str. 186. [COBISS.BH-ID 25310982]
78. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Smrti. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 9. kolovoza 1891, god. 23, br. 32, str. 497. [COBISS.BH-ID 25325318]
79. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Snilo mi se, herub da sam - - -. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 11. travnja 1896, god. 28, br. 15, str. 225. [COBISS.BH-ID 25335814]
80. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Stara slika. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 12. prosinca 1891, god. 23, br. 50, str. 785. [COBISS.BH-ID 25328646]
81. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Sveljudski hram. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. decembra 1901, god. 7, br. 23, str. 354. [COBISS.BH-ID 25314822]
82. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Thalmoz : fragmenat. *Bosanska vila : list za zabavu, pouku i književnost*, ISSN 2232-7126, 1910, god. 25, br. 12/15, str. 187. [COBISS.BH-ID 25239046]
83. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Triptih. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 1. augusta 1902, god. 8, br. 15, str. 200. [COBISS.BH-ID 25315846]
84. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. U badnjoj noći. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 24. prosinca 1892, god. 24, br. 51, str. 803. [COBISS.BH-ID 25333254]
85. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. U noći mrtvih. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 31. listopada 1896, god. 28, br. 44, str. 692. [COBISS.BH-ID 25337350]
86. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. U slavu pedesetogodišnjice misnikovanja oca - pjesnika fra Grge Martića. *Franjevački glasnik : poučni i nabožni list*, ISSN 2303-7733, 15. siečnja 1895, god. 9, br. 2, str. 24. [COBISS.BH-ID 25168902]
87. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Utjeha. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 12. ožujka 1892, god. 24, br. 11, str. 161. [COBISS.BH-ID 25331718]
88. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Utjeha. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 7. ožujka 1891, god. 23, br. 10, str. 145. [COBISS.BH-ID 25322502]
89. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Uz četrdesetogodišnjicu književnog rada Josipa Eugena Tomića. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. april 1900, god. 6, br. 8, str. 119-120. [COBISS.BH-ID 25313798]
90. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Vani sn'ježi - - -. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 14. studenoga 1891, god. 23, br. 46, str. 721. [COBISS.BH-ID 25327622]

91. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Vanitas vanitatum : (fantazija). *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 24. siečnja 1891, god. 23, br. 4, str. 49-50. [COBISS.BH-ID 25329158]
92. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Vili pjesme. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 3. listopada 1891, god. 23, br. 40, str. 625. [COBISS.BH-ID 25326598]
93. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Vjetrić vije - - -. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 10. siečnja 1891, god. 23, br. 2, str. 17. [COBISS.BH-ID 25321478]
94. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Vox humana. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. aprila 1902, god. 8, br. 8, str. 107. [COBISS.BH-ID 25315590]
95. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Zadnji Adam. *Vienac : zabavi i pouci*, ISSN 1333-6436, 4. srpnja 1896, god. 28, br. 27, str. 417-418. [COBISS.BH-ID 25336838]
96. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Zimska pjesma. *Nada : pouci, zabavi i umjetnosti*, ISSN 1027-1856, 15. januara 1901, god. 7, br. 2, str. 22. [COBISS.BH-ID 25319430]
97. KRŠIĆ, Jovan. Beleške Ele Kranjčević o mužu pesniku. *Prosvjeta : srpski narodni kalendar*, ISSN 1840-4618, 1932, br. [1], str. 104-106. [COBISS.BH-ID 25221894]
98. KRŠIĆ, Jovan. Dvadesetpetogodišnjica smrti Silvija Kranjčevića. *Pregled : časopis za politički i kulturni život*, ISSN 2232-8440, decembar 1933, knj. 9, sv. 120, str. 747-745. [COBISS.BH-ID 25214214]
99. LOVRIĆ, Ante. Ideologija Kranjčevićeve poezije. *Novi čovjek*, ISSN 2233-0992, februar 1931, god. 7, br. 2, str. 107-112, mart-april 1931, god. 7, br. 3/4, str. 172-179. [COBISS.BH-ID 25172998]
100. MARKOVIĆ, Stipe. Uspomene na Silvija Strahimira Kranjčevića : prigodom 25=godiš. smrti. *Narod*, ISSN 2566-3259, 13. svibnja 1933, god. 1, br. 14, str. 9. [COBISS.BH-ID 25172486]
101. MILAKOVIĆ, Josip. Kranjčevićev spomenik. *Napredak : hrvatski narodni kalendar*, ISSN 2232-7681, 1914, god. 8, str. 117-126. [COBISS.BH-ID 25216774]
102. MILAKOVIĆ, Josip. Na Kranjčevićevu grobu. *Napredak : hrvatski narodni kalendar*, ISSN 2232-7681, 1914, god. 8, str. 116-117. [COBISS.BH-ID 25216262]
103. MILAKOVIĆ, Josip. Otkriće spomenika pjesnika Kranjčevića. *Napredak : hrvatski narodni kalendar*, ISSN 2232-7681, 1914, god. 8, str. 126-130. [COBISS.BH-ID 25217286]
104. MILAKOVIĆ, Josip. Silvije Strahimir Kranjčević : biografsko-bibliografski nacrt. *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 1. augusta 1908, god. 9, br. 6, str. 83-98. [COBISS.BH-ID 25244422]
105. NEVISTIĆ, Ivan. Nepoznati Kranjčević. *Gajret : glasilo "Gajreta", društva za potpomaganje đaka muslimana na srednjim i višim školama*, ISSN 1840-1023, 16. novembar 1927, god. [14], br. 22, str. 345-347. [COBISS.BH-ID 25235974]
106. NIKOLAJEVIĆ, Božo. Voštanice na grobu pesnika. *Večernja pošta*, ISSN 2232-9021, 22. januara 1926, god. [6], br. 1365, str. 2. [COBISS.BH-ID 25206022]
107. PEREGRINUS. Iza spuštenijeh trepavica. *Franjevački vijesnik : izdaju bosanski franjevci*, ISSN 2303-775X, siečanj 1930, god. 37, br. 1, str. 5-9. [COBISS.BH-ID 25211654]
108. POLIĆ KAMOV, Janko. Silvije S. Kranjčević : impresija. *Bosanska vila : list za zabavu, pouku i književnost*, ISSN 2232-7126, 1910, god. 25, br. 12/15, str. 211-215. [COBISS.BH-ID 25238534]
109. POLJAK, Isidor. Ideje Silvija Strahimira Kranjčevića. *Vrhbosna : katoličkoj prosvjeti*, ISSN 2232-903X, 5. travnja 1909, god. 23, br. 7, str. 112-114. [COBISS.BH-ID 25506054]
110. RADIĆ, Ignacij. Novi vidici u hrvatskoj "modernoj" književnosti. *Vrhbosna : katoličkoj prosvjeti*, ISSN 2232-903X, 5. ožujka 1911, god. 25, br. 5, str. 65-67, 20. ožujka 1911, god. 25, br. 6, str. 81-83. [COBISS.BH-ID 25506566]
111. ROTTER-PROGONSKI, Rudimir. Silvije Strahimir Kranjčević : prigodom dvadeset godišnjice smrti. *Novi čovjek*, ISSN 2233-0992, 1928, god. 4, br. 6 (109), str. 154-156. [COBISS.BH-ID 25174022]
112. Silvije Strahimir Kranjčević preminuo. *Behar : list za pouku i zabavu*, ISSN 2232-7452. [Štampano izd.], 1. novembra 1908, god. 9, br. 12, str. 181. [COBISS.BH-ID 25245958]
113. ŠARIĆ, Ivan. Uspomene na Silvija Strahimira Kranjčevića : o 25 godišnjici njegove smrti. *Katolički tjednik*, ISSN 2232-9714, 3. prosinca 1933, god. 9 (12), br. 49, str. 4. [COBISS.BH-ID 25222150]
114. UJEVIĆ, Tin. Trnokop u Silvijevoj bašti. *Pregled : časopis za politički i kulturni život*, ISSN 2232-8440, novembar 1933, knj. 9, sv. 119, str. 631-639. [COBISS.BH-ID 25214726]

Monografske publikacije

1. ILIĆ, Vojislav, KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir, ŠANTIĆ, Aleksa. *Izabrane pjesme*, (Biblioteka Ars, Lektira). Sarajevo: "Veselin Masleša", 1973. 294 str. [COBISS.BH-ID 1257751]
2. *Izbor književnih radova : 1941-1951*. Sarajevo: Svjetlost, 1951. 271 str. [COBISS.BH-ID 8174854]
3. KECEMANOVIĆ, Ilija. *Prepiska Silvija S. Kranjčevića. Deo 2*. Sarajevo: Svjetlost, 1966. 86 str. [COBISS.BH-ID 3128582]
4. KECEMANOVIĆ, Ilija. *Silvije Strahimir Kranjčević : monografija*. Sarajevo: Narodna prosvjeta, [1958?]. 563 str., [7] listova s tablama, ilustr. [COBISS.BH-ID 1893414]
5. KECEMANOVIĆ, Ilija. *Silvije S. Kranjčević*, (Književnost, kolo 5). 2. redigovano izd. Beograd: Rad, 1963. 38 str. [COBISS.BH-ID 64289799]
6. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Dom pod zvijezdama*. Ljubljana; Zagreb: Mladinska knjiga, 1990. 156 str. [COBISS.BH-ID 20997120]
7. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Gospodskomu Kastoru i druge pjesme*, (Biblioteka Ars, Lektira). 2. izd. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1982. 129 str. [COBISS.BH-ID 21754119]
8. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izabrana dela*, (Jugoslovenski klasici). Beograd: Narodna knjiga, 1967. 425 str. [COBISS.BH-ID 991779]
9. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izabrane pjesme*, (Biblioteka Ars, Lektira). Sarajevo: "Veselin Masleša", 1976. 128 str. [COBISS.BH-ID 914982]
10. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izabrane pjesme*, (Dom i škola). Beograd: Rad, 1975. 169 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 8200710]
11. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izabrane pjesme*, (Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 13). Sarajevo: Matica hrvatska: Svjetlo riječi, 2007. 245 str. ISBN 978-9958-830-25-9. [COBISS.BH-ID 16005894]
12. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izabrane pjesme*, (Hrvatski pisci). Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946. 195 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 3043590]
13. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izabrane pjesme Silvija Strahimira Kranjčevića*, (Srpska književna zadruga, kolo 32, br. 211). Beograd: Srpska književna zadruga, 1929. XL, 99 str. [COBISS.BH-ID 10024711]
14. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izbor*, (Školska biblioteka). Sarajevo: Svjetlost, 1962. 95 str. [COBISS.BH-ID 1971235]
15. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Izbor*, (Školska biblioteka). 2. izd. Sarajevo: Svjetlost, 1964. 96 str. [COBISS.BH-ID 2174758]
16. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Odabrane pjesme*, (Djela jugoslovenskih pisaca). 1. izd. Sarajevo: Svjetlost, 1951. 225 str. [COBISS.BH-ID 6726406]
17. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme*, (Biblioteka Dom i škola). Beograd: Rad, 1970. 113 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 8099846]
18. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme*, (Biblioteka Prosveta, 137). Beograd: Prosveta, 1968. 147 str. [COBISS.BH-ID 25453062]
19. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme*, (Biblioteka Vijenac, knj. 8). Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1981. 174 str. [COBISS.BH-ID 18834439]
20. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme*, (Jugoslovenski pisci). Beograd: Rad, 1966. 115 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 5264902]
21. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme*, (Jugoslovenski stariji pisci). Beograd: Prosveta, 1948. XXII, 175 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 3564038]
22. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme*. Beograd: Prosveta, 1961. 113 str. [COBISS.BH-ID 58265095]
23. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948. 200 str., XXX str. s tablama, ilustr. [COBISS.BH-ID 3488262]
24. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme*. 2. izd. Beograd: Prosveta, 1966. 115 str. [COBISS.BH-ID 5223430]
25. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme. Pjesnička proza. Kritike o sebi*, (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 60). Zagreb: Zora: Matica hrvatska, 1964. 287 str., ilustr. [COBISS.BH-ID 1352230]

26. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesme : [izbor]*, (Biblioteka Most). Sarajevo: BH Most, 2003. 140 str. ISBN 9958-771-15-2. [COBISS.BH-ID 11667718]
27. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Pjesnička proza, kritika, pisma*, (Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 14). Sarajevo: Matica hrvatska: Svjetlo riječi, 2007. 314 str. ISBN 978-9958-830-26-6. [COBISS.BH-ID 16005638]
28. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Poezija*, (Biblioteka izabranih djela). Sarajevo: Svjetlost, 2002. 184 str. ISBN 9958-10-436-9. [COBISS.BH-ID 10048774]
29. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Sabrana djela. 1, Pjesme*, (Sabrana djela, sv. 1). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za suvremenu književnost, 1958. 680 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 6788358]
30. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Sabrana djela. 2, Pjesme*, (Sabrana djela, sv. 2). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za suvremenu književnost, 1958. 667 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 9095942]
31. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Sabrana djela. 3, Proza, prepjevi, pisma*, (Sabrana djela, sv. 3). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za suvremenu književnost, 1967. 914 str., slika autora. [COBISS.BH-ID 9366278]
32. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. *Trzaji*. Tuzla: Narodna i univerzitetska biblioteka "Derviš Sušić", 2015. 134 str. ISBN 978-9958-1984-1-0. ISBN 978-9958-525-45-2. [COBISS.BH-ID 21876486]
33. LEŠIĆ, Zdenko. *Saga o autoru*, (Biblioteka 21). Sarajevo; Zagreb: Synopsis, 2015. 286 str. ISBN 978-953-7968-14-4. ISBN 978-9958-01-004-0. [COBISS.BH-ID 512051913]
34. *Silvije S. Kranjčević : čovjek i pjesnik : ogledi i uspomene*, (Školska biblioteka, knj. 10). Sarajevo: Svjetlost, 1955. 202 str. [COBISS.BH-ID 1174310]

Prilozi u časopisima

1. ALIĆ, Džemaludin. Poetski elementi Kranjčevićevih vizija. *Odjek : revija za umjetnost, nauku i društvena pitanja*, ISSN 0029-8387, 1971, god. 24, br. 18, str. 18. [COBISS.BH-ID 25355782]
2. BABIĆ, Juro. Svjedočanstvo nadbiskupa Ivana Šarića o pomirenju s Bogom Silvija Strahimira Kranjčevića prije njegove smrti. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 124-129. [COBISS.BH-ID 18134534]
3. BEREZOVSKA, Vesna. Pjesma "In tyrannos" u Kranjčevićevoj poeziji. *Putevi : časopis za kulturu i umjetnost*, ISSN 0555-8190, 1981, god. 27, br. 5, str. [69]-89. [COBISS.BH-ID 25360134]
4. BUBIĆ, Muhamed. Nekoliko riječi o pjesničkoj prozi Silvija Strahimira Kranjčevića i o njenim jezičkim osobinama. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 755-759. [COBISS.BH-ID 25348870]
5. Čas Kranjčevićeve smrti. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 796-797. [COBISS.BH-ID 25351942]
6. Četrdesetogodišnjica smrti Silvija Strahimira Kranjčevića : 1908-1948. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. [725]-726. [COBISS.BH-ID 25346054]
7. DŽAJA, Mato. Silvije S. [Strahimir] Kranjčević kao nastavnik. *Prosvjetni list : organ Udruženja prosvjetnih radnika Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, ISSN 0033-1678, 1958, god. 7, br. 126, str. 3. [COBISS.BH-ID 25356806]
8. DŽAJA, Mato. S. [Silvije] S. [Strahimir] Kranjčević u Livnu. *Korijen : časopis za književnost i kulturu*, ISSN 1512-5459, 1958, god. 4, br. 8/9/10, str. [57]-59. [COBISS.BH-ID 25354502]
9. HUMO, Hamza. Silviju Strahimiru Kranjčeviću. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 742. [COBISS.BH-ID 25346822]
10. Iz Kranjčevićevog djela. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 760-762. [COBISS.BH-ID 25349894]
11. Iz savremene štampe. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 794-796. [COBISS.BH-ID 25351686]
12. JELČIĆ, Dubravko. Monolitni pjesnik. *Izraz : časopis za književnu i umjetničku kritiku*, ISSN 0021-3381, 1978, god. 22, br. 10, str. [1322]-1338. [COBISS.BH-ID 25368326]

13. JURICA, Neven. Metafizička dimenzija S. [Silvija] S. [Strahimira] Kranjčevića. *Odjek : revija za umjetnost, nauku i društvena pitanja*, ISSN 0029-8387, 1988, god. 41, br. 23, str. 5-6. [COBISS.BH-ID 25355526]
14. JURIŠEVIĆ, Miodrag. Kranjčević lučonoša. *Putevi : časopis za kulturu i umjetnost*, ISSN 0555-8190, 1967, god. 13, br. 6, str. [475]-499. [COBISS.BH-ID 25360902]
15. Kako su Kranjčevića kritikovali. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 791-794. [COBISS.BH-ID 25350662]
16. KECMANOVIĆ, Ilija. Dramski pokušaji Silvija S. [Strahimira] Kranjčevića : nedovršeno djelo. I. *Oslobođenje : organ Izvršnog odbora Narodno-oslobodilačkog fronta za BiH*, ISSN 0350-4352, 1967, god. 23, br. 6679, str. 9. [COBISS.BH-ID 25371654]
17. KECMANOVIĆ, Ilija. Dramski pokušaji Silvija S. [Strahimira] Kranjčevića : nedovršeno djelo. II. *Oslobođenje : organ Izvršnog odbora Narodno-oslobodilačkog fronta za BiH*, ISSN 0350-4352, 1967, god. 23, br. 6686, str. 7. [COBISS.BH-ID 25372166]
18. KECMANOVIĆ, Ilija. Iz života S. [Silvija] S. [Strahimira] Kranjčevića : Kranjčevićovo bavljenje u Zagrebu u augustu 1902. godine. *Pitanja književnosti i jezika*, ISSN 1512-696X, 1954, knj. 1, str. [125]-137. [COBISS.BH-ID 25352966]
19. KECMANOVIĆ, Ilija. Kazivanje jednog pjesnika. *Oslobođenje : organ Izvršnog odbora Narodno-oslobodilačkog fronta za BiH*, ISSN 0350-4352, 1958, god. 16, br. 3617, str. [11]. [COBISS.BH-ID 25371398]
20. KECMANOVIĆ, Ilija. Kranjčević na stranim jezicima. *Naši dani : nezavisni list*, ISSN 0027-8262, 1967, god. 14, br. 273, str. 8-9. [COBISS.BH-ID 25355270]
21. KECMANOVIĆ, Ilija. Najnovija zbirka Kranjčevićevih pesama. II. *Život : časopis za književnost i kulturu*, ISSN 0514-776X, 1956, god. 5, br. 7/8, str. 599. [COBISS.BH-ID 25375750]
22. KECMANOVIĆ, Ilija. Pravi razlog Kranjčevićevog prvog premeštaja u Livno. *Život : časopis za književnost i kulturu*, ISSN 0514-776X, 1957, god. 6, br. 10/11, str. 291-295. [COBISS.BH-ID 25345542]
23. KECMANOVIĆ, Ilija. Silvije Strahimir Kranjčević : lik čoveka. *Izraz : časopis za književnu i umjetničku kritiku*, ISSN 0021-3381, 1958, god. 2, br. 11, str. 393-413. [COBISS.BH-ID 25366278]
24. KECMANOVIĆ, Ilija. S. [Silvije] S. [Strahimir] Kranjčević. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 727-740. [COBISS.BH-ID 25346310]
25. KECMANOVIĆ, Ilija. Život S. [Silvija] S. [Strahimira] Kranjčevića. *Izraz : časopis za književnu i umjetničku kritiku*, ISSN 0021-3381, 1958, god. 2, br. 11, str. 433-434. [COBISS.BH-ID 25364998]
26. KNEZOVIĆ, Pavao. Kranjčevićeva zaštićenost duhom antike. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 81-101. [COBISS.BH-ID 18133254]
27. KRAJINOVIĆ, Vesna. "San tvoj i danas posvuda sanja čovjek". *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 15-19. [COBISS.BH-ID 18127878]
28. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Aleksa Šantić : pjesme. *Nova zora : časopis za književnost i kulturu*, ISSN 1512-9918, 2006, br. 11/12, str. 139-141. [COBISS.BH-ID 25337862]
29. KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir. Fragmenti iz Kranjčevićeve prepiske. *Život : časopis za književnost i kulturu*, ISSN 0514-776X, 1965, god. 14, br. 6, str. 49-63. [COBISS.BH-ID 25362438]
30. KUJAČA, Triša. S. S. Kranjčević u radovima Ilije Kecmanovića. *Most : časopis za kulturu i društvena pitanja*, ISSN 0350-6517, 1991, god. 18, br. 85/86, str. 57-67. [COBISS.BH-ID 25337606]
31. LADIKA, Ivo. Bolesni Kranjčević u Kiseljaku : odlomak iz "Hronike o Kranjčeviću". *Oslobođenje : organ Izvršnog odbora Narodno-oslobodilačkog fronta za BiH*, ISSN 0350-4352, 1953, god. 10, br. 2063, str. [11]. [COBISS.BH-ID 25370886]
32. LEŠIĆ, Zdenko. Fragmenti o Kranjčeviću. *Novi izraz : časopis za književnu i umjetničku kritiku*, ISSN 1512-5335. [Štampano izd.], 2008, br. 42, str. 3-22. [COBISS.BH-ID 6672409]
33. LOVRIĆ, Fabijan. Spomenik. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 27. [COBISS.BH-ID 18129414]
34. LUČIĆ, Antun. Ženstvo, rubno središte u Kranjčevićevu pjevu. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 20-25. [COBISS.BH-ID 18128134]

35. MAĐAREVIĆ, Vlado. Kranjčevićeva poetska misao : uz 70-godišnjicu smrti velikog pjesnika. *Izraz : časopis za književnu i umjetničku kritiku*, ISSN 0021-3381, 1978, god. 22, br. 10, str. [1339]-1361. [COBISS.BH-ID 25335302]
36. MANĐERALO, Stipo. Pisma iz "Bosanskog Sibira". *Odjek : revija za umjetnost, nauku i društvena pitanja*, ISSN 0029-8387, 1988, god. 41, br. 23, str. 6-7. [COBISS.BH-ID 25356294]
37. MAREK, Juraj. Kranjčević Prešernu : proslava stogodišnjice Prešernovog rođenja u Sarajevu. *Zora Cankarjeva : revija za kulturo in družbena vprašanja*, ISSN 1512-5580, januar-juni 2001, god. 9, [br.] 26/27, str. 18-19. [COBISS.BH-ID 25340166]
38. MATIĆ, Ante. Bačenost u veliko ništa. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 28-29. [COBISS.BH-ID 18129670]
39. MILANOVIĆ, Branko. Čudesa prirode i tajne života : jubileji : 125-ta godišnjica rođenja Silvija Strahimira Kranjčevića. *Iseljenički almanah*, ISSN 0353-0663, 1990, god. 26, str. 51-54, ilustr. [COBISS.BH-ID 25334278]
40. MUSA, Šimun. Silvije Strahimir Kranjčević - pjesnik skladne cjeline. *Osvit : hrvatski tromjesečnik za književnost i kulturu*, ISSN 1024-6150, 2008, god. 14, br. 1/4, str. 224-239. [COBISS.BH-ID 513110726]
41. NEDIĆ, Mato. Kranjčević - pjesnik porobljenoga čovjeka. *Osvit : hrvatski tromjesečnik za književnost i kulturu*, ISSN 1024-6150, 2008, god. 14, br. 1/4, str. 250-262. [COBISS.BH-ID 513110470]
42. NEMEC, Krešimir. Silvije Strahimir Kranjčević u kanonu hrvatske književnosti. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2016, br. 1, n. s. sv. 55, str. 7-14. [COBISS.BH-ID 25235718]
43. Nešto o Kranjčevićevom "pesimizmu". *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 789-791. [COBISS.BH-ID 25350150]
44. PANDŽO, Šukrija. Silviju Strahimiru Kranjčeviću. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 743. [COBISS.BH-ID 25347078]
45. PANIĆ, Rade. Satirično u poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića. *Oslobođenje : organ Izvršnog odbora Narodno-oslobodilačkog fronta za BiH*, ISSN 0350-4352, 1958, god. 16, br. 3843, str. [5]. [COBISS.BH-ID 25372422]
46. PAVELIĆ, Karlo. Kranjčević i Bosna : uz 100-godišnjicu rođenja. *Prosvjetni list : organ Udruženja prosvjetnih radnika Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, ISSN 0033-1678, 1965, god. 7, br. 254, str. 2. [COBISS.BH-ID 25376518]
47. PRANJKOVIĆ, Ivo. Gramatika i leksik Kranjčevićeva pjesništva. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2016, br. 1, n. s. sv. 55, str. 15-24. [COBISS.BH-ID 25237766]
48. RAGUŽ, Mirko. Silvije Strahimir Kranjčević : (u povodu 100. obljetnice njegove smrti). *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 115-123. [COBISS.BH-ID 18134278]
49. REBIHIĆ, Nehrudin. Etika univerzalne (globalne) i lokalne odgovornosti u poeziji S. [Silvija] S. [Strahimira] Kranjčevića. *Godišnjak BZK "Preporod"*, ISSN 1512-8180, 2011, god. 11, str. 391-401. [COBISS.BH-ID 20100102]
50. RIZVIĆ, Muhsin. Meditativno-pesimistički Kranjčević : tematsko-motivska analiza. *Život : časopis za književnost i kulturu*, ISSN 0514-776X, 1965, god. 14, br. 6, str. 3-20. [COBISS.BH-ID 25362950]
51. RIZVIĆ, Muhsin. Meditativno-pesimistički Kranjčević : tematsko-motivska analiza. II. *Život : časopis za književnost i kulturu*, ISSN 0514-776X, 1965, god. 14, br. 7/8, str. 68-83. [COBISS.BH-ID 25363718]
52. RODINIS, Andrej. Spomenik Silviju Strahimiru Kranjčeviću kroz ostavštinu Josipa Milakovića. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2013, br. 2/3, n. s. sv. 47, str. 155-162. [COBISS.BH-ID 21772550]
53. S. [Silvije] S. [Strahimir] Kranjčević : odabrane pjesme. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1951, god. 4, br. 9/10, str. 745-747. [COBISS.BH-ID 25352710]
54. ŠIMIĆ, Nikola Tonin. Kranjčeviću. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 26. [COBISS.BH-ID 18128902]
55. ŠIMUNDŽA, Drago. Biblijska svijest i religiozna problematika u Kranjčevićevoj poeziji. *Hrvatska misao : tromjesečnik za umjetnost i znanost. Nova serija*, ISSN 1028-2246, 2008, br. 2/3, n. s. sv. 34, str. 102-114. [COBISS.BH-ID 18134022]

56. ŠOLTIC, Julije. Silvije Strahimir Kranjčević u ogledalu naše kritike. *Izraz : časopis za književnu i umjetničku kritiku*, ISSN 0021-3381, 1958, god. 2, br. 11, str. 414-432. [COBISS.BH-ID 25366534]
57. VEŠOVIĆ, Marko. Zapisano na ledu : odlomak o Kranjčeviću. *Odjek : revija za umjetnost, nauku i društvena pitanja*, ISSN 0029-8387, 1990, god. 43, br. 1, str. 4-6. [COBISS.BH-ID 25340678]
58. VUKOVIĆ, Jovo. O osobinama Kranjčevićeva pesničkog izraza. *Brazda : časopis za književnost i umjetnost*, ISSN 1986-8979, 1948, god. 1, br. 10, str. 745-754. [COBISS.BH-ID 25347846]

THE HUNDRED-YEAR-OLD NATIONAL LIBRARY'S MESSAGE TO FUTURE GENERATIONS PORUKA STOGODIŠNJE NACIONALNE BIBLIOTEKE BUDUĆIM GENERACIJAMA

Jane Andresoo, Director General
National Library of Estonia, Tallin, Estonia
jane.andresoo@nlib.ee

Abstract

The role and tasks of the library as an institution have considerably changed. Libraries are more and more regarded as powers that create and connect communities. The National Library of Estonia keeps that in mind when maintaining and establishing networks both as a humanities library as well as a social sciences and parliamentary library. Partnerships with libraries and memory institutions are especially important, as we are becoming a central service development institution for Estonian libraries.

A great change has taken place in our way of thinking. The National Library of Estonia is no longer collection-centred, not only carrying out the mission to preserve cultural heritage, but is also human-centred, customer-centred. Our goals are to make collections available as much as possible, to address our users, and to provide an inspiring environment via the library space. The modern national library should indeed remind of a modern public library – the library of the whole nation. It is a place from where to draw inspiration, where to create and expose the creation, and where to hold discussions and debates.

Today we offer a bulk of digital content as open data and the development of digital humanities services is in progress. Still we have to admit that the library's role in teaching people how to use (open) data and how to support users with digital competencies should increase. Libraries are facing a never-ending work in developing the digital competences of their staff, who, in turn, will teach the library users, the citizens of e-governed state.

The vision of the National Library of Estonia for the coming years is to be the library of a new generation and the developer of librarianship ideas by providing an open, inspiring, and participatory environment for activities. We have used a metaphor of a bridge while drawing up our new strategy. We aim to create a bridge between knowledge and people. A bridge that every new generation will build again and what will become ever more telling, significant and lasting by every generation.

Key words: openness, vanishing boundaries, library space, rebuilding premises, customer-centred approach, digital competencies, support to e-governance, library's image, changing attitudes

Sažetak

Uloga i zadaci biblioteke kao institucije su se znatno promijenili. Biblioteke se sve više smatraju silama koje stvaraju i povezuju zajednice. Nacionalna biblioteka Estonije to ima na umu kada održava i uspostavlja mreže i kao biblioteka humanističkih nauka i društvenih nauka, ali i kao parlamentarna biblioteka. Posebno su važna partnerstva s bibliotekama i institucijama za pamćenje, budući da postavljamo središnja institucija za razvoj usluga estonskih biblioteka.

Došlo je do velike promjene u našem načinu razmišljanja. Nacionalna biblioteka Estonije više nije usmjerena na prikupljanje, ne provodi samo misiju očuvanja kulturne baštine, nego je usmjerena i na čovjeka, na korisnika. Naši su ciljevi učiniti zbirke što je moguće više dostupnim, obratiti se našim korisnicima i pružiti inspirativno okruženje putem bibliotečkog prostora. Moderna nacionalna biblioteka trebala bi podsjećati na modernu nacionalnu biblioteku – biblioteku cijele nacije. To je mjesto odakle se crpi inspiracija, gdje se stvara i razotkriva stvaranje te gdje se održavaju diskusije i debate.

Danas nudimo veliki dio digitalnog sadržaja kao otvorene podatke, a razvoj digitalnih humanističkih usluga je u toku. Ipak, moramo priznati da bi se uloga biblioteke u podučavanju ljudi kako koristiti (otvorene) podatke

i kako pomoći korisnicima s digitalnim sposobnostima, trebala povećati. Biblioteke se suočavaju s beskrajnim radom na razvijanju digitalnih sposobnosti svojih zaposlenika, koji će zauzvrat podučavati korisnike biblioteka, građane države e-upravljanja.

Vizija Nacionalne biblioteke Estonije za naredne godine jest biti biblioteka nove generacije i biti graditeljica ideja bibliotekarstva pružanjem otvorenog, inspirativnog i učesničkog okruženja za aktivnosti. Koristili smo metaforu mosta dok smo sastavljali našu novu strategiju. Cilj nam je stvoriti most između znanja i ljudi. Most koji će svaka nova generacija ponovo graditi i koji će postati sve jasniji, značajniji i trajniji za svaku generaciju.

Ključne riječi: otvorenost, granice koje nestaju, bibliotečki prostor, obnova prostora, pristup usmjeren na korisnika, digitalne kompetencije, podrška e-upravljanju, slika biblioteke, promjena stavova

The National Library of Estonia was established as a parliamentary library on 21 December 1918 – the same year the independent Republic of Estonia was founded. Knowing that the first European national libraries began developing in the 17th and 18th centuries, then one hundred years of existence is not exactly a long history for a national library. At the same time it can be said that the history of no other library in Estonia has been to such extent entwined with the political history of the Estonian society as is the history of the National Library. The building of the National Library, which was opened to the public twenty-five years ago, also carries symbolic value. The building was designated as a protected cultural property in September 2018 and recalls our people the years of the restoration of independence of Estonia, the Singing Revolution. The National Library is a part of the history of the Estonians' self-determination

and independent thinking. But in what way does the National Library relate to the modern world, the modern society, and how does it address today's generations and might address the future generations – these are the questions I am trying to answer here.

It has been said that the Estonians are book people, the fact about our home libraries corroborates the saying. *The Guardian* recently published an article about the research that revealed that Estonians came in first regarding the number of books on their shelves at home. An average Estonian has 218 books at home. According to the survey results, Norwegians placed second with 212 books and the people of the Czech Republic placed third with 204 books. Pondering upon our home libraries, a beloved Estonian writer and semiotician, Valdur Mikita, has said, "A person who in the

summer evening sits amidst the total chaos of one's grandmother's home library, wearing socks with holes in their heels, and has lost one's mobile phone should be the prototype of a happy human." In what way should it concern a national library? I am of the opinion that the metaphor of the prototype of a happy human, proposed by Mikita, in a way, sets an example for the spatial design of a modern library. This figurative expression gives a hint of the idea of a natural, homely environment, where a person can let one's thoughts wander. The metaphor of the mobile phone refers, in turn, to noise. As a counterbalance to the world full of noise – and noise may, of course, appear both in the forms of information, sound, image, as well as light –, noiseless areas are gaining value. I am convinced that library space should definitely be among those noiseless areas. Proceeding from that, the National Library of Estonia has set itself a goal to offer an inspiring library space, which, in turn, provides space for new ideas and creation.

And proceeding from this knowledge, we have formulated the vision of the National Library of Estonia for the coming years – to be the library of a new generation and the developer of librarianship ideas by providing an open, inspiring, and participatory environment for activities. However, the word *openness* has a special meaning in this context. Openness is one of the basic values of libraries that supports the mission of the library as an institution that provides free access to information for everybody. At the same time we are aware that there can be several interpretations for carrying out this mission. For instance, in the case of national libraries, the dilemma has existed between the long-term preservation of cultural heritage and making the collections available. The digital age has diminished this contradiction a lot and, at the same time, brought along revising the ideas of the library as a space and the space as a service. In the course of this revision process and following the example of many libraries, the National Library of Estonia has also been striving to achieve greater openness.

Here, I would like to recall a past incident. Ten years ago, when the National Library launched its home lending service of books published after WW II, a manager of one of Estonian public libraries asked me whether we were going

to compete with public libraries. Back then, I thought that this was meant to be a reproach. Today I take it for a compliment, because the National Library has advanced in huge steps making its collections easily available.

And if we take a look at the direction in which the libraries are developing, then the boundaries between libraries of different types are not as clearly definable as they were some decades ago. The role and tasks of the library as an institution have considerably changed. Libraries are more and more regarded as powers that create and connect communities. While imagining its future, the National Library of Estonia exactly keeps in mind the ways to maintain and establish networks both as a humanities library as well as a social sciences and a parliamentary library. Partnerships with libraries and memory institutions are especially important. We are becoming a central service development institution for Estonian libraries. To date, the developments include the e-publications lending environment, the digital archive of Estonian publications, an innovative system of interlibrary lending, an idea of a common information system of Estonian libraries.

The road to openness has not been easy, overcoming one barrier at a time. The National Library's unique, extremely important task of the preserver of cultural heritage and the architecture of its building that reminds of a fortress have shaped the library's image a lot. It is the image of a dignified institution, a closed membership club, if you please, where not everyone is welcomed. And this image is difficult to change in spite of all the efforts. This is quite well illustrated by a reaction that I heard when discussing the remodelling of the library's building that will start next year. Under this plan, there is an idea to erect a separate building for stacks outside the main library building. Someone involved in the discussion remarked with a surprise that if the building of the National Library would not hold stacks any more, then what would remain to be housed there at all – for them the National Library is just one big storage facility.

Today we can state that there are neither physical nor virtual barriers that restrict entrance to the library. True, the restrictions and barriers provided by the law have remained – for instance, the access protected by the Copyright

Act while entering the e-Library. Nevertheless, the physical library space must support openness in any possible way. So, we have tried to redesign in that spirit certain areas in the library's building that would help to refute the previously described image of the National Library as a closed institution. The entrance, which – perhaps surprisingly too many – might turn out to be a decisive obstacle to entering the library, serves as a good example of areas that needed improving. Our visitors frequently asked where the library began in our building. We redesigned the entrance area to the library, applying service design methods. The result is clearly visible and works well.

As mentioned previously, we are waiting for the realisation of a wonderful opportunity to remodel the building complex of the National Library into a modern, inspiring cultural and educational centre in the coming years. The vision of the new centre is to be the heart of Estonian humanities that consolidates into a single centre the provision of services to state authorities with similar functions. In the future, the departments of the National Archive of Estonia that are located in Tallinn will also be housed in our building. It will provide an opportunity to offer new services on the basis of the emerging synergy and to improve the quality of services provided to already existing target groups.

A great change has taken place in our way of thinking. The National Library is no longer collection-centred, not only carrying out the mission to preserve cultural heritage, but is also human-centred, customer-centred. Our goals are to make collections available as much as possible, to address our users, and to provide an inspiring environment via the library space. As we know, changing the way of thinking and attitudes is the most time-consuming and difficult part of making any kind of changes. I can be proud of our national library, as today we are all tuned to the common understanding, being of the opinion that the purpose of all our activities is to serve our library user in the best possible way. The modern national library should indeed remind of a modern public library – the library of the whole nation. It is a place from where to draw inspiration, where to create and expose the creation, and where to hold discussions and debates.

Though the physical library and library space are time-tested values whose necessity no one

doubts, the library is becoming increasingly important fulcrum for the citizens of e-governed state.

It should be mentioned here that Estonia holds sixteenth position among 193 countries in the United Nations' E-government Development Index (UN E-Government Survey 2018 / Department of Economic and Social Affairs. New York: United Nations). Denmark leads the Index.

In the context of a modern research library, including the national library, the data-centred approach rather than the collection-centred approach is used while dealing with the library's assets. The Estonian Legal Deposit Copy Act, in force since 2017, requires the publishers to submit to the National Library an output-ready file of any publication they publish. In that way, the amount of data in the digital archive of the National Library is growing in addition to digitised collections and the Web archive. And the capacity of the library's digital content depends on the capability to provide services that make these data available and enable to process these. Today we offer a bulk of digital content as open data and the development of digital humanities services is in progress. Nevertheless, we have to admit that, at the present maturity level, the library's role in teaching people how to use (open) data should increase. If we take a look at the Estonian e-governance, then the e-governance has made a bulk of data public, but there still is an undiscovered potential in showing how to understand and profit from these. That in turn, in connection with e-governance services, leads us to the important role of libraries – to support users with digital competencies. By employing digitally competent librarians, the libraries of e-governed state have an opportunity to assist the citizens in using e-governance services and support other communication with the e-governed state. Both trends – the use of open data and teaching digital competencies – precondition that the library's staff has new competencies, including the understanding of how the e-governed state functions and the ways the user wants to benefit from it. So, libraries are facing a never-ending work in developing the digital competences of their staff, who, in turn, will teach the library users, the citizens of e-governed state. A number of development

possibilities for using the data also depend on the acquired digital competencies. The national library has a big opportunity to learn in this field and pass on the knowledge it has gained.

To sum up

One of the strategic focuses of the National Library in the recent years is titled "The Story of the Collection". This is a word game that urges us to tell stories on the basis of our collections in addition to collecting books. This is a weighty task and, at the same time, a serious challenge. In fact, we are talking about the ways how the National Library can address today's and new generations, tell meaningful stories.

Bibliography

Legal Deposit Copy Act of the Republic of Estonia. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514092016001/consolide>. Date of access: 20.11.2018.

Lotman, Piret. 2018. *National Library of Estonia 1918-2018*. Tallinn: National Library of Estonia.

Mikita, Valdur. 2013. *Lingvistiline mets: tsibihärblase paradigma. Teadvuse kiirendi*. Tallinn: Grenader.

National Library of Estonia Yearbook. 2013. *Strategic Aims of the National Library of Estonia 2014-2018*. Tallinn: National Library of Estonia.

<https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:229373/210819/page/28>. Date of access: 20.11.2018.

Raud, Rein. 2016. *Meaning in action: outline of an integral theory of culture*. Cambridge; Malden (Mass.): Polity Press.

Rein Raud, an Estonian man of letters, says in his book *Meaning in Action. Culture as a Network of Practices*, "The knowledge, the skills and the views do not simply have to be accepted by each new generation of performers; they also have to become meaningful for them. In the process of transmission the cultural practice is constantly reconstructed, even if it is carried on without alterations."

We have used a metaphor of bridge while drawing up our new strategy. We aim to create a bridge between knowledge and people. A bridge that every new generation will build again and what will become ever more telling, significant and lasting by every generation.

Department of Economic and Social Affairs. 2018. *UN E-Government Survey 2018: gearing e-government to support transformation towards sustainable and resilient societies*. 2018. New York: United Nations. https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018-Survey/E-Government%20Survey%202018_FINAL%20for%20web.pdf. Date of access: 15.10.2018.

Volodin, Boriss. 2005. *Maaailma raamatukogude ajalugu*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.

Zhou, Naaman. "Novel news: world's biggest bookworms revealed in study". The Guardian, 12 October 2018. <https://www.theguardian.com/books/2018/oct/12/the-more-books-in-a-house-the-brighter-your-childrens-future-study-finds> Date of access: 15.10.2018.

UNAPREĐENJE BEZBEDNOSTI BIBLIOTEČKO-INFORMACIONOG SISTEMA PRIMENOM STANDARDA ISO 27001

IMPROVING THE SECURITY OF LIBRARY-INFORMATION SYSTEM BY APPLYING STANDARD ISO 27001

Stefan Jamandilović¹

stefan.jamandilovic@nb.rs

Miroljub Stojanović¹

mis.stojanovic@nb.rs

¹Narodna biblioteka Srbije, Beograd, Srbija

Sažetak

U ovom članku će biti opisane stavke koje je potrebno ispuniti kako bi se podigao nivo bezbednosti prema standardu ISO 27001. Pored toga, opisani su slojevi na koje je neophodno obratiti pažnju kada je u pitanju postizanje maksimalne zaštite sistema. Na osnovu ISO 27001 standarda i zakona o IKT (Informaciono-komunikacionih tehnologija) bezbednosti, donesen je dokument "Pravilnik o bezbednosti informaciono-komunikacionih sistema Narodne biblioteke Srbije".

Ključne reči: ISO 27001, zaštita, bezbednost, informacija, standard

Abstract

This article will describe the items that need to be fulfilled in order to raise the level of security according to the ISO 27001 standard. Additionally, layers are described which need to be considered when it comes to achieving maximum protection of the system. Based on ISO27001 and ICT (Information and Communications Technologies) laws, the document "Information and Communications Technologies security rule book of the National Library of Serbia" was adopted.

Key words: ISO 27001, protection, security, information, standard

Uvod

ISO 27001 (zvanični naziv ISO/IEC 27001:2013, u Srbiji je zvanični naziv SRPS ISO/IEC 27001:2014), predstavlja međunarodni standard. Ovaj standard se odnosi na zaštitu i bezbednost informacija. Razlog za primenu standarda ISO 27001 se ogleda u organizaciji, identifikaciji i analizi rizika bezbednosti informacija, kao i njihovom adresiranju. Cilj primene standarda ISO 27001 je da pruži sveobuhvatnu bezbednost, kao i da vodi računa o ranjivosti, pretnjama i uticajima na poslovanje u okviru informacionog sistema kompanije.

Koraci u uvođenju standarda

Kako bi započeli proces uspostavljanja bezbednijeg poslovanja po standardu ISO 27001, potrebno je izvršiti određene radnje u cilju zadovoljavanja propisanih ovim standardom.

Prvi korak se ogleda u GAP (pregled sadašnjeg stanja sastava i upoređivanje s “idealnim stanjem” u odnosu na nove zahteve koji će biti sadržani u normama) analizi trenutnog stanja sistema ISMS (sistem menadžmenta bezbednosti informacija) na osnovu smernica GDPR (General Data Protection Regulation).

GDPR predstavlja opštu uredbu o zaštiti podataka o ličnosti usvojenu na nivou Evropske unije. Cilj njenog donošenja je unificirana zaštita podataka o ličnosti na tlu EU, kao i u zemljama koje obrađuju podatke o ličnosti državljana EU.

Rezultat analize GAP-a je lista aktivnosti koje je neophodno realizovati da bi se postojeći poslovni sistem organizacije usaglasio sa standardom. GAP analiza obuhvata:

- Snimanje i analizu stanja prostora, opreme, dokumenata, organizacija, radne prakse i sl.;
- Izradu izveštaja gde su naznačena svi delovi organizacije u kojima su potrebne promene, prilagođavanja i poboljšanja, kao i davanje smernica kako ta prilagođavanja i poboljšanja implementirati u sistem poslovanja.

Potom je potrebno uraditi analizu rizika koji se odnose na bezbednosti informatičkih resursa. Pod tim se podrazumeva kreiranje planova koji se sprovede u stacionarnom režimu, u režimu pripravnosti, kao i polazna varijanta. Veoma je važno imati sanacioni plan ako dođe do nepredviđenih okolnosti i koji predstavlja preventivni strateški plan u incidentnim situacijama.

U sledećem koraku se obrađuje politika bezbednosti informacija. Tokom ove faze se izrađuju i priručnici o bezbednosti informacija. Od strane organizacije takođe se mora uspostaviti sistem za upravljanje incidentima. Klijenti potpisuju dva sporazuma – prvi se odnosi na izjavu o primenljivosti 114 (kontrola za bezbednost informacija), koja se odnosi na kontrolu bezbednosti utvrđeno standardom ISO 27001:2013, kao i sporazum o poverljivosti informacija.

U procesu konfigurisanja poslovnih sistema, po zahtevima standarda ISO 27001, bitno je napraviti segmentaciju u vidu primene pravila, koja

se s jedne strane odnose na bezbednost i zaštitu informacija preduzeća i zaposlenih, a sa druge strane na primenu pravila o bezbednosti i zaštiti podataka krajnjih korisnika. Za cilj u okviru prvog segmenta se nalaže sistemska konfiguracija i osposobljavanje proaktivnog pristupa za prepoznavanje potencijalnog rizika današnjeg savremenog vida poslovanja vezanog za računare. Poštujući standarde koje nalaže ISO 27001 procenat pojave pretnji se smanjuje na minimum.

Drugi segment implementacije se odnosi na bezbednost podataka krajnjih korisnika i ogleda se u tome da davalac obezbeđuje usluge krajnjim korisnicima i štiti njihove podatke i na taj način sprečava njihovu zloupotrebu. Svi nabrojani koraci preduzimaju se u cilju podizanja bezbednosti poslovnog sistema i zabrane zloupotrebe podataka korisnika naših usluga i sistema, čime se kvalitet našeg poslovanja ocenjuje kao pouzdan.

Ukoliko se ispoštuju svi preduslovi prilikom implementacije i primene standarda, i to na način da se pokrivaju informatički, administrativni i fizički sloj, standard ISO 27001 predstavlja sveobuhvatan vid zaštite. Sa strane informatičkog sloja mora se izvršiti analiza kompletne hardverske infrastrukture kompanije. Pored hardverske infrastrukture, *informatički sloj* se bavi analizom protokola, upravljanjem lozinkama, procesom šifrovanja podataka, kao i aspektom pojave rizika koji se tiču bezbednosti informacija i podataka. Ovaj korak predstavlja prvi korak u procesu implementacije.

Drugi korak u procesu implementacije se odnosi na definisanje jasnih procedura koje se odnose na generisanje informacija i manipulaciju ovim informacijama. Sve navedeno se odnosi na *administrativni sloj*.

Poslednji sloj predstavlja *fizički sloj* u kojem se reguliše fizička kontrola pristupa resursima i evidencija zaposlenih. U fizički sloj takođe spada upravljanje video-nadzorom i zaštita radnih prostorija, a naročito računskih centara i server-sala.

Ako su sve prethodne stavke ispunjene i ako je implementacija uređena po ISO 27001, omogućava se podizanje bezbednosti informacije na viši nivo kroz definisanje integriteta, poverljivosti i pristupu informacijama.

Implementacija bezbednosnih protokola po standardu ISO 27001 u Narodnoj biblioteci Srbije

Prema pravilniku o bezbednosti informaciono-komunikacionih sistema Narodne biblioteke Srbije, kreirani su ciljevi koji se tiču podizanja, pre svega, opšte svesti o rizicima i opasnostima vezanim za korišćenje informacionih tehnologija, minimizaciju bezbedonosnih incidenata, kao i doprinosa razvoja odgovarajućih bezbedonosnih aplikacija. Pored navedenih ciljeva, takođe je neophodno obezbediti konzistentnost kontrole svih komponenti IKT sistema (Informaciono-komunikacione tehnologije i sistema).

Predmet zaštite obuhvata:

1. hardverske i softverske komponente informatičkih resursa,
2. podatke koji se obrađuju ili čuvaju na informatičkim resursima,
3. korisničke naloge i druge podatke o korisnicima informatičkih resursa u biblioteci (NBS).

Prema pravilniku o bezbednosti IKT sistema Narodne biblioteke Srbije, dužnosti korisnika informatičkih resursa se ogledaju u poštovanju bezbednosnih pravila, primerenog korišćenja informatičkih resursa u smislu korišćenja informatičkih resursa isključivo u poslovne svrhe. Dodatno se prema pravilniku daje saglasnost o tome da su svi podaci koji se skladište i/ili prenose i procesuiraju u okviru informatičkih resursa vlasništvo biblioteke, kao i da mogu biti predmet nadgledanja i pregledanja. Kompletanu listu dužnosti korisnika informatičkih resursa moguće je pročitati u pravilniku o bezbednosti informaciono-komunikacionih sistema Narodne biblioteke Srbije.

Što se tiče bezbednosti profila korisnika informatičkih resursa, korisnik je u obavezi da ima lozinku koja je jakog karaktera (minimum sedam karaktera kombinovanih od malih i velikih slova, cifara i specijalnih znakova). Korisnik se vezuje za korisnički nalog kojim može upravljati samo korisnik kome je dodeljen. U slučaju uočavanja ili sumnje o nastupanju incidenta kojim se ugrožava sigurnost IKT sistema, korisnik je dužan da obavesti neposrednog rukovodioca i Odeljenje za održavanje i razvoj računarsko-informatičkog sistema.

Zaštita od zlonamernih softvera (virusa, malvera...) je definisana članom ovog pravilnika kojim

se obezbeđuje bezbednost korisnika i to u cilju zaštite od virusa i druge vrste zlonamernog koda koji u računarsku mrežu mogu dospeti internet-skom konekcijom, zaraženim prenosivim medijima, instalacijom nelicenciranog softvera i sl.

U cilju sigurnosti korišćenja servisa elektronske pošte moraju se poštovati pravila koja se odnose na priloge koji stižu sa sumnjivih ili nepouzdatih adresa. Takođe, zabranjeno je koristiti elektronsku poštu u privatne svrhe, kao i korišćenje privatnih naloga u poslovne svrhe.

Kada je u pitanju procedura postupka sa prenosivim medijima, neophodno je ispoštovati sledeće korake. Prenosivi mediji koji sadrže podatke moraju biti propisno obeleženi i popisani, da se čuvaju u zaštićenoj biblioteci magnetnih ili elektronskih medija. Sledeći parametar koji se razmatra je fizička sigurnost informatičkih resursa te se u cilju fizičke sigurnosti informatičkih resursa moraju obezbediti server sala, serveri, storidži (storage) i komunikaciona čvorišta. Kako bi ispunili zahteve koji se standardom nalažu, potrebno je da budu smešteni u posebnoj prostoriji koja ispunjava standarde protivpožarne zaštite, poseduje redundantno napajanje električnom energijom, kao i adekvatnu regulaciju temperature server-sale. Pored navedenih uslova, zabranjuje se pristup nezaposlenim licima, a osobama koje su zadužene za održavanje IKT sistema moguć je pristup server-sali samo uz prethodno odobrenje rukovodioca Odeljenja za održavanje i razvoj računarsko-informatičkog sistema. Radne stanice moraju biti primereno fizički obezbeđene sa ciljem detekcije i mogućnošću fizičkog pristupa. Svaki pristup komponentama IKT sistema mora biti autentifikovan putem šifara i elektronskim karticama. Za pravilno instaliranje i pravilno konfigurisanje celokupnog softvera zaduženi su isključivo administratori Odeljenja za održavanje i razvoj računarsko-informatičkog sistema. Administratori su dužni da postupaju u skladu sa propisanim procedurama i uputstvima o zaštiti i bezbednosti IKT-a Narodne biblioteke Srbije.

U cilju praćenja i analize bezbednosti IKT, kao i evidentiranja incidentnih situacija, u NBS je formiran tim za praćenje bezbednosti. Zadatak tima je da svakog meseca kreira izveštaj na osnovu dešavanja iz tog meseca i da podnese godišnji izveštaj o bezbednosti. Na osnovu ovog izveštaja se prave planovi o poboljšanju bezbednosti i inoviranju propisanih procedura.

Literatura

Grubor, G. 2012. *Projektovanje menadžment sistema bezbednosti informacija: udžbenik*. Beograd: Univerzitet Singidunum, Beograd.

ISO / IEC 2700. <http://iso.org.rs/iso-27001/>. Datum pristupa: 1. 12. 2018.

Zakon o informacionoj bezbednosti. "Sl. glasnik RS", br. 6/2016.

Zakon o informacionoj bezbednosti. "Sl. glasnik RS", br. 94/2017.

ŽELIMO LI KVALITET ILI KVANTITET USLUGA BIBLIOTEČKO-INFORMACIONOG SISTEMA UNIVERZITETA U SARAJEVU U OKVIRU SADRŽAJNE OBRADE?

DO WE WISH QUALITY OR QUANTITY SERVICES IN THE LIBRARY-INFORMATION SYSTEM OF UNIVERSITY OF SARAJEVO IN THE FRAME OF SUBJECT CATALOGUING?

Emina Kešan Tolomanoski, mag. bibl.

Biblioteka - Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, BiH
emina.kesan@ff.unsa.ba; eminakesan@yahoo.com

Ako pustiš ribu u posudu s vodom, nemoj misliti da si joj dao slobodu.
(Korejska narodna poslovice)

Sažetak

Rad predstavlja jedan osvrt šta to zapravo podrazumijeva obrazovanje i da li okvir obrazovanja ovakvog kakvo jeste doprinosi pojedincu ili sistemu. Koliko smo to taoci vladajućeg ekonomsko-političkog sistema u kojem obrazovanje podliježe modelu poduzetništva gdje je profit jedini cilj. Sistem neizmjenno voli riječ 'kvantitet' te upravo kroz taj aspekt 'kvantiteta' rad posmatra ulogu visokoškolskog informacijskog stručnjaka danas. U radu se predstavlja i ukazuje na neizmjennu važnost *sadržajne obrade dokumenta* kao jednog od vodećih primjera da li mi doprinosimo kvalitetu ili kvantitetu. *Sadržajna obrada dokumenta* direktno utiče na bibliotečko-informacione usluge koje pokazuju uspješnost rada bibliotečko-informacionog centra. Naravno da vrednovanje rada bibliotečko-informacionog centra podrazumijeva mnoge segmente, ali šta znači broj korisnika, broj svezaka u fondu i broj pruženih informacija. U današnjem vremenu ICT-e koje je iznjedrilo raznovrsne izvore informacija prilično je jasno da su nositelji znanja tu da bi se koristili, a ne skladištili. Tako da rad upućuje na koji način *sadržajna obrada dokumenta* utiče na korištenje bibliotečkih kolekcija, a ne njihovo skladištenje i isključivo kvantitativno prezentiranje.

Glavne riječi: obrazovanje, visokoškolsko obrazovanje, visokoškolske biblioteke, kritičko bibliotekarstvo, informacijski stručnjaci, *sadržajna obrada dokumenta*, kvalitet, kvantitet, uspješnost rada biblioteke, pokazatelji uspješnosti poslovanja, korisnici, bibliotečko-informacioni sistem Univerziteta u Sarajevu

Abstract

The paper presents one review what education implies and whether the frame of education as it is, contribute to an individual or the system. How much are we the hostages of the ruling economic-political system in which education is subject to a model of entrepreneurship where profit is the only goal? The system immensely loves the word 'quantity', and through this aspect of 'quantity', work observes the role of higher education information expert today. The paper presents and indicates the immense importance of subject analysis of the document processing as one of the leading examples if we contribute to the quality or quantity. Document content processing directly affects the higher education library information services and points to the success of library-information system. Of course, that evaluation of library-information center implies many segments, but what does the number of users, number of volumes in the fund and the number of the information provided mean? In today's era of ICT, which brought out many sources of information, we can say: bearers of knowledge are there to be used and not to be stored. Paper indicates how document subject cataloguing affects the use of library collection and not their storing and solely quantitative presentation.

Key words: education, higher education, university libraries, critical librarianship, information experts, subject cataloguing, quality, quantity, library performance measurement, performance indicators, users, library-information system of University in Sarajevo

Uvodna razmatranja

Bibliotekari (informacijski stručnjaci) visokoškolskih biblioteka danas su itekako svjedoci koliko napora i energije se ulaže u statističke pokazatelje, popise, materijalne popise itd., da bi se pokazalo koliko mi to imamo svezaka u našim bibliotečko-informacionim centrima. Preljepo je znati koliko čega imamo, ali još je ljepše znati kako smo predstavili/prezentirali kroz sistemske servise za automatizaciju podataka to što imamo, odnosno, šta mi to imamo.

U današnjem informacijsko-tehnološkom okruženju kvantitativni pokazatelji kao broj korisnika i broj svezaka u fondu ne znače nam mnogo, jer korisnici kao uspješnost rada biblioteke navode: uspješnost pretraživanja kataloga, raspoloživost datih dokumenata, dostupnost izvora informacija, proteklo vrijeme od nabavke novog naslova do posudbe i tako dalje.

Jedna od značajnih, ako ne i najznačajnija osobina efikasne usluge bilo kojeg bibliotečko-informacionog centra jest kvalitetno prezentirati ono što imamo, gdje kvalitet prednjači nad kvantitetom. Kao da smo upali u statističke pokazatelje do grla i naprosto se gubimo i gušimo da bismo imali broj, ali ne i kvalitet.

Svjesni smo također, osobito posljednjih decenija, jedne vrlo čudne klime unificiranja visokoškolskog obrazovanja koje svojim direktivama nalaže načela koja služe sistemu, ali ne i pojedincu. Promoviraju se kvaziindividualističke vrijednosti: 'život potrošnje', konformizam, 'unificiranje' u bilo kojem smislu, kritičke svjesnosti kao da i nema, služimo jedino napretku postojećeg sistema koji je baziran isključivo na tržišnoj vrijednosti, ali ne i na promišljanju postojećeg sistema i na onome što omogućava istinsku slobodu pojedinca i slobode uopće. Danas obrazovanje bilo kojeg nivoa podliježe modelu poduzetništva koji opet počiva na jednom jedinom cilju, a to je profit. Da, kazaćemo: sve je to odlika vladajućeg ekonomsko-političkog sistema u kojem jesmo, međutim, usudiću se kazati da sistem čine ljudi, tako da iz toga proizlazi da ljudi, odnosno pojedinac, itekako može pozitivnije utjecati na sistem i mijenjati ga u svrhe slobodnog, harmoničnog, kritičko-svjesnog ambijenta gdje pojedinac slobodno može razvijati sebe i vlastite mogućnosti.

Vrlo lako bi se "obrazovanje moglo pretvoriti u parazitsku aktivnost ako neki drugi subjekt, kao npr. politički ili ekonomski sustav, bude i dalje

definirao obrazovne ciljeve i svrhe". Zbog toga su oni koji kreiraju znanje obavezni ponuditi svoj doprinos unutar institucije te permanentno preispitivati ciljeve, principe i svrhu obrazovanja jednako kao i stilove učenja te metode poučavanja. U civilnomu društvu "tretirati studenta s respektom kao osobu jest moralno prihvatljivo, a promatrati studenta kao sredstvo ili 'materijal' u koji treba usaditi nečija samovoljna uvjerenja, smatra se nemoralnim." (Žitinski 2006: 140).

Postmoderni potrošački kapitalizam u kojem živimo nije toliko transparentan bez obzira na to što je navodno demokratski – on djeluje iz sjene, režira ciljeve društvu kao da su to njegove istinske potrebe. Tome služi hiperregulacija obrazovanja, njegovo totalno programiranje i totalni nadzor od strane političkih i ekonomskih institucija. Iako se te tendencije mogu pratiti i na nižim razinama obrazovanja, tj. u osnovnom i srednjem obrazovanju, na razini visokoškolskog obrazovanja posve je jasno o čemu se zapravo radi. Naime, recentni bolonjski proces, unificiranje sistema visokoškolskog obrazovanja na evropskoj, a zapravo i na svjetskoj razini, samo na prvi pogled može izgledati kao liberalizacija visokog školstva i oslabljivanje tradicionalnog krutog hijerarhijskog sustava sveučilišnog obrazovanja.

Čarobne riječi poput 'kompatibilnost', 'fleksibilnost' ili 'protočnost' prikrivaju nešto što je kudikamo gore od podvrgavanja sveučilišta državi, gdje je barem deklarativno postojala autonomija sveučilišta kao autonomne i samosvrhovite sfere obrazovanja, znanosti i znanja. Pod krinkom bolonje sveučilište se sada podvrgava moći kapitala, a sistem koji se nameće sveučilišnom obrazovanju samo je preslikavanje sistema neoliberalističkog kapitalizma u sferu obrazovanja. Kao i slobodno tržište roba i kapitala, tako je i slobodno tržište znanja dirigitirano od onih koji zapravo jedini profitiraju od njega, jer su oni jedini koji definiraju što je to sloboda. Podvrgavanje sustava obrazovanja jednom centru, neuhvatljivoj, ali svemoćnoj nadinstanciji, predstavlja centralizaciju koja sama po sebi sužava prostor slobodne organizacije, slobodnog djelovanja i slobodnog mišljenja uopće. (Jurić i Kranjec 2012: 2)

Kao što Ed D'Angelo pokazuje, ekonomski liberalizam uništava kritičku svijest čovjeka zahvaljujući razvoju kapitalizma u 20. stoljeću

koji je izrodio postmoderni konzumerizam koji je itekako zahvatio sve nivoe obrazovanja. (D'Angelo 2006: 43)

Obrazovanje bi uvijek trebalo služiti prvenstveno pojedincu, njegovom vlastitom samostvarenju putem stjecanja različitih znanja i vještina te kao takvo automatski služi i sistemu. Današnji sistem obrazovanja može bitno obrazuje – Illichevim riječima – ‘život potrošnje’ – konformizam, gdje se sloboda sastoji jedino u slobodi izbora između različitih standardiziranih proizvoda, a ne obrazuje za kritički pristup i propitivanje temelja sustava, za ono što omogućuje istinsku slobodu izbora i slobodu uopće. Današnje obrazovanje počiva na istom modelu kao i poduzetništvo, jer polazi od ulaganja i očekivanja profita. Ono se može usporediti i s kobasičarstvom koje se bavi industrijskom preradom žive materije u gotov, standardiziran, ali beživotan proizvod. (Vrcelj i Mušanović 2013: 686)

To inicira proizvođenje ljudi kao oruđa za produžeca. Tada škola, prilagođavajući se gospodarstvu, djecu tretira kao buduće oruđe.

Unatoč naporima eksperata i znatnim ulaganjem finansijskih sredstava, do danas nije razvijen instrumentarij kojim bi se kontrolirao proces mišljenja subjekata obrazovanja, njihova vjera, nada, osjećaji, sloboda i čitav niz drugih ‘sitnica’ od kojih se sastoji život. Zašto, zato što “učenje premašuje obrazovanje jer je obrazovanje institucionalizirani skup aktivnosti, uloga i organizacija pomoću kojih određena skupina ili društvo pokušava usmjeriti učenje nekih ili svih članova prema ciljevima koji su njima prihvatljivi. Htjeti kontrolirati skrivene procese i rezultate učenja preko forme škole i školovanja jest pedagoški paradoks.” (Vrcelj i Mušanović 2013: 688)

Da li se nalazimo u jednoj vrsti *pedagoškog paradoksa* na nama je kao implementatorima suvremenih standarda visokoškolskog obrazovanja da uvidimo, međutim ono što je neminovno jeste da kvantitet prednjači nad kvalitetom, to je fakt i to je naša stvarnost. Mi informacijski stručnjaci nismo direktno kroz nastavu uključeni u implementaciju današnje ‘srednjoškolicizacije’ visokoškolskog obrazovanja, ali jesmo kroz vrlo bitan segment organiziranja znanja, servisiranja, usluživanja, prezentiranja znanja, a to je asistiranje naučnoistraživačkom radu bez kojeg nijedno obrazovanje ne može.

Sadržajna obrada dokumenta – kvalitet ili kvantitet bibliotečko-informacionih usluga UNSA kroz Cobiss online katalogni labirint

Naravno da kvalitet bibliotečko-informacione usluge podrazumijeva mnoge aspekte bibliotečko-informacione djelatnosti uopće, međutim ovdje se kvalitet usluge prvenstveno posmatra kroz fokus na *sadržajnu obradu dokumenta*.

Možda se očekuje da iznosim različite definicije pojma kvalitete te da kompariram koja je definicija adekvatnija za segment obrazovanja uopće, s obzirom na to da se danas pojam kvalitet sve više posmatra iz ugla poduzetničkog oka koje utiče na ishode učenja i određuje njih te kompetencije, vještine bilo kojeg nivoa obrazovanja. Takva i slična razmatranja prepuštam drugima, ovdje je fokus prvenstveno na moralnom pristupu i praktičnom iskustvu informacijskih stručnjaka baziranim na direktnoj vezi s korisničkim profilom UNSA. Pojam akademske kvalitete predstavlja dosta složeniji pojam od toga da se kvalitet procjenjuje isključivo kroz povrat investicije / troška prema tzv. konceptima *svrsishodnosti* (*fitness for purpose*) i *vrijednost za novac* (*value for money*), kako nalažu *Pojmovnici definicija iz područja osiguravanja kvalitete u visokom obrazovanju*.

Kroz prizmu da je ‘obrazovanje moralni princip’, mi, informacijski stručnjaci u svojim radnim okruženjima itekako možemo doprinijeti kvaliteti, a i kvantiteti, pitanje je samo čemu dajemo prioritet: broju ili suštini, odnosno sistemu ili pojedincu? Kada služimo pojedincu, istovremeno služimo i sistemu, a kada služimo sistemu, ne mora uvijek značiti da služimo i pojedincu. Visokoškolske biblioteke, usudiću se nazvati ih bibliotečko-informacionim centrima (odavno kroz svoje usluge ne plasiraju samo knjigu kao jedine usluge), mogu mnogo doprinijeti razvoju pojedinca kao *svjesnog i kritičkog slobodnog subjekta*. Pa zato smo tu, to je bila prvobitna uloga biblioteka, pružiti pojedincu pristup znanju u cilju njegovog slobodnog razvoja i mišljenja.

Kako možemo doprinos informacijskog stručnjaka posmatrati kroz prizmu unificiranja visokoškolskog sistema, upravo kroz kvalitet i kvantitet informacijskih usluga. Kvantitet služi sistemu, odnosno unificiranju, ‘plitkosti usluge’. Šta se hoće time kazati?

Kada informacijski stručnjak pomoću *servisa za automatizaciju podataka* predstavlja određene

ni dokument korisniku birajući samo formalnu identifikaciju dokumenta bez ikakve sadržajne obrade, on, htio – ne htio, služi samo i isključivo sistemu, odnosno kvantitetu. Tada nam je bitno da imamo više zapisa (zadovoljavamo broj), da budemo na mrežnim stranicama vrednovanja visokoškolskih ustanova koje unificiranim standardima prezentiraju ko čega ima najviše. Postavlja se pitanje u ime čega? U ime kvantiteta? Mi, htjeli – ne htjeli, fokus i dalje prebacujemo na koliko (kvantitet), a ne na sadržaj (kvalitet). I dalje se dičimo ko ima veću biblioteku zbirku, a to što se samo 30 procenata od te iste zbirke koristi nikoga i ne zanima.

Decenijska biblioteka praksa fakultetskih biblioteka uvriježila je jednu vrstu prakse da se od visokoškolske biblioteke u BiH (koja je prema svojoj prvobitnoj funkciji istraživačka) pravi biblioteka u kojoj je *čuvanje* primarna funkcija, zbog toga što se biblioteka građa nije toliko nabavljala ciljano i prema nastavnim planovima i programima te naposljetku nakon decenija takvog prikupljanja građe rezultat je da se ima velika biblioteka zbirka iz koje se ne smije otpisati ništa da bi bila velika! Pokloni, kao jedan od oblika nabavke građe u fakultetskim bibliotekama, primani su bez obzira na to jesu li potrebni prema nastavnim planovima i programima!

Potrebno je primijeniti odlike suvremenog bibliotekara koje prema Barbari Hull “ukazuju na to da uloga knjižničara u 21. stoljeću jeste omogućavanje pristupa informacijskim izvorima, umjesto uloge čuvara ljudskog znanja” (Hull 2001: 387).

Postoje smjernice pomoću kojih možemo vrednovati zbirke visokoškolskih biblioteka, a to je metoda usporedbe (*check-list method*) s popisima ispitne literature. Takvim i sličnim metodama mi istovremeno doprinosimo i analizi kvalitete bibliotekskih zbirki u visokoškolskom okruženju UNSA.

Osnovni uslov za sve školske biblioteke (osnovne, srednje, visokoškolske) jeste da biblioteko-informacioni sadržaji prate nastavni plan i program, s obzirom na to da je Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo naloženo da je ‘obavezno utvrđenu obaveznu literaturu posjedovati u svom bibliotekom fondu’.¹ Kada

dođemo do tačke da imamo većinu naslova iz sadržaja nastavnih planova i programa, onda se možemo baviti nedovoljnim brojem primjeraka.

Jednostavno moramo odrediti prioritete i graditi biblioteko-informacione sadržaje ciljano i prema potrebi korisničkog profila, a ne održavati desetljećima čuvane sveske koje više ničemu ne služe osim kvantiteti.

Bez čega nijedna biblioteka ne može biti *biblioteka*? – bez informacijskog stručnjaka / bibliotekara! Informacijski stručnjak je biblioteka jer odavno se biblioteka paradigma promijenila u paradigmu da je korisnik centar i središte te da nisu u fokusu bibliotekski fondovi nego bibliotekarevo navođenje kroz labirint znanja.

Kada govorimo o sadržajnoj obradi dokumenta, nisam sigurna da li smo (kao praktičari u visokoškolskim bibliotekama) uopće svjesni značaja predmetnog označavanja. Kako u istraživačkoj biblioteci istražiti ako nemamo sadržajne obrade, kako rješavati tematske upite korisnika? Na osnovu čega realizirati usluge *Pitajte bibliotekara* koje su većinom tematskog karaktera?

Kod krutog predmetnog označavanja korisnik često treba pomoć informacijskog stručnjaka kao posrednika koji bi njegov informacijski problem mogao prevesti na jezik sustava. U novije su vrijeme sve prisutniji moderniji sadržajni sustavi kao integrirani sustavi, podržani odgovarajućim smjernicama i normama (Lešćić 2000: 4).

Danas se predmetna obrada ne može promatrati samo u okviru knjižničarstva kao predmetna katalogizacija, već se promatra interdisciplinarno u kontekstu svih informacijskih i komunikacijskih znanosti, ali i znanstvenih područja iz kojih je knjižnična građa koja se označuje. Predmetna obrada, odnosno sadržajno označavanje, radi se u svim baštinskim ustanovama, arhivima, knjižnicama i muzejima, ali i u različitim komercijalnim bazama podataka. Sadržajno označavanje poprimilo je danas i nove oblike, od korisničkog označavanja (*user tagging*) do semantičkog weba, koji podrazumijeva automatizirano označavanje, organiziranje i pronalaženje informacija (Maršić 2017: 4).

U slobodnim sistemima za pretraživanje, suvremene tehnike pretraživanja omogućile su

¹ Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajeva (“Sl. novine Kantona Sarajeva” broj 33/17, str. 14). <http://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2017-10/Zakon%20o%20VO%20august%202017.pdf>. Datum pristupa: 8. 1. 2018.

korisniku da posve slobodno odabere pojam po kojem će pretraživati. Korisnik se može koristiti riječima prirodnog jezika za koje očekuje da se nalaze u tekstu dokumenta, a koje nisu kontrolirane nikakvim rječnicima ili normativnim popisima (Slavić 2001: 3).

U COBISS-u (Koooperativnom online bibliografskom sistemu i servisu – koji koristi velika većina fakulteta UNSA) *Cobiss Opac* pretraživanje nudi prozor *ključne riječi* koji prilikom pretraživanja pretraži sva polja *Comarc Cobiss zapisa*. Što će značiti da će, ako određeni pojam unesemo u prozor za pretraživanje pod nazivom *naslov*, sistem pretraživati pojam jedino ako se nalazi u polju *naslova*. Prozor za pretraživanje *ključne riječi* na jedan način omogućava dosta slobodniju i ležerniju pretragu informacijskih upita i ne podliježe krutim normativnim pravilima prilikom pretraživanja, što više i odgovara današnjem profilu korisnika, a to su nestrpljivi Google naraštaji kojima je mreža primarni izvor za pronalaženje informacija i znanja.

Informacijski stručnjaci bibliotečko-informacionog sistema UNSA mogu itekako *stručno i etički ispuniti sadržajnu obradu dokumenta* bez obzira na to što još uvijek nemamo normativne datoteke predmetnih odrednica. Zašto čekati na izradu normativnih datoteka predmetnih i autor-skih odrednica (pitanje je hoćemo li ih dočekati uopće) s obzirom na to da nam segment (polje *slobodno oblikovane predmetne odrednice*) itekako omogućava sadržajno identifikiranje dokumenta. Korisnici ne mogu čekati (a i zašto bi) na izradu normativnih datoteka da bi pomoću sadržajne obrade mogli pronaći odgovarajući tematski upit. Bez obzira na to što se polje naziva – *polje slobodno oblikovanih predmetnih odrednica*, potrebno je slijediti standardizirano i normativno navođenje predmetnih odrednica. Odrednica odgovara na pitanje *ko i šta*, navodi se u nominativu bez veznika i riječca (osim ako nije pojam sam po sebi tako definiran) i sl. Otvarati više potpolja sadržajne obrade i rezervirati potpolje za jedan pojam.

Danas, kada su digitalne tehnologije postale mainstream društva i oblikuju očekivanja i ponašanje korisnika, knjižnice je potrebno iznova otkriti (Vrana 2010: 27). Najefikasnije ćemo to učiniti preko *tematskog prezentiranja bibliotečko-informacionih sadržaja*.

Mnoge publikacije sanjaju snove na prašnjavim policama dok ih informacijski stručnjak ne

predmetizuje i na taj način predstavi korisničkoj zajednici. Informacijski stručnjak ima ulogu ubrizgavanja života određenom dokumentu tako što pomoću *sadržajne obrade* informaciju učini transparentnom, vidljivom. Često bih u Biblioteci Filozofskog fakulteta (najprije zbog znatiželje i testiranja) izabrala određenu publikaciju iz starih fondova i detaljno je *sadržajno obradila i prezentirala*. Taj isti naslov bi se u roku od 24 h naručio i rezervirao za korištenje te i dalje nastavio biti u optičaju. Zašto? Zato jer je informacijski stručnjak prema nastavnim planovima i programima pretpostavio da bi određeni naslov mogao biti od koristi te udahnuo život određenom dokumentu tako što ga je predmetizovao i predstavio korisničkom profilu.

Bez sadržajne obrade mi ni ne možemo poznavati niti prezentirati znanje sadržano u bibliotečko-informacijskim sadržajima naših bibliotečko-informacionih centara UNSA.

Zaključna razmatranja

Čime bi se zaključio rad nego time da informacijski stručnjaci u visokoškolskim bibliotečko-informacionim centrima ne bi trebali zanemarivati sadržajnu obradu dokumenta. Ponovila bih još jednom da mi ne radimo u depozitnim, već u istraživačkim bibliotekama te je posve podrazumijevajuće da je neophodno sadržajno identifikirati dokument jer na taj način mi automatski radimo na kvaliteti bibliotečko-informacionih usluga, što neminovno doprinosi kvaliteti visokoškolskog obrazovanja UNSA. Svaka naša detaljno i stručno urađena sadržajna obrada dokumenta automatski utiče na uspješnost rada biblioteke, vidljivost znanja bibliotečkih zbirki, što i pripada kvalitetnim pokazateljima uspješnosti biblioteke.

Upoznati smo također da unutar akademskog okruženja postoji dvojba o tome da li bi se koncepti iz proizvodnog sektora mogli prenijeti na područje visokog školstva, jer obrazovanje i znanje ne bi trebali biti proizvodi koji bi se prodavali potrošačima (korisnicima).

Postoji više različitih definicija pojma kvalitete. Svakako da se definicija kvalitete u visokom obrazovanju ne temelji na jednoj metodologiji, već ima različita značenja u različitim kontekstima. Ono čemu moja perspektiva teži jeste “transcendentalni pristup”, koji naglašava da je školski visokokvalitetni rad nešto bezvremen-

sko i trajno. Kvaliteta se ne da tačno definirati, jer je karakterizira nešto što ne možemo analizirati i prepoznavamo je samo na osnovu iskustva. Iz toga proizlazi zaključak da se kvaliteta prepoznaje jedino onda kada se vidi (doživi) usluga (Ambrožić 1999: 3). Upravo s tog aspekta posmatrano, *sadržajna obrada dokumenta* itekako doprinosi doživljaju dokumenta, samim time i kvaliteti. Citiraću Neila Gaimana kada

kaže da “Google ti može dati 100.000 odgovora, a informacijski stručnjak ti može dati onaj pravi” – upravo zbog *sadržajne obrade dokumenta*, jer predmetni navigator navodi korisnika kroz online kataložni labirint znanja prema pravim oznakama na putu, a znamo da jedino stižemo na željenu adresu onda kada slijedimo prave znakove na putu.

Literatura i izvori

Ambrožić, Melita. 1999. “Utvrđivanje uspješnosti poslovanja visokoškolskih knjižnica: od kvantitativnih do kvalitativnih pokazatelja” Doktorska disertacija. Zagreb. Dostupno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-Y SHEAHY2/af20ee09-fdfe-4a5d-a5a6-b7beab2e71e3/PDF>. Datum pristupa: 12. 10. 2018.

D’Angelo, Ed. 2006. *Barbarians at the gates of the public library: how postmodern consumer capitalism threatens democracy, civil education and the public good*. Duluth, Minn: Library Juice Press.

Jurić, Hrvoje, i Jelena Kranjec. Anarhija u školi. Dostupno na: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/hrvoje-juric-i-jelena-kranjec-anarhija-u-skoli>.

Hull, Barbara. 2001. “Can librarians help to overcome the social barriers to access”, *New Library World* 102(10).

Lešćić, Jelica. 2000. “Suvremeni sustav sadržajne obrade – integrirani sustav” *Knjižničarstvo: glasnik Društva bibliotekara Slavonije i Baranje*. Društvo knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema. http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wpcontent/uploads/2012/06/86_Lescic_2000_1-2.pdf. Datum pristupa: 12. 10. 2018.

Maršić, Mila. 2017. *Predmetna obrada u zbirkama za jezike i književnosti u knjižnicama filozofskih fakulteta u Hrvatskoj: praksa i iskustva*. Zagreb: Univerzitet u Zagrebu. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9242/1/Diplomski-Marsic-Predmetna%20obrada-filozofski%20u%20HR-2.pdf>. Datum pristupa: 17. 10. 2018.

Slavić, Aida. 1998. “Automatsko predmetno označivanje: od računalno potpomognutog predmetnog označivanja do znalačkih sustava” *Predmetna obradba: ishodišta i smjernice: zbornik radova / uredile Jadranka Lasić-Lazić ... [et al.]*, 98-115. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/slavic.htm>. Datum pristupa: 11. 9. 2018.

Vrana, Radovan. 2010. “Položaj knjižnice u umreženom društvu” *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53(3/4): 25-41. <https://hrcak.srce.hr/80503>. Datum pristupa: 11. 11. 2018.

Vrcelj, Sofa, i Marko Mušanović. 2013. “Suvremenost teorije obrazovanja Ivana Illica”. *AHR* 4(2): 681-694. <https://hrcak.srce.hr/125044>. Datum pristupa: 1. 10. 2018.

Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo. “Sl. novine Kantona Sarajevo” broj 33/17. <http://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2017-10/Zakon%20o%20VO%20august%202017.pdf>. Datum pristupa: 10. 7. 2018.

Žitinski, Maja. 2006. “Obrazovanje je moralni pojam” *Naše more* 53(3-4). <https://hrcak.srce.hr/81>. Datum pristupa: 11. 9. 2018.

VIRTUALNA BIBLIOTEKA BOSNE I HERCEGOVINE (VIBBIH) KOOPERATIVNI ONLINE BIBLIOGRAFSKI SISTEM I SERVISI BOSNE I HERCEGOVINE (COBISS.BH) 1988-1998-2018

VIRTUAL LIBRARY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA CO-OPERATIVE ONLINE BIBLIOGRAPHIC SYSTEM & SERVICES OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (COBISS.BH) 1988-1998-2018

Nevenka Hajdarović, prof. filozofije, dipl. komparativist, bibliotečki savjetnik

Rukovodilac Virtualne biblioteke Bosne i Hercegovine

Voditelj Centra za ISBN BiH i Centra za ISMN BiH

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH

nevenkah@nub.ba

Sažetak

Automatizacija biblioteka u Bosni i Hercegovini otpočela je početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća, a 1988. godine se pet bh. biblioteka uključuje u sistem COBISS. Od 1992. do 1998. sistem nije bio aktivan. Godine 1998. sistem COBISS prihvaćen je od svih javnih univerziteta i brojnih biblioteka iz Bosne i Hercegovine. Te godine osniva se i COBISS centar, čiju ulogu 2005. godine preuzima Virtualna biblioteka BiH. U sistem COBISS.BH uključena je 61 biblioteka (nacionalna, javne, fakultetske i specijalne). Nastoje se automatizirati svi procesi rada u biblioteci i pratiti zahtjevi suvremenog bibliotekarstva.

Ključne reči: virtualna biblioteka, VIBBIH, online katalog, COBISS.BH, COBISS/OPAC, mCOBISS, E-CRIS.BH

Abstract

The library automatization in Bosnia and Herzegovina started in the early eighties of the last century, and in the 1988, 5 libraries have entered the COBISS system. From 1992. to 1998. the system was not active. In 1998, all public university libraries and other numerous libraries of Bosnia and Herzegovina have accepted COBISS. That year, the COBISS Center was established, whose role in 2005 was being taken over by the Virtual Library of B&H. The COBISS.BH system includes 61 libraries (national, public, faculty and special libraries). It aims to automate all work processes in the library and to follow the requirements of modern library science.

Key words: virtual library, VIBBIH, online catalogue, COBISS.BH, COBISS/OPAC, mCOBISS, E-CRIS.BH

Uvod

Krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća razvoj računara i mogućnosti njihove primjene među prvim su prepoznali bibliotekari. Preporuke za Međunarodni standardni bibliografski opis monografskih publikacija – ISBD(M) objavljene su 1971. godine, da bi sedam godina kasnije bilo izdato prvo izdanje ovog standarda. Upravo te godine, tačnije 1978, počinje obrada po ISBD(M) u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine (NUBBiH). Zaklju-

čuju se katalozi u NUBBiH koji su rađeni po Pariškim pravilima.

Na samom početku osamdesetih bibliotekari NUBBiH, zajedno s informatičarima iz UPI-ja, rade na izradi *softwarea* za obradu građe, a 1984. godine obrada bosniace vrši se u programu koji omogućuje štampanje listića po ISBD(M). Program je bio napravljen po skupinama ISBD(M). Interpunkcijski simboli koji odvajaju skupine nisu se unosili. Izgled kataložnog listića u potpunosti je zadovolja-

vao kriterije standarda. Na ovaj način rađena je obrada bosniace do uspostavljanja bibliotečko-informacionog sistema.

Primjena informacionih i komunikacionih tehnologija i izgradnja informacionog društva fundamentalna je za sveukupni razvoj i budućnost Bosne i Hercegovine i ključni faktor za smanjenje razvojnog raskoraka između naše zemlje i Evropske unije. U okviru projekta "Strategija razvoja informacionog društva BiH", a u dokumentu "Politika razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine", koji je rađen u okviru Razvojnog programa Ujedinjenih nacija za BiH, podržava se *umrežavanje biblioteka na različitim teritorijalnim i funkcionalnim principima*.

Počeci primjene COBISS-a u BiH

Izgradnja sistema uzajamne katalogizacije, kao zajedničke osnove bibliotečko-informacijskog sistema i sistema naučnih i tehnoloških informacija, bio je cilj koji je postavila Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka, a čiju je realizaciju kao nosioca razvoja organizacijskih rješenja i programske opreme preuzeo Institut informacijskih znanosti (IZUM) iz Maribora (<https://www.cobiss.net/bh/platforma-cobiss.htm>).

Godine 1987. prihvaćen je sistem COBISS (Kooperativni bibliografski sistem i servisi) u kojem će učestvovati pretežno najznačajnije biblioteke bivše Jugoslavije.

Biblioteke Bosne i Hercegovine (Narodna i univerzitetska biblioteka BiH, Narodna biblioteka Tuzla, Narodna biblioteka Banja Luka, Narodna biblioteka Mostar, Klinički centar Univerziteta u Sarajevu) uključile su se u sistem COBISS 1988. godine. Do 1992. godine baza podataka bh. biblioteka sadržavala je oko 30.000 jedinica (pretežno bosniace). Bh. bibliotekari su kreirali 11.716 bibliografskih zapisa. Broj učesnika u sistemu nije bio velik (bibliotekari iz pet biblioteka), ali su rezultati bili izvanredni.

Bosanskohercegovačke biblioteke su u ratnom periodu (1992–1995) pretrpjele velika stradanja, gubitak fondova, kadra i prostora. Ti su gubici, iako se ulažu veliki naponi za njihovo prevazilaženje, u pojedinim bibliotekama još vidljivi.

COBISS.BH

Ponovno uspostavljanje COBISS sistema u Bosni i Hercegovini započelo je 1998. godine, u okviru projekta "Računarsko povezivanje biblioteka u BiH preko interneta", koji je prihvaćen od strane svih javnih univerziteta i brojnih biblioteka iz cijele BiH.

Ciljevi uspostavljanja sistema su: omogućiti uspostavljanje jedinstvenog bibliotečko-informacionog sistema BiH; omogućiti uspostavljanje uzajamne katalogizacije (COBISS.BH) kako bi s vlastitim bazama podataka mogli biti dostupni širokom krugu korisnika i razmjenjivati podatke s bibliotekama iz cijelog svijeta; uključivanje javnih, fakultetskih, specijalnih i školskih biblioteka u sistem i time obogaćivanje uzajamne baze podataka; educiranje bibliotečkog kadra; nastavak automatizacije bibliotečkih procesa; omogućavanje svim korisnicima biblioteka da imaju online pristup, kako bh. bazama podataka, tako i inostranim; stvaranje jedinstvene baze podataka u svrhu koordinirane nabavke publikacija i razvoja zbirke; kreiranje baza podataka (baza podataka o naučnim radnicima, kao i normativna datoteka podataka); ujednačavanje katalogizacijskih pravila; izrada jedinstvenih pravila za predmetizaciju.

Učlanjenje u sistem COBISS.BH

Članicom sistema COBISS BiH postaje se potpisivanjem ugovora između pojedine biblioteke i VIBBiH (Virtualne biblioteke Bosne i Hercegovine). Poslije učlanjenja biblioteka je dužna uplatiti 1.000 eura, koji se proslijeđuju IZUM-u, vlasniku sistema. Također, biblioteke imaju obavezu plaćanja licence za istovremene korisnike (najmanje dva) u iznosu od 117 KM mjesečno.

Virtualna biblioteka BiH ima potpisane ugovore sa 61 bibliotekom, od kojih je najviše javnih, potom fakultetskih i četiri specijalne.

U COBISS su učlanjeni svi državni univerziteti Bosne i Hercegovine i nekoliko privatnih univerziteta.

Najveće bh. javne biblioteke su članice sistema COBISS.BH. A s obzirom na to da je Evropska unija obavezala sve svoje članice na onlajn kataloge javnih biblioteka, zadatak Virtualne biblioteke je ispunjenje ovog uslova. Naravno, sve se ovo može obaviti jedino uz razumijevanje i finansijsku podršku nadležnih institucija.

COBISS sistemom nisu obuhvaćene školske biblioteke. Postoji zainteresiranost školskih biblioteka za rad u sistemu, ali još uvijek nisu u mogućnosti da obezbijede sredstva za plaćanje licence za istovremene korisnike.

Velika je zainteresiranost bh. biblioteka za učlanjenje u sistem COBISS.BH, ali obaveze koje biblioteke imaju po uključanju u sistem mnoge nisu u mogućnosti ispoštovati jer biblioteke ne dobivaju namjenska sredstva za rad u sistemu, odnosno nadležna ministarstva ne plaćaju članstvo u COBISS sistemu.

Uzajamna baza – COBISS/OPAC

U okviru sistema COBISS.BH svaka biblioteka članica sistema ima svoju lokalnu bazu podataka. Lokalne baze pojedinih biblioteka sačinjavaju uzajamnu bazu (COBISS/OPAC).

COBISS/OPAC bh. sadrži blizu 490.000 jedinica razne vrste građe (preko 2000 linkova do e-izvora, oko 480.000 knjiga, preko 20.000 članaka, oko 8.000 časopisa, CD/DVD-ova).

Kvalitet, ujednačenost i konzistentnost lokalnih baza podataka i uzajamne baze podataka postiže se sistematičnim obrazovanjem kreatora zapisa.

Obrazovanje u okviru sistema COBISS

Bibliotekari iz biblioteka članica sistema permanentno se obrazuju kako bi se osposobili da se iskoriste svi segmenti koje pruža sistem. Za pojedine segmente rada u sistemu COBISS neophodno je ispunjavanje određenih uslova. Tako je za dodavanje lokalnih podataka u sistemu COBISS (inventar, signature i dr.) potrebno samo poznavanje rada na računaru, kao i za automatiziranu pozajmicu.

Za dobivanje licence za rad u sistemu COBISS preduvjet je dobro poznavanje rada na računaru, poznavanje međunarodnih standarda iz oblasti bibliotekarstva i položen stručni ispit. Poslije završenog kursa "Upotreba programske opreme COBISS3/Katalogizacija – početni nivo" polaznik kursa je obavezan da u bazi za licence (COBISSLIC) kreira trideset zapisa monografskih publikacija koje nisu obrađene u uzajamnom katalogu. Poslije dobivanja pozitivne ocjene, kandidat polaže ispit za dodjelu licence. Tada dobiva ovlasti za kreiranje bibliografskih zapisa za monografske publikacije.

Za sve segmente rada u sistemu COBISS3 predviđeni su kursevi, koji traju od jednog do pet dana. Kurseve vode instruktori iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH i IZUM-a. Svi kursevi se najavljuju preko portala Obrazovanje. Polaznici kursa mogu biti samo iz biblioteka koje su u COBISS sistemu.

Portal www.cobiss.ba

Portal COBISS.BA pruža informacije o svim segmentima rada u sistemu COBISS.BH. Najvažniji segment portala je COBISS/OPAC. Sve informacije vezane za rad sistema, podatke o bibliotekama, priručnicima, novinama u sistemu, lokalnim bazama podataka, bibliografijama, statistikama, preporučenoj opremi i drugom nalaze se na stranici. Podaci o nacionalnim COBISS sistemima dostupni su na www.cobiss.net.

COBISS.net

COBISS.net je mreža nacionalnih COBISS sistema (Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije, Slovenije, Srbije, Bugarske, Albanije). Potpisan je protokol o slobodnom protoku bibliografskih zapisa koji se kreiraju u autonomnim bibliotečko-informacionim sistemima. Iz uzajamne baze COBISS.BH može se pristupiti nacionalnim bibliotečko-informacionim sistemima članica COBISS.neta, katalogu Kongresne biblioteke / Library of Congress u Washingtonu (www.loc.gov) i ISSN agenciji sa sjedištem u Parizu (www.issn.org) i preuzimati zapise.

Podrška IZUM-a nacionalnim COBISS centrima

Neophodno je istaći veliku podršku koju Institut informacijskih znanosti iz Maribora pruža nacionalnim COBISS centrima. Za sve aktivnosti vezane za rad u sistemu utvrđene su procedure kojih se dosljedno treba pridržavati. Zahtjevi nacionalnih centara uvijek su blagovremeno rješavani, a dogovaraju se i buduće zajedničke aktivnosti.

U povodu obilježavanja značajnog jubileja – tridesete godišnjice otkako je uspostavljena uzajamna baza, IZUM je nagradio, kao najaktivniji COBISS centar, Virtualnu biblioteku BiH i Virtualnu biblioteku Crne Gore, odnosno njene rukovodioce.

Automatizirana pozajmica

Nakon obrađenog većeg dijela fonda, biblioteke pristupaju korištenju automatizirane pozajmice. Ukupno dvadeset dvije biblioteke koriste za svoj rad s korisnicima automatiziranu pozajmicu. Svi korisnici biblioteka koje imaju automatiziranu pozajmicu mogu preko interneta pregledati građu koju biblioteka posjeduje, pregledati pozajmljenu građu, rezervirati i produžiti rok pozajmice.

Revizija u okviru sistema COBISS

Poseban segment u okviru COBISS3 sistema je revizija ili inventar građe. Od 2015. godine četiri biblioteke članice sistema COBISS.BH uradile su reviziju cjelokupnog ili dijela fonda (cjelokupnog fonda Narodna i univerzitetska biblioteka "Derviš Sušić" Tuzla i Gradska biblioteka Zenica, dok su reviziju dijela fonda realizirali Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu i Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH). Prednosti revizije u sistemu COBISS vezane su za dužinu trajanja revizije i veliku preciznost i pouzdanost podataka o građi i njezinom statusu i stepenu dostupnosti.

Virtualna biblioteka Bosne i Hercegovine

COBISS centar Bosne i Hercegovine osnovan je 1998. godine. Nakon sedam godina rada, tačnije 2005. godine, zbog neriješenog finansiranja, on prestaje s radom, a sve aktivnosti Centra preuzima Virtualna biblioteka BiH, sa sjedištem u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine (NUBBiH).

Zadaci VIBBiH-a su: planiranje i usklađivanje aktivnosti u vezi s računarskim povezivanjem biblioteka u Bosni i Hercegovini; koordiniranje aktivnosti i pružanje stručne pomoći u radu i razvoju online bibliotečkog sistema, automatizacije poslovanja biblioteka; obezbjeđivanje programske opreme COBISS i korisničke dokumentacije za uzajamnu katalogizaciju, za lokalno bibliotečko poslovanje i za druge servise; upravljanje uzajamnom bazom podataka COBIB.BH i sistemom COBISS.BH; formiranje i stalno ažuriranje baze podataka o bibliotekama u BiH (COLIB.BH); stručna pomoć bibliotekama prilikom nabavke, instaliranja i održavanja računarske opreme; organizovanje i izvođenje obrazovanja i stručna pomoć bibliotekama i

drugim korisnicima programske opreme i servisa COBISS; stručna pomoć bibliotekama prilikom konverzije i prenosa podataka iz drugih sistema; rad na bibliografijama naučnih radnika, standardizaciji i unapređenju bibliografskog i bibliotečkog rada i edukaciji korisnika sistema; utvrđivanje osposobljenosti stručnih bibliotečkih radnika za učešće u uzajamnoj katalogizaciji (http://home.cobiss.ba/bh/o_cobiss/ViBBiH_centar.asp).

Elektronske publikacije u sistemu COBISS.BH Potrebno je istaći da se svakim danom povećava broj elektronskih publikacija u bazi www.cobiss.ba. Izdavači tih publikacija većinom su fakulteti. Sve je više prisutna tendencija da se, osim printanog izdanja, dokumenti pojavljuju i u elektronskom obliku. Neophodno je raditi na formiranju arhiva digitalnih publikacija, jer je to trajni način pohrane i zaštite ove vrste dokumenata.

mCOBISS

Od oktobra 2016. godine putem aplikacije *mCOBISS* omogućeno je pretraživanje građe na androidima u bibliotekama članicama sistema COBISS.BH. Korisnici mogu izvršiti: pretraživanje građe u biblioteci članici sistema COBISS.BH (www.cobiss.ba), pregledanje pozajmljene građe i produženje roka pozajmice, rezerviranje građe, pregledanje i otkazivanje rezervacije, pregledanje dugova i ograničenja, primanje e-obavještenja, pretraživanje / pregledanje informacija o bibliotekama, prikaz lokacije biblioteke na karti i smjernice za put do izabrane biblioteke, izradu svog spiska omiljenih knjiga, očitavanje bar-kodova (ISBN i ISSN), pohranjivanje korisničkih profila (omiljenih biblioteka i podataka za upis), slanje informacija o građi putem androida i pregledanje historije pozajmice. Informacija je dostupna na stranici <http://m.cobiss.si/bh/>, najviše na podstranici <http://m.cobiss.si/bh/opis.html>.

E-CRIS.BH

Sastavni dio sistema COBISS.BH je i informacioni sistem o istraživačkoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini – E-CRIS.BH (www.ecris.ba). E-CRIS.BH daje podatke o istraživačima, istraživačkim organizacijama, odjeljenjima i projektima u Bosni i Hercegovini.

U Evropi se više decenija grade informacioni sistemi s generičkim nazivom CRIS (Current Research Information Systems). Veoma je značajno širenje sadržaja CRIS na područja finansijskih resursa za istraživanja, evaluacije istraživačkog rada, veze s drugim (bibliografskim) i multimedijским bazama podataka.

Informacioni sistem o istraživačkoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini E-CRIS.BH sadrži podatke o 85 istraživačkih organizacija i 2.156 istraživača.

Veliki interes za E-CRIS.BH pokazali su naučni radnici i institucije. Nažalost, sistem nema redovan izvor finansiranja, a ažuriranje podataka

svedeno je najvećim dijelom na rad uposlenika Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH i bibliotekara fakultetskih biblioteka članica sistema COBISS.BH.

Zadaci

Neophodno je nastaviti s automatizacijom bibliotečkih procesa uključanjem pozajmice u sve biblioteke članice sistema, zatim uključanjem nabavke i međubibliotečke pozajmice, raditi na izradi normativnih datoteka podataka, ažurirati bazu podataka E-CRIS.BH, uključiti sve biblioteke koje ispunjavaju uslove za članstvo.

Literatura

COBISS.BH <http://www.cobiss.ba>. Datum pristupa: 1. 11. 2018.

COBISS.NET www.cobiss.net. Datum pristupa: 1. 11. 2018.

COBISS.NET <https://www.cobiss.net/bh/platforma-cobiss.html>. Datum pristupa: 1. 11. 2018.

COBISS.SI <http://m.cobiss.si/bh/>. Datum pristupa: 1. 11. 2018.

COBISS.SI. "Opis" <http://m.cobiss.si/bh/opis.html>. Datum pristupa: 1. 11. 2018.

COBISS.BH. "O COBISSu" http://home.cobiss.ba/bh/o_cobissu/ViBBiH_centar.asp. Datum pristupa: 1. 11. 2018.

Informacioni sistem o istraživačkoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini – E-CRIS.BH. www.ecris.ba. Datum pristupa: 2. 11. 2018.

Library of Congress. www.loc.gov. Datum pristupa: 4. 11. 2018.

International Identifier for serials and other continuing resources. www.issn.org. Datum pristupa: 3. 11. 2018.

NUBBIH U MEĐUNARODNOM PROJEKTU DARIAH MREŽE (DIGITALNA ISTRAŽIVAČKA INFRASTRUKTURA ZA UMJETNOST I HUMANISTIKU)

NULB&H IN THE INTERNATIONAL PROJECT OF DARIAH NETWORK (DIGITAL RESEARCH INFRASTRUCTURE FOR ART AND HUMANITIES)

Anja Mastilović, dipl. komp. i dipl. bib.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH

anja@nub.ba

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine u 2018. godini postala je partnerska institucija u projektu mreže DARIAH-HR u okviru konkursa Cultural Heritage and Humanities Research.

Projekt "Okviri suradnje digitalnih infrastrukture u regiji – mogućnosti i potrebe na primjeru građe o znamenitim ličnostima znanosti i culture" (*Cooperation Framework of Digital Infrastructure in the Region – Opportunities and Needs in Case of Material Concerning Famous People in Science and Culture*) u 2017. godini prihvatio je i finansijski potpomogao konzorcij DARIAH EU.

Na projektu je sarađivalo više kulturnih i naučnih institucija iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Slovenije. U projekat su bile uključene Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU), Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK), Knjižnice grada Zagreba (KGZ), Leksikografski zavod Miroslav Krleža (LZMK), Muzej za umjetnost i obrt (MUO), Institut za etnologiju i folkloristiku (IEF), ICARUS HRVATSKA; Varaždin – Državni arhiv (DAV); Koprivnica – ArhivPro d.o.o., Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine (ZMBiH) i Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine (NUBBiH).

U sklopu DARIAH CFDI projekta u Zagrebu su održane i radionice kojima su prisustvovali predstavnici navedenih institucija. Na radionicama se govorilo o digitalnoj baštini, autorskim pravima, upotrebi digitalnih objekata, smjernicama o tehničkim i formalnim obilježjima digitalnih objekata, razmjeni informacija o kulturnoj baštini i društvenom utjecaju kulturne baštine.

Tokom projekta su se pripremile i sastavile smjernice s podacima o raznim aspektima digitalizacije i digitalnih objekata, kako bi se što lakše i brže utvrdio autorsko-pravni status za brojne digitalne artefakte kulturne baštine te se uspostavljala komunikacija u zajednici digitalnih korisnika, s ciljem brže i efikasnije razmjene informacija i znanja.

Projektom se analizirala i interoperabilnost digitalnih repozitorija na primjeru povezivanja građe o poznatim i zaslužnim naučnicima, književnicima i umjetnicima sve tri države u jedan tematski portal. Saradnja je obuhvatala prikupljanje podataka o dostupnim digitalnim resursima i potrebi za digitalizacijom novih sadržaja o poznatim osobama u regiji, razmatranje pitanja autorskih prava te mogućnosti objave, korištenja i preuzimanja građe u digitalnom repozitoriju, kao i kreiranje zapisa građe koja je dostupna na ovom portalu. Svi zapisi dostupni na portalu Eminent people kreirani su u Indigo sistemu, koji je razvio ArhivPRO d.o.o. iz Koprivnice, Hrvatska.

Portal je dostupan putem web-adrese www.eminentpeople.eu. U ovom tematskom portalu nalaze se tekstualni, slikovni, zvučni i videosadržaji koji se čuvaju u partnerskim institucijama ili su već dostupni na njihovim portalima s digitalizovanim građom. Trenutno, u ovom digitalnom repozitoriju nalazi se građa NUBBiH o Silviju Strahimiru Kranjčeviću s pažnjom usmjerenom na njegov književni opus te na kritičke osvrte na njegov književni rad, kao i na djela Milene Preindlsberger-Mrazović.

Osim kreiranja zapisa članaka, za serijske publikacije su se kreirali i zapisi koji pripadaju višoj i nižoj razini zapisa. U višu razinu spadaju zapisi kreirani po prvoj godini izlaženja publi-

kacije, dok su u nižoj brojevi u kojoj je članak objavljen. Sve razine su povezane u zapisima pomoći ID brojeva zapisa.

Za Kranjčevića je kreirano 20 zapisa više razine, 100 zapisa niže razine i 112 zapisa za članke. Ukupan broj je 232 zapisa. Za Milenu Mrazović su kreirana 2 zapisa za monografske publikacije i 3 zapisa za serijske publikacije. Sva digitalna građa NUBBiH koja se nalazi u ovom portalu je dobila vodeni žig i pretvorena je u pdf format.

Članci su izdvojeni iz različitih novina, časopisa, listova i kalendara. U pitanju su serijske publikacije objavljivane u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, među kojima je moguće pronaći i Nadu, Školski vjesnik, Narodno jedinstvo, Vilenac, Behar, Kalendar Napredak, Večernju poštu, Vrhbosnu, Pregled, Katolički tjednik, No-

vog čovjeka, Kalendar Prosvjeta, list Prosvjeta, Franjevački glasnik, Sarajevski novi list, Hrvatsku misao, Bosnische Post, Narod, Gajret, Bosansku vilu i Franjevački vijesnik.

U digitalnom portalu dostupne su knjige Milene Preindlsberger-Mrazović "Bosnisches Skizzenbuch" iz 1900. i "Die bosnische Ostbahn" iz 1908. te članak "Ilidža i okolina joj" iz 1895. godine objavljen u Nadi.

EDUKACIJA BIBLIOTEKARA I STRUČNI ISPITI U 2018. GODINI

EDUCATION OF LIBRARIANS AND PROFESSIONAL EXAMS IN 2018.

Mr. sci. Zijada Đurđević-Alidžanović, d.i.a.

Viši bibliotekar / Senior Librarian

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH

zijadad@nub.ba

Ove 2018. godine Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine obilježila je 73 godine postojanja, a naš Centar za permanentno obrazovanje bibliotekara BiH broji 19 uspješnih godina u organizaciji edukacija za bibliotečke djelatnike, kao i polaganja stručnih bibliotečkih ispita.

Centar za permanentno obrazovanje bibliotekara formiran je 1999. godine i od tada svake godine naše edukacije pohađa desetina bibliotečkih djelatnika iz cijele Bosne i Hercegovine i regiona.

Kroz različite edukacije (kursevi, radionice, predavanja, vježbe za studente bibliotekarstva, konsultacije) naše edukacije je pohađao veliki broj polaznika.

Centar je ustanovljen na osnovu podrške Otvorenog društva iz Budimpešte i OSI projekta za biblioteke – Network Library Program, Information Program – NLP 2000–2002.

Ciljevi organizacije edukacija su osposobljavanje bibliotečkih djelatnika za kvalitetno i samostalno obavljanje stručnih bibliotečko-informacijskih usluga, razvijanje sposobnosti za korištenje novih tehnologija te promoviranje informacijske pismenosti i intelektualne slobode u bibliotekama.

I u ovoj godini u potpunosti su realizirani planovi i programi edukacija za 2018. godinu. Prema planu za 2018. godinu, u NUB BiH, u organizaciji Centra za permanentno obrazovanje bibliotekara održani su kursevi iz osnovnog bibliotečko-informacijskog znanja: 1. kurs: Bibliotečka pismenost i 2. kurs: Informacijska pismenost. Prvi kurs je održan 19–22. 2. 2018. i sadržavao je 29 sati nastave, a drugi kurs 26–29. 3. 2018. godine s 28 sati nastave.

Na ovogodišnjim kursevima bilo je prijavljeno i prisustvovalo 27 kandidata iz različitih tipova biblioteka iz cijele Bosne i Hercegovine.

Edukacija je obuhvatala predavanja, vježbe, prezentacije, obilazak svih odjela NUB BiH, razgovore i konsultacije. Tokom izvođenja edukacija u oba kursa polaznici su bili raspoređeni u dvije grupe. Prema utvrđenom rasporedu sati kurseve su realizirali predavači i instruktori iz NUB BiH, s Odsjekom za komparativnu književnost i bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i drugih srodnih institucija.

Svim polaznicima je obezbijedena stručna literatura neophodna za polaganje stručnog bibliotečkog ispita i za rad u bibliotekama te informativni i promotivni materijal.

Osim edukacija, u sklopu Centra za permanentno obrazovanje NUB BiH je organizirala i polaganje stručnih ispita iz bibliotekarstva, u skladu sa Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti ("Sl. list BiH", br. 37/1995) i Pravilnikom o stručnim zvanjima u bibliotečkoj djelatnosti (čl. 18, stav 4 istog Zakona i čl. IX.5). Polaganja stručnih ispita u ovoj godini su se održala u dva ispitna roka: junskom i oktobarskom.

Prema prijavama za polaganje stručnih bibliotečkih ispita u 2018. godini u oba ispitna roka stručne ispite je položilo 39 kandidata, i to: 36 bibliotekara, 2 viša knjižničara i 1 knjižničar.

U periodu od 1999. zaključno s krajem 2018. godine stručne ispite je položio ukupno 931 kandidat, i to: 564 bibliotekara, 216 viših knjižničara i 151 knjižničar.

Junski rok 2018. (25–28. 6. 2018)

Osnovno stručno zvanje *bibliotekar* stekli su:

1. Senada Aganspahić, Goražde
2. Iva Bilić, Mostar
3. Slavica Bjelajac, Istočno Sarajevo
4. Marina Drijenčić, Vareš
5. Almedina Glođo, Sarajevo
6. Nedžad Gudić, Gornji Vakuf – Uskoplje
7. Aida Habibović, Zenica
8. Belma Halilčević, Zavidovići
9. Aida Ibranović, Gradačac
10. Amela Jalmanović, Sarajevo
11. Boris Ladan, Jajce
12. Ema Livančić, Novi Travnik
13. Anela Logo, Mostar
14. Nađa Lokvančić, Ilidža
15. Snježana Lozo, Istočno Novo Sarajevo
16. Gordana Marić, Bratunac
17. Kata Marković Arnautović, Sarajevo
18. Mirjana Milićević, Trebinje
19. Anđela Musić, Trebinje
20. Amila Skopljak, Travnik
21. Ena Šarić, Zenica
22. Amela Tabaković, Visoko

23. Enesa Ustamujić-Sejdić, Sarajevo

24. Nedžad Zehić, Teočak

25. Svetlana Zekić, Zvornik

Osnovno stručno zvanje *viši knjižničar* stekli su:

1. Nedžad Babačić, Kiseljak

2. Munir Gojak, Ilidža

Osnovno stručno zvanje *knjižničar* stekao je:

1. Marin Boras, Mostar

Oktobarski rok 2018. (22–25. 10. 2018)

Osnovno stručno zvanje *bibliotekar* stekli su:

1. Dževada Čenanović-Mohamed, Ilidža
2. Nevenka Džeba, Posušje
3. Anesa Džinić, Žepče
4. Sadžida Džuvic, Sarajevo
5. Enesa Hajdarević, Sarajevo
6. Amina Huković-Đelilović, Sarajevo
7. Nedžad Ibrišimović, Sarajevo
8. Mirnesa Kadrić, Podlugovi
9. Amela Klis, Sarajevo
10. Aldijana Omerović, Sarajevo
11. Nadija Šabić, Zenica

Prikaz radionice "IFLA GLOBAL VISION WORKSHOP"

Workshop review "IFLA GLOBAL VISION WORKSHOP"

Narcisa Rastoder, MA

Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, BiH
narcisa.rastoder@efsa.unsa.ba

U organizaciji IFLA-e (*International Federation of Library Associations*), u prostorijama Cité Internationale Universitaire de Paris, Maison du Cambodie, Paris, u periodu 14–16. maja 2018. godine održana je radionica "IFLA Global Vision Workshop". Kao predstavnik Asocijacije BAM, imala sam priliku prisustvovati i učestvovati u aktivnostima na radionici.

Radionici je prisustvovalo preko 40 učesnika iz 36 evropskih zemalja. Učesnici su bili predstavnici akademskih, javnih i specijalnih biblioteka te udruženja bibliotekara iz pojedinih zemalja.

Radionicu je pripremio i vodio IFLA-in projektni tim za projekat Global Vision, a sama radionica dio je globalne inicijative Global Vision Discussion pokrenute 2017. godine s ciljem uključivanja biblioteka iz cijelog svijeta radi kreiranja zajedničkih smjernica za djelovanje biblioteka u budućnosti. Inicijativa ima za cilj okupiti bibliotekare iz cijelog svijeta kako bi se istražila povezanost među bibliotekarima te predstavljanje ideja kako ta povezanost i saradnja može uticati na buduće djelovanje u smislu zadovoljavanja potreba korisnika, profesionalne i društvene zajednice i na kraju regije. Rezultat radionice je identifikacija ključnih zajedničkih karakteristika biblioteka, ali i ključnih prilika koje je neophodno iskoristiti kako bi biblioteke ostale bitan element svake društvene zajednice.

Tokom 2017. godine u okviru kampanje IFLA Global Vision održan je veliki broj sastanaka, 185 radionica u kojima je učestvovalo 190 zemalja, a online upitnik je popunilo oko 22.000 bibliotekara. IFLA Global Vision Summary – kao izvještaj o aktivnostima provedenim u 2017. godini, predstavljen je u martu 2018. godine i u njemu su identificirane ključne činjenice zajedničke za sve bibliotekare:

- *Globalno smo ujedinjeni u našim ciljevima i vrijednostima* – duboka posvećenost vrijednostima i ulogama biblioteka bez obzira na regiju, tip biblioteke, godine iskustva;
- *Moramo efektivno povezati globalne i lokalne aktivnosti* – priznavanje regionalnih zahtjeva i karakteristika od esencijalnog je značaja u ujedinjavanju bibliotečke zajednice s ciljem suočavanja s izazovima.

Pored navedenih ključnih činjenica, identificirane su zajedničke tendencije i nastojanja bibliotekara širom svijeta, među kojima su najvažnije 10 pobrojanih u nastavku:

- Posvećeni smo jednakom i besplatnom pristupu informacijama i znanju.
- Posvećeni smo podržavanju pismenosti, učenju i čitanju.
- Fokusirani smo na služenje zajednici.
- Prihvatamo digitalne tehnologije.
- Naše vođe uočavaju potrebu za jakim zagovaranjem.
- Finansiranje nam je jedan od najvećih izazova.
- Uviđamo potrebu za izgradnjom saradnje i partnerstava.
- Želimo manje birokratije, nefleksibilnosti i otpora prema promjenama.
- Čuvari smo svjetskog naslijeđa.
- Naši mladi profesionalci su posvećeni i žele biti vođe.

IFLA Global Vision Summary sadrži i 10 ključnih prilika koje bibliotekari moraju iskoristiti kako bi njihova uloga u društvu i zajednici bila prepoznata i vrednovana na pravi način. Ključne prilike zapravo predstavljaju aktivnosti koje bibliotekari moraju provesti, a to su:

- Biti šampioni intelektualnih sloboda,
- Inovirati naše tradicionalne uloge u digitalnom dobu,
- Bolje razumjeti potrebe zajednice i kreirati usluge koje će imati uticaj / biti vidljive i mjerljive,
- Pratiti stalne tehnološke promjene,
- Više i bolje zagovarati na svim nivoima,
- Omogućiti da naši *stakeholders* (*interesne skupine – finansijeri, osnivači, vlasnici*) razumiju našu vrijednost i uticaj,
- Razvijati saradnju,
- Suočiti se s postojećim strukturama i ponašanjem (prevazići pasivnost),
- Maksimizirati pristup svjetskom dokumentarnom naslijeđu,
- Mladim profesionalcima dati priliku da uče, razvijaju se i vode (know-how).

Prvog dana radionice svi učesnici raspoređeni su u 4 grupe, a svaka od grupa imala je predstavnika koji je ostalim učesnicima pojašnjavao dodijeljene zadatke. Vođa grupe kojoj sam ja pripala bila je Deborah Jacobs, direktor programa Global Libraries u okviru Bill & Melinda Gates Foundation.

Tokom radionice, pored grupnog rada na razvijanju akcionih planova za navedene mogućnosti, učesnici su imali priliku slušati inspirativne prezentacije, razmijeniti iskustva s kolegama, a sve s ciljem postizanja jake i globalno ujedinjene bibliotečke zajednice koja ima za cilj jačanje informacionog i inkluzivnog potencijala društva i zajednice.

U uvodnom dijelu, učesnicima je dobrodošlicu poželjela predstavnica Ministarstva kulture Francuske, sektora za biblioteke Valérie Bouissou, koja je pohvalila IFLA-inu inicijativu Global Vision. Bibliotekari Evrope trebaju isticati svoju važnost na bazi usluga i ponude koju pružaju, te njihovog entuzijazma da učine što više kako bi svako područje Evrope imalo najbolje mogućnosti za učenje, zaradu, inovacije i kreativnost. Francuska u ovom periodu razmatra revidiranje politika u oblasti bibliotekarstva te se očekuje da radionica poluči neke od mogućih preporuka za intenziviranje učešća biblioteka u jačanju potencijala društva.

Učesnicima se obratio i Franck Hurinville, predsjednik udruženja Comité français international bibliothèques et documentation (Cfibd).

Na radionici je promovirano zagovaranje za biblioteke na svim nivoima. S obzirom na specifičnost političke situacije u Evropi, zagovaranje za biblioteke nailazi na brojne izazove, ali i mogućnosti. Jedna od glavnih poruka radionice jest da je zapravo svaki bibliotekar – jedan zagovarač.

Vezano za trenutnu reformu autorskih prava u Evropi, generalni sekretar IFLA-e Gerald Leitner naglasio je da uspješna reforma zahtijeva jako partnerstvo između IFLA-e i udruženja bibliotekara iz cijele Evrope. Bibliotekari su ti koji trebaju lobirati najprije u svojoj zemlji, a tek nakon toga regionalno.

Učesnicima se obratila i aktuelna predsjednica IFLA-e Glòria Pérez-Salmerón, naglašavajući važnost zajedničkog djelovanja i saradnje bibliotekara iz cijelog svijeta.

Radni dio radionice za učesnike je podrazumijevao izradu plana aktivnosti za dodijeljene mogućnosti identificirane u IFLA Global Vision Report Summary. Svaka grupa imala je zadatak da izradi plan aktivnosti na regionalnom nivou i plan aktivnosti za svoju zemlju. Zajednički plan aktivnosti grupe predstavljen je na flipchartu, a za svaki pojedinačni plan, svaka od grupa je birala predstavnika koji je ostalim učesnicima izlagao pojedinosti akcionog plana.

Prvi dan radionice koji je po programu trajao od 9.00 do 18.00 sati, učesnici radionice radili su na planu aktivnosti za regiju i svoje zemlje za dvije od navedenih 10 mogućnosti identificiranih u IFLA Global Vision Report Summary. Grupa kojoj sam ja pripala dobila je zadatak da izradi planove aktivnosti za mogućnost br. 3 – “We need to understand community needs better and design services form impact”.

Drugog dana radionice učesnici su u periodu od 8.30 do 17.00 sati radili na akcionim planovima za preostale mogućnosti. Mojoj grupi pripao je zadatak izrade plana aktivnosti za mogućnost br. 6 – “We need to ensure stakeholders understand our value and impact”. Osim učešća u izradi plana, na kraju mi je pripao zadatak i da plan aktivnosti svoje grupe izložim i objasnim ostalim učesnicima.

Učesnici su, s obzirom na to da potiču iz različitih zemalja, planove pisali i izlagali na engleskom jeziku, a svim prisutnim podijeljeni su certifikati – potvrde o učešću u radionici.

Svi učesnici radionice imali su obavezu da u

svojim sredinama organiziraju radionicu na temu “How a united library field can tackle the challenges of the future – Ideas for actions” – Kako se ujedinjena bibliotečka zajednica može suočiti s izazovima budućnosti, te da izvještaj o održanoj radionici uz fotografije i spisak učesnika dostave IFLA Global Vision projektnom

timu. Rezultati i prijedlozi s održanih radionica koji će putem izvještaj biti dostavljeni IFLA-i bit će uvršteni u strategiju IFLA-e 2019 2024.

Više o inicijativi IFLA Global Vision na: <https://www.ifla.org/globalvision>.

**NOVI MUZEJSKI I GALERIJSKI MENADŽMENT U SVIJETU NOVE DINAMIKE
ODNOSA NA RELACIJI MUZEJI I GALERIJE vs. GRAD, DRŽAVA, FONDACIJE I
MULTINACIONALNE KORPORACIJE**

(u povodu knjige *Muzeji i grad: prikrivena muzeologija u globalnoj politici i ekonomiji*, Mirza Hasan Ćeman, Sarajevo, 2015, str. 244)

**NEW MUSEUM AND GALLERY MANAGEMENT IN THE WORLD OF NEW
DYNAMICS OF RELATIONS BETWEEN MUSEUMS AND GALLERIES VS. CITY,
STATE, FOUNDATIONS AND MULTINATIONAL CORPORATIONS**

(on the occasion of the book *Museums and the City: the hidden museology in the global politics and economy*, Mirza Hasan Ćeman, Sarajevo, 2015, p. 244)

Prof. dr. Lejla Kodrić Zaimović

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, BiH

Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo

lejla.kodric-zaimovic@ff.unsa.ba; kodriclejla@hotmail.com; lejla.kodric.zaimovic@gmail.com

Knjiga *Muzeji i grad: prikrivena muzeologija u globalnoj politici i ekonomiji* autora prof. dr. Mirze Hasana Ćemana, iako objavljena 2015. godine, a nastala još i ranije – tokom ak. 2012/2013. godine, kao za objavljivanje naknadno pripremljeni samizdat ciklusa predavanja pod općim naslovom *Muzeologija i galeristika*, koje je autor održao na studijskom programu Arhitektura i urbanizam Arhitektonskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu – još uvijek je posve aktuelna, pa i anticipirajuća u mnogim svojim dijelovima te s obzirom na cjelokupnu raznolikost te intrigantnu argumentaciju koju donosi.

Knjiga već svojim naslovom bosanskohercegovačkoj muzejskoj, ali i široj akademskoj zajednici nagovještuje uvid ili osvrt na najaktuelnije trendove ne samo u muzeologiji i galeristici već i u srodnim kulturnim, umjetničkim i baštinskim disciplinama, tim prije što svojom cjelinom zadire u ono što su ključna, prijelomna suodnošenja muzeja, galerija i srodnih ustanova spram onoga što su ne samo sad već “tradicionalni” akteri ovog složenog međuodnosa, poput grada, države i fondacija (iako knjiga donosi uvid i u promjene koje nastaju na relacijama ovih međuodnosa), već i s obzirom na ono što su već neko vrijeme novonastali složeni

odnosi između muzeja i galerija i krupnog korporacijskog kapitala multinacionalnih kompanija, što su odnosi koji sve više mijenjaju i ono što su već ranije formirani odnosi na relacijama muzeji i galerije – grad – država – fondacije i dr. U tom smislu, iako za svoje polazište ima muzeologiju i galeristiku, prije svega, knjiga je naglašeno interdisciplinarna u svojem pristupu, dovodeći u vezu te sagledavajući složene odnose između aktera čije djelovanje danas bez sumnje, pa i bez premca u odnosu na ranije periode, mijenja svakodnevnu djelatnost, a samim time i budućnost muzeja, galerija i srodnih ustanova.

Pritom, knjiga *Muzeji i grad: prikrivena muzeologija u globalnoj politici i ekonomiji* autora Mirze Hasana Ćemana problematizira odabrane fenomene kako na dijahronijskoj, tako i na sinhronijskoj razini: na dijahronijskoj razini pojavljuju se važne teme iz poglavlja *Muzeji i galerije – određenje termina*, *Muzeji i galerije kao dio identiteta grada*, uključujući i manje tekstualne cjeline posvećene važnim temama kakve su *Muzeji i galerije kao dio nacionalnog i državnog identiteta*, što su teme koje su odredile evropsko 19. i 20. st., uvodeći posredno i primjer uključivanja Bosne i Hercegovine od strane austrougarskih vlasti u milenijske i svjetske izložbe, sve to kao dio šireg

projekta “obrazloženja” okupacije, na što autor Mirza Hasan Ćeman svakako skreće pažnju. Ova knjiga, stoga, nudi i svojevrsni osvrt na ono što je historija odnosa na relaciji muzeji i galerije – grad – država – fondacije / vakufi, a na sinhronijskoj razini donosi razumijevanje novih tendencija u razvoju muzeja i galerija i odnosa prema uvjetno govoreći već “tradicionalnim” akterima, ali i prema onim akterima poput multinacionalnih korporacija, mahom privatnog predznaka, čija je uloga – obično u sinergiji s državama i njihovim vladama – u nastanku, izvedbi, održavanju i popunjavanju paradigmatičkih muzejskih postavki današnjice nezaobilazna, a nekad i posve određujuća.

Pritom, spomenuti procesi i složeni međudonosni tradicionalnih, ali i novih aktera u suživotu muzeja i galerija i šire zajednice ilustriraju se na najeklatantnijim primjerima izgradnje novih muzejskih i galerijskih objekata mahom na području Bliskog, Srednjeg i Dalekog istoka, kao trenutno najdinamičnijim sredinama izrastanja “novog tipa muzeja” – uz uplitanje krupnog korporacijskog kapitala, ali i kroz posredno angažiranje paradigmatičkih evropskih muzejskih ustanova, kakve su Britanski muzej i/ili Muzej Luvr. Sve skupa otvara i još neka važna pitanja o kojima se bosanskohercegovačka baštinska zajednica informira upravo i putem ove anticipirajuće knjige: pitanje tzv. *museo standarda* kao potencijalnog međunarodnog muzejskog i galerijskog standarda, kao i tzv. *inverzne muzeologije*, što su teme kojima autor posvećuje i zasebna poglavlja.

Knjiga se stoga širinom svojih tema, iako s polazištem u muzeologiji i galeristici, proteže i dijahronijski i sinhronijski na brojne razine, zadirući u ekonomiju, pravne, političke i ine odnose, uz one nezaobilazne strukovne naravno, pa se kao takva pojavljuje kao značajna i za ostale baštinske zajednice, uključujući i one najbliže – bibliotekarstvo i arhivistiku, ali i za historičare umjetnosti, arheologe, arhitekte, urbaniste, gradske planere, gradsku administraciju, menadžere kulturnog turizma, na koncu, za javnost uopće.

Iako krajnje informativna za bosanskohercegovačkog čitatelja zbog novih uvida u dešavanja na globalnoj muzejskoj i galerijskoj sceni, knjiga donosi osvrt i na bosanskohercegovačke “ogledne slučajeve”, poput Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine te Umjetničke galerije

Bosne i Hercegovine, dovodeći ove temeljne nacionalne institucije u kontekst globalnih strujanja i potencijalne opasnosti za ove nemjerljivo važne ustanove, s čim u vezi autor konstatira da bi se institucije “u našim složenim društvenim, političkim i ekonomskim prilikama mogle naći same i nezaštićene na globalizacijskoj ‘pustopoljani’ i biti izložene različitim oblicima pretenzija krupnog korporacijskog kapitala” (str. 139). Dakle, i kad govori o globalnim temama, ne propušta naglasiti moguće stvarne utjecaje te posljedice globalnih makrostrujanja na bosanskohercegovačke mikrorazine. Odnos globalno – lokalno u stalnom je propitivanju, a lokalno ostaje od ključnog interesa i u autorovom prijedlogu donošenja zasebnih zakona o temeljnim državnim institucijama kulture: Zakona o Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine te Zakona o Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine, upravo pod dojmom utjecaja “snažnih vjetrova” kako izvana, tako i iznutra, a koji, u složenim bosanskohercegovačkim političkim, kulturnim, ekonomskim i drugim uvjetima mogu naštetiti i onome što je postojeća slika muzejskog i galerijskog stanja u Bosni i Hercegovini.

Knjiga *Muzeji i grad* ne propušta biti “osjetljiva” ni na odnose evropocentričnosti te uopće na razlike u razumijevanju, a samim time i u implementaciji, muzejskih i galerijskih koncepta na globalnoj razini, uključujući razlike unutar kineske, indijske, japanske i islamske civilizacije spram one evropske, američke i/ili kanadske, praveći paralelizme u razumijevanjima kako u osvjet muzeologije, tako i danas u savremenom svijetu. Na tragu razumijevanja brojnih paralelizama, kao jedan od ključnih paralelizama koji se razmatra jeste i odnos javno – privatno u muzeologiji i galeristici, što je nit koja se kontinuirano provlači kroz cijeli tekst knjige, tim prije što je u kontekstu muzeologije i galeristike, ali i ostalih baštinskih djelatnosti, taj odnos, iako aktivan i odnani, danas dinamičniji nego ikada prije.

I pored dijahronijskog osvrta na muzeologiju i galeristiku od početaka njihove institucionalizacije, pa sve do danas, krajnji fokus knjige *Muzeji i grad* ipak je na politikama razvoja ovih djelatnosti od druge polovine 20. st. pa do danas, zasnivajući se na razumijevanju nove dinamike odnosa između muzeja i galerija i grada kao dva institucijska *suprega* te dvije očite

interesne strane, čiji se odnosi intenzivno preoblikuju tokom druge polovine 20. te prvih decenija 21. st., počev od grada kao mjesta nezaoibilazne kulturnoturističke ponude, preko grada kao korporacijskog tijela, grada kao izvoznog proizvoda, kao vida jačanja nacionalnog i državnog identiteta i dr.

Uz prikaz uloge fondacija u muzeologiji i galeristici, posebno s obzirom na dinamiku promjena koje se trenutno odigravaju unutar tih odnosa, i to na ilustrativnim primjerima fondacija Guggenheim i Soros, recimo, knjiga ne izostavlja niti osvrt na neevropsku muzeologiju, što je za bosanskohercegovačku čitateljsku, ali i za širu zajednicu još jedan vrijedan doprinos predstavljene knjige.

Stalno propitivani odnosi lokalno – globalno, evropsko – svjetsko okosnica su i dijelova knjige u kojima se govori o širenju tzv. imperijalne kulture na primjeru muzeologije i galeristike današnjice (usp. projekte Louvre Abu Dhabi te Guggenheim Abu Dhabi i sl.), s čim u vezi jeste i slučaj tzv. *inverzne muzeologije*, odnosno naknadne uspostave fundusa muzejskih zbirki i postavki nakon izgradnje impozantnih graditeljskih cjelina ili čak cijelih dijelova grada namijenjenih muzejima, galerijama i drugim kulturnim objektima, kao i kulturnom turizmu, obično za “elitnog” posjetitelja, sve po uzoru na najbolje evropske i svjetske muzejske i galerijske prakse posredovane putem timova stručnjaka paradigmatskih muzejskih ustanova, u vidu nezvaničnog *museo standarda*, koji za mnoge evropske i neevropske muzejske ustanove ostaje tek puki nedosanjani san, a moguće je, i očiti oblik isključivanja iz “standardne muzeologije”. Slučajevi izgradnje i otvaranja javnosti tzv. univerzalnih muzeja današnjice, koji već prestaju biti eksperimenti, a postaju realnost, “običnom”, “malom” čovjeku nerijetko nedostupne kulturne “atrakcije”, također su okosnica razmatranih fenomena današnje, globalne kulture i megaaktivizma u području muzeologije i galeristike.

Uza sve to, knjiga je opremljena nizom informativnih fusnota, dodataka, priloga,

fotografija, prijevoda dijelova teksta na engleski jezik, indeksom geografskih naziva i predmetnim indeksom, literaturom – svim nužnim pomagalima čije korištenje olakšava kretanje kroz ovu, gotovo multimedijalnu ili hipertekstualnu knjigu – knjigu primjerenu novim vremenima i novim generacijama knjige, i u sadržajnom i u medijskom smislu.

Zaključno, knjiga *Muzeji i grad: prikrivena muzeologija u globalnoj politici i ekonomiji* autora Mirze Hasana Čemana krajnje je aktuelno osvježenje na sceni bosanskohercegovačkog akademskog i stručnog bavljenja muzeologijom, galeristikom, ali i brojnim drugim više ili manje srodnim disciplinama. Knjiga je to koja svojim sadržajem te formulacijama da zaintrigirati i lokalnog i globalnog čitatelja, knjiga čije stalno balansiranje na odnosima lokalno – globalno, evropsko – svjetsko, javno – privatno, muzeji i galerije – grad, država, fondacija, multinacionalna korporacija i dr. donosi intrigantan te dinamičan uvid u novu menadžersku koncepciju za muzeje i galerije, a posredno, i za srodne ustanove, naglašavajući, i pored brojnih projekata iza kojih stoje nedovoljno razjašnjeni ideološki i politički ciljevi, pozitivne reperkusije u muzealnoj praksi, ali, istovremeno, znalački skrećući pažnju i na opasnosti koje vrebaju u novouspostavljenim odnosima u kojima se muzeji i galerije sve više pronalaze u žiži interesa moćnih korporacija, posebno za vrijedne umjetničke zbirke obesnaženih i nestabilnih područja, kakvo je, nažalost, u trenutnoj situaciji, i područje Bosne i Hercegovine. Usto, knjiga *Muzeji i grad* knjiga je afirmacije značaja te opstojnosti muzeja i galerija u do vrhunca dovedenoj dinamici odnosa između muzeja i galerija i “starih”, ali i posve novih aktera, sve to u složenim uvjetima globalne politike i ekonomije, iza čijeg megaaktivizma u području muzeologije i galeristike gdje god postoje nedovoljno jasni pozadinski ciljevi, ali, ipak, sasvim očito, i megapopularni ishodi nastanka i razvoja novog, često “univerzalnog” muzeja – možda baš takvog kakav je prikladan posjetitelju današnjice.

**SEDMA KONFERENCIJA DIREKTORA NACIONALNIH BIBLIOTEKA JUGOISTOČNE
EUROPE I RADIONICA NA TEMU DIGITALIZACIJE,
4-5. oktobar 2018. godine, Narodna biblioteka Srbije**
**SEVENTH CONFERENCE OF THE DIRECTORS OF NATIONAL LIBRARIES OF
SOUTHEAST EUROPE AND WORKSHOP ON DIGITIZATION,
4-5. October 2018, The National Library of Serbia**

Anja Mastilović, dipl. komp. i dipl. bib.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH
anja@nub.ba

U Narodnoj biblioteci Srbije, 4. i 5. oktobra 2018. godine, održana je Sedma konferencija direktora nacionalnih biblioteka Jugoistočne Europe. SEENL je osnovan po ugledu na umrežavanje nacionalnih biblioteka Europe, uz pomoć Konferencije direktora nacionalnih biblioteka Europe.

Svrha ove konferencije je povezivanje nacionalnih biblioteka u jugoistočnoj Europi u snažnu mrežu koja čini kulturnu baštinu potpunom, dostupnom i zaštićenom.

Glavna tema Sedme konferencije bila je proces i stanje digitalizacije u nacionalnim bibliotekama Jugoistočne Europe te problemi u čuvanju i zaštiti digitalnih objekata. Pažnja se usmjerila i na probleme smještanja, čuvanja i zaštite fizičke građe.

Okupljeni učesnici bili su direktori biblioteka iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Crne Gore, Grčke, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije te njihovi saradnici, koji se u svojim nacionalnim bibliotekama bave digitalizacijom.

Saradnici su uz pomoć prezentacija predstavili iskustva svojih biblioteka u oblasti najnovijih trendova u razvoju digitalnih kolekcija, kao i digitalnih alata za upravljanje podacima. Predstavljani su aktuelni projekti, od kojih su mnogi zajednički. U skladu sa zajedničkim projektima, istaknut je i značaj umrežavanja, dijeljenja resursa, kao i planskog i strateškog unaprjeđivanja oblasti digitalizacije kroz nastavak saradnje u budućim projektima.

5. oktobra direktori biblioteka imali su radni sastanak u arheološkom parku Viminacijum, dok su saradnici bili prisutni na predavanju gosta iz Slovačke. Predavač Strnisko Juraj prezentovao je praksu i iskustva slovačkog Centralnog arhiva podataka pri Univerzitetskoj biblioteci u Bratislavi. U svom predavanju govorio je o digitalnom očuvanju i trajnom skladištenju digitalnih objekata. Centralni arhiv podataka radio je na projektu dugoročne zaštite slovačkog kulturnog naslijeđa. Kapacitet pohrane digitalizovane građe je 25 petabyta, ona je smještena na tri udaljene lokacije te su za svaki digitalizovani materijal/objekat snimane tri digitalne kopije na kojima je građa dostupna u različitim formatima.

Uz konferenciju je održana i dvodnevna radionica, koju je podržala Konferencija direktora nacionalnih biblioteka Europe kroz grant Erlanda Koldinga Nilsena, dugogodišnjeg direktora Kraljevske biblioteke u Danskoj. Grant se dodjeljuje svake godine jednoj biblioteci članici za podsticanje međunarodne saradnje i jačanje veza između nacionalnih biblioteka Europe.

Ovom prilikom su potpisana i dva važna memoranduma o saradnji između Narodne biblioteke Srbije i Narodne i univerzitetske biblioteke "Sv. Kliment Ohridski" iz Skoplja, te između Narodne biblioteke Srbije i Nacionalne biblioteke Bugarske.

Na Konferenciji je predstavljena i web stranica SEENL-a (South East European National Libraries) na kojoj će se nalaziti sve informacije vezane za rad biblioteka Jugoistočne Europe.

PREPORUKE AUTORIMA ZA DOSTAVLJANJE RADOVA

Rukopise radova treba slati u elektroničkoj formi na adresu elektroničke pošte bosniaca@nub.ba. Ako u roku od sedam dana ne dobijete odgovor da je rukopis poslan u dalju proceduru, molimo Vas da nam se obratite putem telefona na broj: +387 33 275 408.

Uz radove je potrebno dostaviti:

- naslov rada na bosanskom/hrvatskom/srpskom/crnogorskom i engleskom jeziku,
- ime i prezime autora/ice,
- naziv institucije autora/ice (ako postoji),
- adresu i e-mail adresu autora/ice,
- sažetak i ključne riječi na bosanskom/hrvatskom/srpskom/crnogorskom i engleskom jeziku,
- literaturu i
- kraću biobibliografiju autora/ice.

Jezik časopisa je bosanski/hrvatski/srpski/crnogorski i engleski, a pismo časopisa je latinica (Times New Roman, 12 pt, bez proreda).

U tekstovima se koristi model citiranja unutar teksta (engl. in-text-citation), metoda navođenja prvog elementa, datuma i stranice.

Na kraju rada navoditi literaturu abecednim redoslijedom prema autorovom prezimenu koristeći sintaksu The Chicago Manual of Style.

Detaljnije informacije o citiranju možete dobiti na URL:

http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

PRIMJERI NAVOĐENJA LITERATURE I CITIRANJA U TEKSTU

Knjiga

- Jedan autor:

Rešidbegović, Amra. 2014. Biblioteka koja ima prošlost i budućnost: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.

(Rešidbegović 2014, 12-13)

- Dva ili više autora

Trako, Salih, i Lejla Gazić. 1997. Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.

(Trako i Gazić 1997, 52)

- Četiri ili više autora

Za četiri ili više autora navesti u popisu literature sve autore, a u tekstu navesti prvog autora s naznakom „et al.“.

Grebović-Lendo, Nadina, Muamera Smajić, Merima Karamović, i Alma Felić. 2016. Bibliografija Biltena Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH i časopisa Bibliotekarstvo 1955–2001. Sarajevo: Društvo bibliotekara Federacije Bosne i Hercegovine.

(Grebović-Lendo et al. 2016, 23)

- Poglavlje u knjizi

Chabbouh Akšamija, Lemja. 2012. "Bosnia and Herzegovina – the cultural richness of its territory." U Instruments and methodologies for cultural heritage conservation and valorization: Master IMCHCV: first level, master course, methodology notes, uredila Laura Baratin, 219-220. Ancona: Gabbiano.

(Chabbouh Akšamija 2012, 220)

Elektronska knjiga:

Ako je knjiga dostupna u više od jednog formata, navesti korištenu verziju. Za knjige korištene online navesti link i datum pristupa izvoru.

Arms, William. 1999. Digital Libraries. Massachusetts: M.I.T. Press. <http://www.cs.cornell.edu/wya/diglib/MS1999/index.html>. Datum pristupa: 12. 11. 2015.

(Arms 1999)

Zbornik radova s urednikom, prevodiocem ili priređivačem:

Halilbašić, Senad, i Starz, Ingo, ur. 2012. Biblioteka Sarajevo: literarno mjerenje grada. Sarajevo: Naklada Zoro.

(Halilbašić i Starz 2012, 91-92)

Članak u štampanom časopisu:

U tekstu navesti broj stranica s kojih je citat preuzet. U literaturi navesti stranice kompletnog članka. Hajdarpašić, Lejla. 2013. "Razvoj i izazovi metoda automatskog predmetnog označavanja" Bosniaca 18(18):

12-18.

(Hajdarpašić 2013, 13)

Prikaz knjige:

Dizdar, Senada. 2012. „Promocija knjige: Školski knjižničar” Prikaz knjige Školski knjižničar, Kovačević, Dinka, Lovrinčević, Jasmina. Bosniaca, 17(17), Prikazi i prilozi. (ukoliko postoji online verzija članka navesti i link na kojem je dostupan)

(Dizdar 2012, 90)

Magistarska teza ili doktorski rad:

Bakaršić, Kemal. 1992. „Model bibliografske obrade dokumenata iz istorijskih i humanističkih znanosti na primjeru arheološke publicistike Bosne i Hercegovine” Doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu.

(Bakaršić 1992, 50)

Rad prezentiran na konferenciji ili sastanku:

Delibašić, Esad. 2008. „Ka interaktivnom muzeju: muzeji kao mediji demokratskog komuniciranja.” Rad prezentiran na 2. međunarodnoj konferenciji BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva, muzeja, Sarajevo, novembar 28-29.

(Delibašić 2009, 57)

Web stranica:

Google. 2009. „Google Privacy Policy.” Posljednja izmjena: 11. mart. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

(Google 2009)

Mišljenja iznesena u radovima i prilogima ne moraju nužno odražavati stajališta redakcije. Redakcija zadržava pravo konačnog odabira radova za objavljivanje. Rukopisi se ne vraćaju.

RECOMMENDATIONS FOR AUTHORS / AUTHOR GUIDELINES

Manuscripts should be sent/submitted in the electronic document to the e-mail address:
bosniaca@nub.ba.

If you do not receive any response within seven days regarding the news of sending manuscript for further procedure, please contact us by phone: ++ 387 33 275 408.

Along with the paper, additional data should be submitted:

- Title in Bosnian / Croatian / Serbian / Montenegrin and English language
- Author's name and surname
- Institution name (if exists)
- Author's address and e-mail address
- Abstract and key words in Bosnian / Croatian / Serbian / Montenegrin and English language
- References
- Short biography

The languages of the journal are Bosnian /Croatian / Serbian / Montenegrin and English, in Latin script (Times New Roman, 12pt, single-spaced).

Model of citation "In-text-citation" is used in the texts, as guidance method of the first element, date and page.

At the end of the paper, cite references alphabetically by author's last name using the syntax of The Chicago Manual of Style.

See more at the URL: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

EXAMPLES OF REFERENCES AND CITATIONS IN THE TEXT:

Book:

- One author

Rešidbegović, Amra. 2014. Biblioteka koja ima prošlost i budućnost: Nacionalna i univerzitetska biblioteka

Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.

(Rešidbegović 2014, 12-13)

- Two or more authors

Trako, Salih, and Lejla Gazić. 1997. Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost. Sarajevo: Ori-

jentalni institut u Sarajevu.

(Trako and Gazić 1997, 52)

- Four or more authors

For four or more authors cite all authors in the references, in the text cite only first author with abbreviation et al.

(Alajbegović et al. 2011)

Book Chapter

Chabbouh Akšamija, Lemja . 2012. "Bosnia and Herzegovina - the cultural richness of its territory." In Instru- ments and methodologies for cultural heritage conservation and valorization: Master IMCHCV: first level, master course, methodology notes, edited by Laura Baratin, 219-220. Ancona: Gabbiano.

(Chabbouh Akšamija 2012, 220)

Electronic book/e-book

If the book is available in more than one format, specify the used version. For books used online, indicate link and the date of source access.

Arms, William. 1999. Digital Libraries. Massachusetts: M.I.T. Press. <http://www.cs.cornell.edu/wya/diglib/MS1999/index.html>. Date of access: 12.11.2015. (Arms 1999)

Editor, translator or compiler

Halilbašić, Senad, i Starz, Ingo, ed. 2012. Biblioteka Sarajevo: literarno mjerenje grada. Sarajevo: Naklada Zoro.

(Halilbašić i Starz 2012, 91–92)

An article in a printed journal

In the text indicate the number of pages from which the quote is taken. In the literature indicate pages of the complete article.

Hajdarpašić, Lejla. 2013. "Razvoj i izazovi metoda automatskog predmetnog označavanja" *Bosniaca* 18(18):

12-18.

(Hajdarpašić 2013, 13)

Book review

Dizdar, Senada. 2012. „Promocija knjige: Školski knjižničar” Prikaz knjige Školski knjižničar, Kovačević, Dinka, Lovrinčević, Jasmina. *Bosniaca*, 17(17), Review.

(if online version of the article exists, also indicate access link) (Dizdar 2012, 90)

Master's Thesis or Doctoral dissertation

Bakaršić, Kemal. 1992. „Model bibliografske obrade dokumenata iz istorijskih i humanističkih znanosti na primjeru arheološke publicistike Bosne i Hercegovine” Doctoral dissertation, University in Sarajevo.

(Bakaršić 1992, 50)

Paper presented at the Conference or Meeting

Delibašić, Esad. 2008. „Ka interaktivnom muzeju: muzeji kao mediji demokratskog komuniciranja.” Paper prezented on 2. međunarodnoj konferenciji BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva, muzeja, Sarajevo, novembar 28-29.

(Delibašić 2009, 57)

Web site

Google. 2009. „Google Privacy Policy.” Last modification: 11. March. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

(Google 2009)

Opinions expressed in papers and reviews do not necessarily reflect the positions of the Editorial Board.

Editorial Board reserves the right on final selection of manuscripts for publishing. Manuscripts are not to be return.